

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Arviointi-, selvitys- ja lausuntotyö yhdyskunta- seuraamusten tuomitsemiseksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa

---

Virrankoski, Mari

2013 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Arviointi-, selvitys- ja lausuntotyö yhdyskuntaseuraamusten tuomitsemiseksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa

Mari Virrankoski
Rikosseuraamusalan
koulutusohjema
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2013

Virrankoski, Mari

Arviointi-, selvitys- ja lausuntotyö yhdyskuntaseuraamusten tuomitsemiseksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa

Vuosi	2013	Sivumäärä	99
-------	------	-----------	----

Opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella millaisista kriminaalipoliittisista ja rikosseuraamusalan tavoitteiden lähtökohdista yhdyskuntaseuraamuksia koskevia lausuntoja laaditaan ja millaisia seikkoja lausunnoissa tuodaan esiin. Opinnäytetyössä tarkastellaan muun muassa yhdyskuntaseuraamuksiin ja lausuntojen laatimiseen liittyviä lakeja, asetuksia, linjauksia ja tutkimustuloksia. Näiden valossa pohditaan yhdyskuntaseuraamusten tavoitetta toimia sekä rankaisevana, kuntouttavana että uusintarikollisuutta vähentävänä seuraamuksena.

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevissa lausunnoissa otetaan kantaa soveltuuko rikoksesta epäilty yhdyskuntapalveluun tai valvontarangaistukseen, onko alle 21-vuotiaana rikoksesta epäilty esimerkiksi valvonnan tarpeessa ja olisiko 15-17 -vuotiaana rikoksesta epäillylle perusteltua suositella nuorisorangaistusta. Kannanoton lisäksi lausunnoissa kuvataan asiakkaan sosiaalista tilannetta ja sitä kautta hänen mahdollisia tarpeitaan uusintarikollisuuden riskin pienentämistä ja/tai sosiaalisen selviytymisen edistämistä ajatellen.

Opinnäytetyössä tarkastellaan sataa Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa vuonna 2012 laadittua yhdyskuntaseuraamuslausuntoa keskittyen siihen, millaisilla seikoilla tehtyjä arvioita lausunnoissa perustellaan. Aineiston luokittelussa on käytetty laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysia muistuttavaa menetelmää, jossa aineisto on jaoteltu tehtyjen havaintojen perusteella lausuntojen sisällölle tyypillisiin kategorioihin. Opinnäytetyö on työelämälähtöinen. Tehtyjä havaintoja on tarkoitus hyödyntää Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojärjestelmä -hankkeessa uuden lausuntopohjan suunnittelussa.

Tutkimusaineistosta ei sinänsä noussut esiin erityisen yllättäviä asioita. Tehdyt havainnot ovat samansuuntaisia aiempien tutkimustulosten kanssa muun muassa siinä, että ongelmallinen päihteiden käyttö arvioidaan suurimmaksi riskitekijäksi yhdyskuntaseuraamuksen onnistumisen ja rikoksen uusimisen suhteen. Ongelmallinen päihteiden käyttö on kuitenkin harvoin yksistään ratkaiseva seikka lausunnon lopputuloksen kannalta. Lopputulokseen vaikuttaa etenkin asiakkaan motivoituneisuus tukitoimiin.

Asiasanat: yhdyskuntaseuraamus, yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys, valvontarangaistus-selvitys, nuoren seuraamusselvitys, nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma

Virrankoski, Mari

Assessments, reports and statements for sentencing community sanctions authored in
Assessment Centre of Criminal Sanctions Region of Southern Finland

Year	2013	Pages	99
------	------	-------	----

The purpose of this thesis is to examine the basis of criminal politics and criminal sanctions in light of the matters pointed out in assessments of community sanctions. Among other things the focus is on the laws, regulations, position papers and research results related to community sanctions and assessments. One of the aims of this thesis is to consider how community sanctions act as punitive, rehabilitative, and crime preventive punishment.

The purpose of the assessments for community sanctions is to take a position on whether the suspect is suited for community service or home detention, whether a suspect under the age of 21 is for example in need of supervision or if it is justifiable to recommend juvenile punishment for a 15-17 year old suspect. In addition to a position statement the assessment includes a description of the suspect's social situation. By describing the suspect's life situation there is also an appraisal of his/her potential needs in reducing the risk of recidivism and/or to improve his/her social circumstances.

The research material consists of 100 assessments authored in 2012 in Assessment Centre of Criminal Sanctions Region of Southern Finland. The thesis focuses on the rationale behind the assessments. This study was carried out with a method resembling qualitative research. Data is divided into categories concerning typical information discovered on the assessments. This study is working life oriented. Observations about the data are intended to be utilized in developing a new assessment schema in an information system project which is now ongoing in the Criminal Sanctions Agency.

Research findings on the research material were hardly surprising. The survey results are similar to the previous studies concerning for example the use of intoxicants. Problematic use of intoxicants is the major risk factor in relation to the success of community sanctions and the risks of recidivism. On the other hand problematic use of intoxicants is rarely a crucial matter by itself. The outcome of an assessment is especially dependent on the client's motivation level regarding counseling services.

Keywords: community sanction, assessment for community service, assessment for home detention, assessment for solving the situation of young suspect of crime, assessment for juvenile punishment

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Rikosseuraamuslaitos	9
	2.2 Asiakastietojärjestelmä-hanke osana organisaatiouudistusta.....	10
	2.2 Rikosseuraamuslaitoksen toiminta	10
	2.3 Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus	12
3	Rikosseuraamusasiakkaat.....	13
	3.1 Nuoret rikoksentekijät	14
	3.1.1 Nuorisorikollisuutta selittäviä tekijöitä	14
	3.2 Päihteiden käytön vaikutus rikolliseen käyttäytymiseen.....	15
4	Kuntouttavava rikosseuraamustyö	16
	4.1 Rikoksen uusimisriski	17
	4.1.1 Staattiset ja dynaamiset tekijät.....	18
	4.2 Kuntoutuksen vaikuttavuus.....	19
	4.3 Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat	19
	4.4 Yhdyskuntaseuraamuksissa käytettävät toimintaohjelmat	20
	4.5 Asiakas-työntekijä -suhde.....	21
	4.5.1 Dialogisuus ja vuorovaikutus asiakaskohtaamisissa	22
5	Yhdyskuntaseuraamukset	23
	5.1 Ongelmakohtia yhdyskuntaseuraamuksissa	24
	5.2 Nuorten rikosoikeudelliset seuraamukset	25
	5.2.1 Nuoret ja vankeus.....	27
	5.2.2 Nuorisorikollisuuden ennaltaehkäisy.....	27
	5.2.3 Nuorten rikosseuraamusten tulevaisuus?.....	28
	5.3 Mitä yhdyskuntaseuraamuksista ajatellaan?.....	29
	5.4 Yhdyskuntapalvelu	30
	5.5 Valvontarangaistus.....	32
	5.6 Ehdollinen vankeus ja valvonta	34
	5.6.1 Lain muotoutuminen.....	35
	5.6.2 Valvonnan sisältö	35
	5.7 Nuorisorangaistus.....	36
	5.8 Päihdelinjaukset yhdyskuntaseuraamuksissa	38
6	Yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvä lausuntotyö	40
	6.1 Asiakas-työntekijä-suhde lausuntotyön näkökulmasta.....	43
	6.1.1 Luottamus ja työntekijän motivoituneisuus	43
	6.1.2 Motivointi vastaan kontrolli	44
	6.2 Lausunnon laatiminen	45

6.3	Lausuntotyön kehittäminen	45
7	Tutkimuskysymykset ja metodiset ratkaisut	47
7.1	Tutkimusaineiston hankinta	47
7.2	Aineiston luokittelu ja analysointi	49
8	Yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys	49
8.1	Suoriutumisedellytysten punnitseminen	54
8.2	Yhdyskuntapalvelun keskeytymisriski	56
8.3	Havaintoja yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvityksistä	57
8.3.1	Syytetyllä on edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta	57
8.3.1	Syytetyllä ei ole edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta	60
9	Valvontarangaistuksen edellytysten selvittäminen	63
9.1	Havaintoja valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytysten selvityksistä	65
9.1.1	Valvontarangaistuksen tuomitseminen on perusteltua	65
9.1.2	Valvontarangaistuksen tuomitseminen ei ole perusteltua	68
10	Seuraamusselvitys	70
10.1	Havaintoja seuraamusselvityksistä	73
10.1.1	Ei valvonnan tarvetta	73
10.1.2	Valvonta on tarpeellinen	76
11	Nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma	79
11.1	Havaintoja nuorisorangaistusta koskevista lausunnoista	80
12	Johtopäätökset	81
13	Pohdinta	85
	Lähteet	88
	Kuviot	95
	Taulukot	96
	Liitteet	97

"... jotta mikään rangaistus ei olisi yhden tai useamman yksittäiseen kansalaiseen kohdistama väkivallanteko, sen tulee poikkeuksetta olla julkinen, välitön, tarpeellinen, olosuhteisiin nähden lievin mahdollinen, suhteutettu rikokseen ja laissa säädetty."

- Cesare Beccaria (1738-1794)

1 Johdanto

Opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella millaisista kriminaalipoliittisista ja rikosseuraamusalan tavoitteiden lähtökohdista yhdyskuntaseuraamuksia koskevia lausuntoja laaditaan ja millaisia seikkoja lausunnoissa tuodaan esiin. Opinnäytetyössä tarkastellaan yhdyskuntaseuraamuksiin ja lausuntojen laatimiseen liittyviä lakeja, asetuksia, periaatteita, linjauksia, ohjeistuksia, mietintöjä, artikkeleita ja tutkimustuloksia. Näiden valossa pohditaan yhdyskuntaseuraamusten tavoitetta toimia sekä rankaisevana, kuntouttavana että uusintarikollisuutta vähentävänä seuraamuksena.

Kriminologisessa kirjallisuudessa käydään vilkasta keskustelua rikollisuuteen johtavista tekijöistä ja tavoista vaikuttaa rikollisuuden ehkäisyyn. Niin yhdyskuntaseuraamuksiin kuin koko rikosseuraamusjärjestelmäänkin liittyy alati kasvavassa määrin kuntouttavia ja uusintarikollisuutta vähentäviä odotuksia. Opinnäytetyön teoreettisessa viitekehyksessä tarkastellaan kuntouttavan rikosseuraamustyön lähtökohtia ja yhdyskuntaseuraamusten yhteydessä tällä hetkellä käytössä olevia kuntouttavia menetelmiä. Lähdekirjallisuutena käytetään muun muassa Tapio Lappi-Seppälän teosta *Rikosten seuraamukset*, Matti Laineen teosta *Kriminologia ja rankaisun sosiologia* sekä Raino Lavikkalan ja Henrik Linderborgin toimittamaa teosta *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. Koska Suomen yhdyskuntaseuraamuksista ei ole olemassa juurikaan yhtenäistä lähdemateriaalia, poimitaan teoriaosuuteen tietoa pääsääntöisesti yksittäisiä yhdyskuntaseuraamuksia käsittelevistä julkaisuista. Kaikkia yhdyskuntaseuraamuksia käsittelevänä lähteenä käytetään Oikeusministeriön julkaisua (2012) *Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus*.

Nuorten rikoskäyttäytyminen ja seuraamusjärjestelmä poikkeavat monessa suhteessa vanhemmista rikosentekijöistä, minkä vuoksi opinnäytetyön teoriaosuudessa jaotellaan joissakin yhteyksissä nuoret ja aikuiset. Koska rikosseuraamusjärjestelmät eri valtioissa ovat enemmän ja vähemmän toisistaan poikkeavia, keskitytään opinnäytetyössä pääsääntöisesti Suomen seuraamusjärjestelmään kurkistaen kuitenkin paikoin muualle maailmaan. Tutkielmaan sisältyy lisäksi silmäyksiä sekä historiaan että tulevaisuuteen, jotta opinnäytetyön teoriasta välittyisi

jonkinasteinen käsitys siitä, mistä olemme seuraamusjärjestelmän suhteen tulossa ja minne olemme mahdollisesti menossa.

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevista lausunnoista otetaan kantaa soveltuuko rikoksesta epäilty yhdyskuntapalveluun tai valvontarangaistukseen; millaisessa elämäntilanteessa alle 21-vuotiaana rikoksesta epäilty on ja onko hän esimerkiksi valvonnan tarpeessa; ja olisiko 15-17 -vuotiaana rikoksesta epäillylle perusteltua suositella nuorisorangaistusta. Kannanoton lisäksi lausunnoissa kuvataan asiakkaan sosiaalista tilannetta ja sitä kautta hänen mahdollisia tarpeitaan uusintarikollisuuden riskin pienentämistä ja/tai sosiaalisen selviytymisen paranemista ajatellen. Tästä syystä opinnäytetyön tavoitteena on tarkastella myös sitä, missä määrin lausunnon lopputulosta ohjaa tämänkaltaisten tarpeiden arvioiminen ja millaisia keinoja lausunnoissa esitetään edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Tarkastelen opinnäytetyössäni Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa vuonna 2012 laadittuja yhdyskuntaseuraamuslausuntoja keskittyen etenkin siihen, millaisilla seikoilla tehtyjä arvioita lausunnoissa perustellaan ja millaisiin seikkoihin kussakin lausuntotyyppissä ylipäätään kiinnitetään huomiota. Yhdyskuntaseuraamuslausuntoja tarkastelemalla luodaan myös katsaus siihen, tukeeko lausuntojen sisältö niitä yhdyskuntaseuraamuksia ja lausuntoja koskevia lähtökohtia, joita opinnäytetyön teoriaosuudessa kuvataan.

Koska asiakkaan haastattelu on lausuntojen laatimisen keskeisimpiä tietolähteitä, tarkastellaan opinnäytetyössä Rikosseuraamuslaitoksen asiakaskuntaa sekä työntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta. Asiakas-työntekijä-suhdetta käsittelevässä osuudessa merkittävimpiä lähteitä ovat Minna-Kaisa Järvisen lisensiaatintutkimus *Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa* ja Antti Särkelän teos *Välittäminen ammattina - Näkökulmia sosiaaliin auttamistyöhön*.

Opinnäytetyö liittyy Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojärjestelmä -hankkeeseen. Hankkeen tehtävä on yhdistää yhdyskuntaseuraamuksissa käytettävä Tyyne -järjestelmä ja vankiloissa käytettävä Vati -järjestelmä yhtenäiseksi asiakastietojärjestelmäksi, joka on tarkoitus ottaa käyttöön vuonna 2016. Tällä hetkellä tietojen vaihto kahden eri asiakastietojärjestelmän välillä ei ole toimivaa. Samaan aikaan asiakkaiden, joilla on sekä vankeusrangaistuksia että yhdyskuntaseuraamuksia, määrä kasvaa koko ajan, mikä lisää tarvetta yhteiselle asiakastietojärjestelmälle. Opinnäytetyön tavoitteena on tuottaa tietoa yhdyskuntaseuraamuslausuntojen nykyisestä sisällöstä. Saatua tietoa on tarkoitus hyödyntää uuteen asiakastietojärjestelmään luotavan lausuntopohjan sisällön ja rakenteen suunnittelussa.

2 Rikosseuraamuslaitos

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön hallinnonalan uudehko rikosseuraamusalan viranomainen. Se on aloittanut toimintansa vuoden 2010 alussa. Rikosseuraamuslaitos on viranomaistaho, joka vastaa vapausrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta lakkautettujen Vankeinhoitolaitosten ja Kriminaalihoitolaitosten sijaan, jotka aiemmin toimivat rikosseuraamusalalla itsellisinä virastoina. Organisaatiomuutoksen on tarkoitus virtaviivaistaa tutkintavankeuden, vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoprosesseja siten, että tutkintavangin, tuomitun ja asiakkaan rangaistusajan suunnittelu sekä seuraamuksen toimeenpano vapautumisvaiheineen muodostaisivat yhtenäisen kokonaisuuden. (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto a.)

Rikosseuraamuslaitokseen kuuluu keskushallintoyksikkö, kolme täytäntöönpanoaluetta, terveydenhuoltoyksikkö ja Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Täytäntöönpanoalueet on jaoteltu Etelä-Suomen, Länsi-Suomen sekä Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueisiin. Rikosseuraamusalueet koostuvat arviointikeskuksista, vankiloista, yhdyskuntaseuraamustoimistoista ja muista rangaistuksen toimeenpanosta vastaavista yksiköistä. (Vesterbacka ja Oresmaa 2009.) Vaikka rikosseuraamusalueet ovat pinta-alaltaan hyvin erisuuruisia, ovat alueet asiakasvolyymeiltaan melko yhtäläisiä. Alla olevassa kartassa Etelä-Suomen alue on väritykseltään keltainen, Länsi-Suomen alue harmaa ja Itä- ja Pohjois-Suomen alue sininen.

Kuvio 1: Rikosseuraamusalueet, yhdyskuntaseuraamustoimistot toimipaikkoineen ja vankilat (Rikosseuraamuslaitoksen internet-sivusto e).

Yhdyskuntaseuraamustoimistot toimipaikkoineen on merkitty karttaan vihreillä neliöillä ja vankilat sinisillä neliöillä. Yhdyskuntaseuraamustoimistoja ja niiden toimipaikkoja on vuoden 2013 alussa yhteensä 26. Vankiloita on kyseisenä ajankohtana yhteensä 28. (Rikosseuraamuslaitoksen internet-sivusto e.)

2.1 Asiakastietojärjestelmä-hanke osana organisaatiouudistusta

Asiakastietojärjestelmät toimivat keskeisenä työvälineenä rangaistusten täytäntöönpanon toteutuksessa, hallinnassa ja ohjauksessa. Rikosseuraamusalan tietojärjestelmien kehitys on alkanut 1980-luvulla, ja tietojärjestelmät eivät vastaa nykyvaatimuksia. Tietojärjestelmiin kohdistuvia vaatimuksia nostavat muutokset lainsäädännössä ja yhdyskuntaseuraamusten käytön laajentuminen. (Asikainen & Oresmaa 2011: 1.) Rikosseuraamuslaitoksella on tällä hetkellä käytössään kaksi asiakastietojärjestelmää: yhdyskuntaseuraamuksissa käytettävä Tyyne -järjestelmä ja vankiloissa käytettävä Vati -järjestelmä. Parhailleen käynnissä olevalla Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojärjestelmä (RISE ATJ) -hankkeella on tehtävänä yhdistää tietojärjestelmät kaikkia Rikosseuraamuslaitoksen asiakkuuksia käsittäväksi yhtenäiseksi asiakastietojärjestelmäksi, joka on tarkoitus ottaa käyttöön vuonna 2016.

Uusi tietojärjestelmä kykenee käsittelemään eri rikosseuraamuksia prosesseina niin yksilötasolla kuin tilastoinakin eri kriteereillä luokiteltuina seuraamusten eri vaiheissa. Tällöin seuraamusten vaikuttavuuden arviointi ja kehittäminen helpottuu. Järjestelmän on tarkoitus myös yksinkertaistaa ja vähentää asiakastietojen käsittelyn eri toimintavaiheita, päällekkäisyyksiä ja työmäärää. Tietojen vaihto kahden asiakastietojärjestelmän välillä ei ole ollut toimivaa, ja koska sellaisten asiakkaiden, joilla on sekä vankeusrangaistuksia että yhdyskuntaseuraamuksia, määrä kasvaa koko ajan, on tarve uudelle asiakastietojärjestelmälle voimakas. RISE ATJ -hanke liittyy rikosketjun kokonaisprosessin kehittämiseen, jossa asiakirjojen ja tietojen on suunniteltu kulkevan automaattisesti myös Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolisten, rikosprosessissa mukana olevien viranomaisten järjestelmien välillä aina poliisin esitutkinnasta rangaistuksen täytäntöönpanoon (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto d; Kujala 2012). RISE ATJ -hanke on tarkoitus toteuttaa siten, että järjestelmien ylläpito ja jatkokehitys yhtenäistyy oikeusministeriössä käytettyihin menettelytapoihin ja teknologiaratkaisuihin (Asikainen & Oresmaa 2011: 1).

2.2 Rikosseuraamuslaitoksen toiminta

Rikosseuraamuslaitos pyrkii lisäämään yhteiskunnan turvallisuutta eristämällä vankeuteen tuomitut silloin kun he ovat vaarallisia, mutta ennen kaikkea lisäämällä yhdyskuntaseuraamukseen tai vankeusrangaistukseen tuomitun valmiuksia elää rikoksetonta elämää (Rikosseuraamusviraston tiedote 2009). Rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpano on Rikos-

seuraamuslaitoksen toimijoiden yhteinen perustehtävä. Lainmukaisesta ja turvallisesta seuraamusten täytäntöönpanosta huolehtivat rikosseuraamustyöntekijät ja Rikosseuraamuslaitoksen muut virkamiehet. (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto a.) Lainmukaisuudella tarkoitetaan myös normaalisuuseriaatteen noudattamista (ml), minkä mukaan rikosseuraamukseen tuomittu henkilö on pääsääntöisesti oikeutettu yhteiskunnan normaaleihin palveluihin ja etuuksiin seuraamuksen suorittamisesta huolimatta (Portti Vapauteen Internet-sivusto). Normaalisuuseriaatteen tulee väistämättä poikkeamia erityisesti vankeusrangaistuksen suorittamisen aikana. Yhdyskuntaseuraamusten suorittamisessa ja valvotussa koevapaudessa normaalisuuseriaate toteutuu sitä vastoin hyvin. (MI.)

Rikosseuraamuslaitoksen vuosien 2011-2012 strategian mukaan Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on lisätä yhteiskunnallista turvallisuutta oikeudenmukaisten ja uusintarikollisuuden riskiä vähentävien seuraamusten toteuttamisella. Tavoitteen toteuttamiseksi kehitetään muun muassa perustehtävän sisältöä, työmenetelmiä ja henkilöstön osaamista sekä parannetaan yhteistyötä muiden viranomaisten ja yhteistyötahojen kanssa. Strategian visiot, keskeiset tavoitteet, perustehtävä ja arvot ovat esitetty Rikosseuraamuslaitoksen logoa mukaillen seuraavassa kuviossa.

Kuvio 2: Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020 (samannimisestä lähteestä).

Strategiassa määritettyjen Rikosseuraamuslaitoksen arvojen tulee näkyä kaikessa toiminnassa ja suhtautumisessa niin työtovereihin, henkilöstöön kuin rikosseuraamusasiakkaisiin. Arvojen mukaan perus- ja ihmisoikeudet on turvattava ja kohtelun tulee olla inhimillistä, asiallista ja tasavertaista. Kaiken Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan on oltava lainmukaista sekä oikeutta ja kohtuutta noudattavaa. Rangaistusten täytäntöönpano toteutetaan siten, että se on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle sekä rikosseuraamusasiakkaille ja että se tukee tuomitun yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020.)

Rikosseuraamuslaitoksen toiminta on julkishallintoa, minkä vuoksi työtä ohjaa myös hallintolaki. Hyvän hallinnon perusteiden tarkoitus on luoda viranomaisten toiminnalle vähittäisvaatimukset. Hyvän hallinnon periaatteita ovat lainalaisuusperiaate, yhdenvertaisuusperiaate, tarkoitussidonnaisuuden periaate, objektiviteettiperiaate, suhteellisuusperiaate ja palveluperiaate. Periaatteet ohjaavat viranomaisen toimintaa ja päätöksentekoa. Hyvän hallinnon perusteisiin kuuluu myös viranomaisten neuvontaa, asiallista kielenkäyttöä ja viranomaisten keskinäistä yhteistyötä koskevat lainkohdat. (Hallintolaki 434/2003, 2 luku, 6-10 §.)

2.3 Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen kuuluu arviointikeskus, joka koostuu lausuntotyö- ja vankila-arviointiyksiköistä. Arviointikeskusten tehtäviin on kuulunut niiden perustamisesta, 1.5.2010 lähtien yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvä tuomioistuimia varten tehtävä lausuntotyö. Organisaatiomuutoksessa lakkautettujen sijoittajayksiköiden tavoin arviointikeskuksen tehtäviin kuuluu vankeusrangaistukseen tuomittujen ja vankien riskien tarpeiden arviointi, rangaistusajan suunnittelu sekä päätöksenteko heidän sijoittamisestaan vankiloihin ja valvottuun koevapauteen. (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto c.) Opinnäytetyössäni tulen keskittymään arviointikeskuksessa tehtävään lausuntotyöhön. Lausuntotyöhön kuuluu yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitysten, 15-20-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen seuraamus selvitysten, nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmien ja valvontarangaistuksen edellytysten selvittäminen ja toimeenpanosuunnitelman laatiminen.

Etelä-Suomen rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskus poikkeaa muista Suomen rikosseuraamusalueista ensinnäkin siinä, että vankila-arviointi ja lausuntotyö on erotettu toisistaan muita rikosseuraamusalueita jyrkemmin ja toisekseen siinä, että Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen kaikki yhdyskuntaseuraamuslausunnot laaditaan yhdessä, Helsingissä sijaitsevassa yksikössä. Muilla rikosseuraamusalueilla sijaitsee pitkien maantieteellisten etäisyyksien vuoksi useampia arviointikeskusten toimipaikkoja, ja osittain lausuntoja laaditaan myös yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Ennen arviointikeskusten perustamista yhdyskuntaseuraamuslausunnot laadittiinkin nimenomaan yhdyskuntaseuraamustoimistoissa, jolloin pyrkimyksenä

oli, että henkilö joka on laatinut asiakkaasta lausunnon, tulisi työskentelemään asiakkaan kanssa mahdollista rangaistusta pantaessa täytäntöön. Sitä, miten lausuntojen siirtyminen paikallistoimistoista arviointikeskuksille on koettu työntekijöiden ja asiakkaiden keskuudessa, ei ole vielä tutkittu.

3 Rikosseuraamusasiakkaat

Rikosseuraamusasiakkaiksi joutuvat yleensä yhteiskunnan huonoimmassa asemassa olevat henkilöt, jotka ovat jo useaan kertaan syrjäytyneet hyvinvointivaltion palvelujärjestelmistä. Heidän keskuudessaan ilmenee paljon muun muassa päihdeongelmia, koulutuksen puutetta, työttömyyttä, huonoja asuinoloja sekä toimeentulo- ja velkaongelmia. Pitkäaikainen rikollinen elämäntapa ja sidokset rikolliseen alakulttuuriin vaikeuttavat yhteiskuntaan kiinnittymistä ja rikoksettoman elämäntavan omaksumista. Etenkin vankilakierteessä elävillä erilaiset psykososiaaliset ongelmat, mielenterveysongelmat, päihdeongelmat ja asunnottomuus ovat usein kietoutuneet yhteen. (Järvinen 2007: 16; Linderborg 2011.) Myös yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden taloudelliset ja sosiaaliset olosuhteet ovat huomattavasti heikommalla tasolla kuin väestöllä keskimäärin. Kaikkiaan yhdyskuntaseuraamusasiakkaista noin viidesosalla ei ole vakinaista asuntoa. Työttömyys on ollut asiakkaiden yksi näkyvimpiä ongelmia jo pitkään. Yli puolet yhdyskuntaseuraamusasiakkaista on työttömiä, ja huomattava osa elää toimeentulo- tai työmarkkinatuen varassa (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: 13).

Vuonna 2010 on julkaistu laaja rikosseuraamusasiakkaiden terveyttä, työkykyä ja hoidontarvetta koskeva raportti, jossa otoksen muodostivat miesvangit (N=309), naisvangit (N=101), sakkovangit (N=100), elinkautisvangit ja pakkolaitokseen eristetyt (N=100) sekä yhdyskuntapalvelua suorittavat (N=101) (Joukomaa & työryhmä 2010: 18). Tutkimuksen mukaan rikosseuraamusasiakkailta on hyvin paljon sairauksia, alentunutta työkykyisyyttä ja työkyvyttömyyttä. Noin 50 prosentilla tutkittavista oli jokin terveydentilaa heikentävä sairaus, vika tai vamma, yleisimmin sakkovangeilla, mutta myös yhdyskuntaseuraamusasiakkaista jopa kahdella viidesosalla. (Mt: 34.) Iällä ei enenkään tutkittavien vankien osalta ollut selvää yhteyttä sairauksien esiintyvyyteen. Yhdyskuntaseuraamukseen tuomittujen terveydentila osoittautui tutkimuksessa paremmaksi kuin vankien, mutta muuhun väestöön verrattuna heillä kuitenkin on sekä mielenterveyden häiriöitä että ruumiillisia sairauksia huomattavan paljon. (Mt: 75.)

Yli puolet tutkituista oli käyttänyt psykiatrisen avohoidon palveluja ja ainoastaan kuudelle prosentille kaikista tutkituista ei ollut asetettu elinaikana yhtään psykiatrasta diagnoosia (Joukomaa & työryhmä 2010: 33 ja 46). Persoonallisuushäiriöt ja päihderiippuvuus ovat rikosseuraamusasiakkailta merkittävästi muuta väestöä yleisempiä. Sen sijaan psykoosien esiintyminen ei otoksissa ollut muuta väestöä yleisempää. (Mt: 74-75.) Raportin mukaan yleisin riippuvuu-

den laji oli alkoholiriippuvuus, joka oli jossain elämänvaiheessa ollut sakkovangeista lähes yhdeksällä kymmenestä, yli 70 prosentilla yhdyskuntaseuraamusasiakkaista ja muissakin otosryhmissä vähintään 50 prosentilla (mt: 47).

Edellä kuvatut, hyvinvointia heikentävät seikat lisäävät väistämättä rikollisten syrjäytymisriskiä tai tekevät syrjäytymistä syvemmäksi. Rikollisuuden ja syrjäytymisen vaikutussuhde on molemminpuolista: syrjäytyminen edistää rikollisuutta ja rikolliseksi leimautuminen on syrjäytymistä. Tulevaisuuden uhkakuvassa ovat pysyvästi työelämän ja muiden lailliseen yhteiskuntaan yksilöä kiinnittävien järjestelmien ulkopuolinen laaja väestönosa - ”rikollinen luokka”. Tälläkin hetkellä pieni joukko tekee valtaosan rikoksista lähes kaikissa rikollisuuden lajeissa. Tässä joukossa rikollinen toiminta on aloitettu varsin nuorena, ennen 15 vuoden syntyäkeisuuskäyttäytymistä. (Rikoksentorjuntaneuvoston Internet-sivusto.)

3.1 Nuoret rikoksentekijät

Vaikka suuri osa nuorten rikoksista on yksittäisiä, impulsiivisia tekoja, ajautuu osa nuorista rikoskierteeseen. Rikoksen uusijoilla esiintyy pääsääntöisesti pidempiaikaista päihteiden ja huumausaineiden käyttöä, koulupudokkuutta, mielenterveyden häiriöitä, itsemurha-alttiutta, syrjäytymistä työmarkkinoilta sekä asunto- ja toimeentulo-ongelmia (Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely 2002: 25).

Suuri osa nuorten rikollisuudesta on piilorikollisuutta, joka ei tule poliisin tietoon (Salmi 2012: 19). Tämän lisäksi nuorisorikollisuuden näyttäytymiseen vaikuttaa polarisaatio-ilmiö: toisaalta lainkuuliaisten nuorten määrä on kasvussa, mutta toisaalta rikoksiin syyllistyvät nuoret syyllistyvät yhä useampiin ja vakavampiin rikoksiin (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, osa II: 104). Merkillepantava viime vuosien muutos nuorten rikoskäyttäytymisessä on useiden tekojen alkoholisidonnaisuuden väheneminen (Salmi 2012: 31).

3.1.1 Nuorisorikollisuutta selittäviä tekijöitä

Nuorisorikollisuuden, kuten muunkin rikollisuuden syyt ovat moninaisia ja mutkikkaita. Nuorisorikollisuuden kriminologisissa selityksissä on viitattu muun muassa psykologisiin seikkoihin (esimerkiksi lapsuusajan kokemukset ja lapsen suhde vanhempiinsa), biologisiin syihin (esimerkiksi aineenvaihduntahäiriöt ja perinnölliset ominaisuudet) ja yleisempiin yhteiskunnallisiin rakennetekijöihin (esimerkiksi elinolot ja sosiaalinen asema). (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, osa II: 107.) Nuorisorikollisuus eroaa aikuiselämän rikollisuudesta etenkin seuraavilta osin:

1. Nuorisorikollisuus on suureksi osaksi ikäkauteen ja kasvuvaiheeseen liittyvä ilmiö. Nuoruuteen kuuluva rajojen koetteleminen voi myös näyttäytyä syyllistymisenä rikok-

siin. Aikuisikään saavuttaessa elämä usein palautuu yhteiskunnan sääntöjen mukaiseksi, mihin vaikuttaa osaltaan parisuhteen, perheen ja työelämän kontrollivaikutuksen piiriin siirtyminen.

2. Nuorisorikollisuus on tyypillistä rikollisuuden tekeminen ryhmässä. Rikoksilla pyritään hankkimaan arvontoa ryhmässä ja korostamaan riippumattomuutta yhteiskunnasta. Rikosten motiivit liittyvät usein nuorten keskinäiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen tai oman aseman ylläpitoon ryhmässä.
3. Nuorisorikollisuudelle tyypillinen piirre on rikosten suunnittelemattomuus. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, osa II: 101.)

Yleismaailmallisella tasolla nuorisorikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi köyhyys, nopea väestönkasvu heikot asumisolosuhteet, teollistuminen, kaupungistuminen, nuorisotyöttömyys ja alityöllisyys, perheiden hajoaminen, perinteisten arvojen rapautuminen ja käyttäytymismallien kansainvälistyminen, joukkotiedotuksen vaikutuksen kasvu, yhteisöllisten turvajärjestelmien heikkeneminen, riittämätön sosiaalipalvelujen tarjonta ja koulutusjärjestelmän kyvyttömyys vastata uusiin haasteisiin. Edellä mainittuja tekijöitä voidaan monilta osin laajentaa koskemaan muitakin ikäryhmiä kuin nuoria. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, osa II: 102.)

3.2 Päihteiden käytön vaikutus rikolliseen käyttäytymiseen

Sekä nuorten että aikuisten rikosalttius näyttää liittyvän runsaaseen päihteiden, erityisesti alkoholin käyttöön. Päihteiden käyttö ja päihderiippuvuus yhdistyvät eri tavoin rikoksiin. Päihtymys voi olla rikoksiin myötävaikuttava tekijä tai rikokset voivat olla esimerkiksi keino päihteiden hankkimiseksi. Molemmissa tapauksissa päihdeongelmaan vaikuttaminen on sekä yksilön että koko yhteiskunnan edun mukaista ja siten myös kriminaalipoliittisen kehityksen kannalta toivottavaa. (Ks. Lappi-Seppälä 2000: 72; Päihdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset 2006: 41.)

Suureen osaan rikoksista liittyy päihdeongelma. Etenkin pahoinpitely- ja henkirikoksissa joko tekijä tai uhri taikka molemmat ovat valtaosassa tapauksista humalassa. Väkivaltarikoksista ainoastaan ryöstörikoksiin syyllistytään melko yhtäläisesti sekä selvänä että alkoholihumalassa ollessa. Huumausaineiden vaikutuksen alaisena olleiden osuus väkivaltarikoksissa on viime vuosikymmenten aikana noussut 80-luvun yhdestä prosentista 2000-luvun 10 prosenttiin. Noustusta huolimatta muun kuin alkoholin päihdyttämänä (huumausaineen tai huumaavan lääkeaineen) tehtyjen väkivaltarikosten määrä on edelleen moninkertaisesti alkoholihumalassa tehtyjä harvinaisempaa. Lisäksi muun kuin alkoholin päihdyttämänä tehtyt väkivaltarikokset ovat selvänakin tehtyjä harvinaisempia. (Lappi-Seppälä 2000: 77-78; Lehti, Sirén, Aaltonen & Kivi-vuori 2011: 83-84.)

4 Kuntouttava rikosseuraamustyö

”Minusta tohon rangaistustoimenpiteeseen saisi lisätä semmoisen jutun että kun sä oot kerran tehnyt lakia vastaan mikä se rikos onkin niin mun mielestä siihen ongelmaan pitäisi saada apua. Et ihan sama juttu se on jos sulla on pää kipeä niin sä saat siihen aspiriinia. Jos sä jätät pöhnäpäissäs kiinni ratista niin tavallaan se pitäisi silloin ohjata johonkin hoitopaikkaan.” (Antti)

Edellä mainittu lainaus on poimittu Linderborgin (2001: 298) yhdyskuntapalvelua koskevasta tutkimuksesta, jossa on haastateltu yhdyskuntapalvelun suorittajia. Yhdyskuntapalvelua suorittanut Antti kuvaa puheenvuorossaan arkikielellä kuntoutuksen merkitystä seuraamuksessa. Rikosseuraamusalalla kuntouttamisella tarkoitetaan kaikkia niitä toimia, joilla pyritään vaikuttamaan tuomittuun rangaistuksen aikana siten, että hänen taipumuksensa syyllistyä uusiin rikoksiin vähenisivät ja hänen mahdollisuutensa elää yhteiskunnan hyödyllisenä kansalaisena lisääntyisi (Laine 2007: 264). Rangaistusajaksi tuomitulle pyritään antamaan mahdollisuuksia kehittää valmiuksia rikoksettomaan elämään. Elämänhallintaa tukevilla taidoilla tuomitulla on paremmat mahdollisuudet sijoittua osaksi yhteiskuntaa rangaistuksen suoritettuaan. (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto a). Rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutustarpeet ovat suuremmat kuin väestöllä keskimäärin, ja heidän kuntoutustarpeensa voivat olla hyvin moninaiset.

Tukea ja kontrollia yhdistävien rankaisutoimien ja yksittäisiin rikoksentekijöihin vaikuttamisen kriminaalipoliittinen historia ulottuu vähintään 1800-luvulle, mutta varsinainen rikollisiin kohdistettu kuntoutusajattelu alkoi kukoistaa 1900-luvulla (Laine 2007: 264). Toisen maailmansodan jälkeen käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä tapahtunut kehitys johti lukuisiin tutkimuksiin rikollisiin kohdistuvien interventioiden tuloksista. Amerikkalainen kriminologi Robert Martinson laati tutkimuksista laajan yhteenvedon, ja sen pohjalta kriminaalipoliitikkaan ja vankeinhoitoon vahvasti vaikuttaneen artikkelin, jonka otsikkona oli *What works? Questions and answers about prison reform*. Vahvasti toimintaohjelmien nojaavaa kriminaalipoliittista kehittämislinjaa alettiin sittemmin, 1990-luvulla kutsua Martinsonin tutkimuksen mukaisesti What Works -suuntauukseksi. (Laine 2007: 267; Lavikkala 2011: 94.) Suuntauksen muovautumiseen vaikutti joukko kanadalaisia, yhdysvaltalaisia ja brittiläisiä meta-analyysiin perustuvia tutkimustuloksia siitä, mikä toimii rikoksiin syyllistyneiden ihmisten kanssa työskenneltäessä. What Works -ajattelun mukaan rikolliseen käyttäytymiseen yhteydessä oleviin tekijöihin vaikuttamalla voidaan vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen. (Järvinen 2007: 13; Lappi-Seppälä 2000: 73.)

Rikosseuraamusalalla ollaan kansainvälisesti kiinnostuneita eri maiden ilmiöistä ja kokemuksista, joita heijastellaan oman maan käytäntöihin. Ehkä selkeimmin tämä näkyy What Works - pohjaisessa ohjelmatoiminnassa sekä menetelmäosaamisessa. (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: 9-10). What works -ajattelu ei kuitenkaan esimerkiksi avaa sitä ymmärrystä tai selitä sitä, miten rikosentekijät tarkkaan ottaen alkavat rakentamaan uutta sosiaalista identiteettiä: mikä antaa muutosmotivaatiolle kipinän; mitä ovat sellaiset motivaatiopaineet, jotka voivat tukea muutosta; miten uusi identiteetti sovitetaan siihen rikolliseen menneisyyteen, jota ollaan hylkäämässä ja niin edelleen (Lavikkala 2011: 127).

Menetelmällisyys tulee yhdyskuntaseuraamustyössä nähdä kokonaisvaltaisena prosessina, jonka edetessä pyritään saamaan asiakas kyseenalaistamaan ja muuttamaan rikoksiin liittyvää käyttäytymistään. Asiakasprosessin punaisena lankana voidaankin pitää muutosprosessin tukemista ja ongelmanratkaisutaitojen kehittämistä. Menetelmällisyydessä yhä voimistuvaa jalansijaa on saanut ohjelmatyö sekä motivoivan työskentelyn menetelmät, etenkin motivoiva haastattelu. (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: 20.) Motivoivan haastattelun ydin on vuorovaikutuksessa, ja keskeistä siinä on muun muassa avoimet kysymykset, asiakkaan muutospuheen vahvistaminen ja heijastava kuuntelu. Motivoimalla ja tukemalla autetaan asiakasta löytämään itsestään muutoksen mahdollistavia voimavaroja (mt: 22).

4.1 Rikoksen uusimisriski

Uusimisriskiin vaikuttamisen yhteydessä puhutaan usein rangaistusten yleisestävistä ja erityisestävistä vaikutuksista. Yleisestävällä vaikutuksella, eli yleispreventiolla tarkoitetaan sekä yleistä pelotevaikutusta että rangaistuksen moraalista ja tapaa luovaa vaikutusta. Yleispreventio perustuu siihen, että rankaisemalla yhtä luodaan kansalaisissa lainkuuliaisuuteen pyrkivää vaikutusta. Erityisestävyydellä, eli erityispreventiolla tarkoitetaan vastaavasti rangaistuksen vaikutusta itse rangaistuun. Erityispreventiossa voidaan erottaa rangaistuksen varoittava, sopeuttava (sosiaalistava) ja vaarattomaksi tekevä vaikutus, joilla pyritään estämään yksittäisen rikollisen syyllistymistä uusiin rikoksiin. (Laine 2007: 194; Lappi-Seppälä 2000: 49.) Laineen (2007: 351) mukaan kriminaalipolitiikassa tapahtuukin vuosikymmenien tai -satojen kuluessa jatkuvaa heiluriliikettä, jonka päissä ovat yleisestävyys ja erityisestävyys sekä tekokeskeisyys ja tekijäkeskeisyys. Lappi-Seppälä (2000: 49-50) taas muistuttaa siitä, ettei ole olemassa takeita siitä, että rangaistuksilla saataisiin ylipäätään vähennettyä rikoksia, vaan ne voivat jopa lisätä rikollisuutta. Ja toisaalta rikoksista aiheutuvien epävirallisten ja tosiasiallisten seuraamusten merkitys voi olla teosta varsinaisesti määrättyä rangaistusta suurempi.

Uusimisvaikutusta kartoittaneiden tutkimusten mukaan rikosten tekeminen harvemmin loppuu tekijän saamaan tuomioon. Rikosten uusimisen todennäköisyyteen vaikuttavat vahvimmin ikä ja aikaisemmat rikokset. (Lappi-Seppälä 2000: 73.) Parhaiten uusimisrikollisuuden ehkäisyyn

kehitetty toimintaohjelmat toimivat laitospäristön ulkopuolella. Menestyneet toimintaohjelmat täyttävät niin nuorten kuin aikuistenkin kohdalla samat tunnusmerkit. Rationaaliseen ajatteluun, työssäkäynnin tukemiseen ja sosiaalisten taitojen kehittämiseen tähtäävät kognitiivis-behavioraaliset ohjelmat ovat vaikuttavuustutkimusten mukaan toimineet parhaiten. Vastaavasti kurinpitoon, pelotteluun ja varoitukseen tähtäävät ohjelmat toimivat huonosti, ja usein jopa lisäävät uusintarikollisuuden riskiä. (Mt: 76.)

Rikolliseen tekoon johtaneita ja rikollista käyttäytymistä ylläpitäviä tekijöitä kutsutaan kriminogeenisiksi tekijöiksi (joista käytetään myös nimitystä kriminogeeniset tarpeet). Kriminogeenisiin tekijöihin lukeutuu muun muassa epäsosiaaliset käyttäytymismallit, kyvyttömyys tai vaikeus luoda läheisiä ja vastuullisia ihmissuhteita, ajankäytön hallintaan liittyvät vaikeudet ja kyvyttömyys suunnitella omaa toimintaa sekä rikollista käyttäytymistä tukeva vapaa-ajanvietto. (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008: 13).

4.1.1 Staattiset ja dynaamiset riskitekijät

Kriminogeeniset tekijät voidaan jakaa staattisiin ja dynaamisiin riskitekijöihin. Staattisilla riskitekijöillä tarkoitetaan sellaisia ominaisuuksia, joita ei voida muuttaa, mutta joiden perusteella voidaan ennustaa rikosten uusimista. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa henkilön ikä, sukupuoli ja rikoshistoria. Dynaamiset riskitekijät ovat sitä vastoin muuttuvia, ja niihin voidaan vaikuttaa interventioilla. (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008: 12.) Dynaamisia riskitekijöitä ovat muun muassa rikosmyönteinen ajattelu ja asenne, heikot ongelmanratkaisutaidot, puutteet koulutuksessa ja/tai työhistoriassa, päihdeongelma sekä sosiaalisten sidosten rikosmyönteisyys (Virtanen 2011).

Dynaamiset riskitekijät voidaan edelleen jakaa vakaisiin ja akuutteihin dynaamisiin riskitekijöihin. Vakailta dynaamisilla riskitekijöillä tarkoitetaan sellaisia ominaisuuksia ja piirteitä, jotka ylläpitävät rikollista käyttäytymistä. Niihin voidaan vaikuttaa, mutta muutokseen tarvitaan aikaa kuukausia tai jopa vuosia. Tällaisia riskitekijöitä ovat esimerkiksi alkoholismi ja läheisyyden vaje. Sen sijaan akuutteihin dynaamisiin riskitekijöihin voidaan vaikuttaa nopeasti; viikoissa, päivissä tai jopa tunteissa. Akuutit dynaamiset riskitekijät voivat laukaista rikollisen käyttäytymisen. Laukaisevia tekijöitä ovat esimerkiksi päihtymys sekä tietynlaiset ajatukset ja tunnetilat, jotka voivat olla hyvinkin hetkellisiä. (Hanson, Harris, Scott & Helmus 2007: 1.)

Luotettavin arvio henkilön rikoksen uusimisriskistä saadaan arvioimalla sekä staattisia että dynaamisia riskitekijöitä. Mitä enemmän kriminogeenisiä ja mitä vähemmän suojaavia tekijöitä arvioitavalla on, sitä korkeampi on yleensä hänen uusimisriskinsä. Suojaavat tekijät ovat riskitekijöiden vastakohtia: esimerkiksi tukea antavat perhe- ja ystävyysuhteet, hyvät on-

gelmanratkaisu- ja vuorovaikutustaidot, mielekkäät vapaa-ajanviettotottumukset sekä hyvä itsetunto. Yksi käytetyimmistä staattisen uusimisriskitason arviointimenetelmistä on SIR-R1 (The Statistical Information on Recidivism -Revised 1). Tämä Kanadassa kehitetty arviointimenetelmä tuottaa todennäköisyysarvioita rikoksen uusimisriskistä kolmen vankilasta vapautumisen jälkeisen vuoden aikana. Menetelmä sisältää 15 pisteytettävää kohtaa liittyen arviotavan sosiaaliseen taustaan ja rikoshistoriaan. (Nafekh & Motiuk 2002: 6.) SIR-R1-arviosta on kehitetty Suomen olot paremmin huomioon ottava ARAT-arviointi (Actual Risk Assessment Tool), jota käytetään lähinnä vankiarvioinnissa ja seuraamusten täytäntöönpanotyössä.

Arvioinnin avulla pyritään lisäämään yhteiskunnan ja sen kansalaisten turvallisuutta vaikuttamalla suurimman riskin omaaviin yksilöihin. Vaikuttavuuden näkökulmasta arvioinnilla kyetään vaikuttamaan kohdennetusti niihin tekijöihin, joihin kannattaa vaikuttaa. Lisäksi saadaan kohdennettua käytössä olevat resurssit järkevästi ja tehokkaasti. (Nurminen 2009.) On kuitenkin huomioitava, että uusimisriskin tasoa arvioitaessa ei huomioida niitä inhimillisiä - sekä yksilön että yhteiskunnan edun mukaisia - vaikutuksia, mitä kuntoutuksella voidaan saavuttaa myös matalamman riskitason omaavien tuomittujen kohdalla. Tai mitä voidaan yksilön kohdalla saavuttaa vaikuttamalla muihin kuin ilmeisimmiltä näyttäviin riskitekijöihin.

4.2 Kuntoutuksen vaikuttavuus

Ohjelmien ja ylipäätään kuntoutuksen tuloksia mitataan usein rikoksen uusimisen näkökulmasta, mikä onkin ymmärrettävää, koska ohjelmien perimmäinen ajatus on uusintarikollisuuteen vaikuttaminen. Tuloksia mitattaessa ei tällöin kuitenkaan huomioida esimerkiksi rikosten lievenemistä ja monia muita kuntoutuksen moniulotteisia vaikutuksia. (Ks. Laine 2007: 268; Kiehelä & Tyni 2009:33.) Kuntoutusmenetelmien positiiviset vaikutukset saattavat näyttäytyä vahvistuneina ihmissuhteina ja ystävyysverkostoina, vähentyneenä päihteiden käyttönä, kasvaneena opiskelumotivaationa, lisääntyneenä työelämään kiinnittymisenä ja niin edelleen. Osa vaikutuksista saattaa ilmetä vasta pitkän ajan kuluessa, eikä esimerkiksi välittömästi rangaistuksen päättymisen jälkeen. (Kiehelä & Tyni 2009: 33; Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 82.) Uusimmat kriminologiset tutkimukset korostavatkin rikollisesta elämäntavasta, siihen kuuluvasta identiteetistä ja sosiaalisista verkostoista irtautumisen olevan monivaiheinen elämänkulkuun kiinnittyvä psykososiaalinen prosessi, jossa rikoksentekijän pyrkimys rakentaa normaalielämän mukaista identiteettiä saattaa kestää vuosia (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 82).

4.3 Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat

1990-luvulta lähtien rikosseuraamusalalla on toimeenpantu useita eri toimintaohjelmia, joiden tavoitteena on vaikuttaa tuomitun dynaamisiin riskitekijöihin. Ohjelmien vaikuttavuus

perustuu tietoon siitä, että joihinkin rikoksen uusimiseen vaikuttaviin, staattisiin tekijöihin ei voida vaikuttaa, mutta dynaamisiin ainakin jossain määrin voidaan. Mallia on otettu suoraan esimerkiksi Kanadasta, Amerikasta ja Briteistä kotoisin olevista ohjelmista, joita on kehitelty Suomen oloja vastaaviksi. (Tolonen 2006: 229; Collan & Rantanen 2009: 77). Tarkoituksenmukaisissa kuntoutusohjelmien keskeisimpiä periaatteja ovat riskin periaate (kuntoutus mukautetaan riskitasoon), tarveperiaate (keskitytään krimonogeenisiin tarpeisiin), vastaanottavuuden periaate (hoito sopeutetaan rikosentekijän oppimistyyliin), ammatillinen harkinta ja toteutuksen johdonmukaisuus (Bonta 2003: 56).

Toimintaohjelmien yhteydessä kiinnitetään usein huomiota siihen, miten rikosentekijä käsittelee ja käsittää tekemäänsä rikosta, koska muutostyöskentelyn lähtökohtana pidetään vastuun ottamista tehdystä rikoksesta. (Sariola 2009: 47.) Ohjelmien lähtökohta on usein kognitiivis-behavioraalinen yksilötason kuntoutus, jossa pyrkimyksenä on muuttaa yksilön käyttäytymistä vaikuttamalla tämän ajatteluprosesseihin (Rantanen 2009: 108).

Kognitiivisella viitataan ajatteluun, havainnointiin, muistiin, päättelyyn ja tunteisiin, ja behavioraalisella toimintaan. Kognitiivis-behavioraaliset ohjelmat perustuvat ihmiskäsitykseen, jonka mukaan ihmisen ajattelu määrää, miten hän toimii. (Suomela 2002: 222.) Kognitiivisen toiminnanteorian mukaan ihmisen käyttäytymistä ohjaavat erilaiset elämänhistorian aikana opitut ajattelutavat ja toimintamallit. Yksilö muodostaa maailmankuvansa niistä ajatuksellisista rakenteista, käsityksistä, taidoista ja mielikuvista, joita hän on elämänsä varrella rakentanut omasta elinympäristöstään. (Mt: 223.) Maailmankuva on keskeisessä yhteydessä minäkuvaan ja toiminnan säätelyyn. Joidenkin kohdalla maailmankuva on rakentunut väärintulkintoista, jotka ovat automatisoituneet itseä tuhoavaan käyttäytymiseen johtaviksi ajatusmalleiksi. Tyypillinen vääristymä on esimerkiksi vastuun siirtäminen omista teoista muille ihmisille tai muihin olosuhteisiin näkemättä oman käyttäytymisen ja sen seurausten välistä yhteyttä. Rikoksiin syyllistyneiden kognitiiviset valmiudet ovat usein rajoittuneita, eivätkä riitä monimutkaisen sosiaalisen todellisuuden ymmärtämiseen. Esimerkiksi väkivallan käyttöön johtavissa tilanteissa on usein kyse väärintulkintoista ja puutteellisten toimintastrategioiden käytöstä. (Mt: 224-225.)

4.4 Yhdyskuntaseuraamuksissa käytettävät toimintaohjelmat

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen yhdyskuntaseuraamustoimistoissa on käytössä neljä toimintaohjelmaa. Muutosmotivaatiota herättävä ja vahvistava ohjelma kantaa nimeä *Viisi Keskustelua muutoksesta* (VKM). Rattijuopumusrikoksen uusimisriskin vähentämiseen tähtäviä ohjelmia ovat *Ohjauspyörä* ja *Liikenneturva*. Impulsiiviseen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen liittyviä asioita taas käsitellään Suuttumuksen hallinta -kurssilla.

Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma pohjautuu motivoivan haastattelun menetelmään. Se koostuu viidestä keskusteluteemasta, joissa asiakkaalla on mahdollisuus miettiä muutokseen liittyviä asioita, omaa tilannettaan ja eri vaihtoehtoja muutoksen toteuttamiselle. VKM-ohjelman ydin on uskomuksessa, jonka mukaan muutosta ei tapahdu, jollei sitä itse halua. (VKM-esite.) Koska joitakin keskusteluteemoja saattaa olla tarpeen käsitellä kahdella eri tunnin kestävällä tapaamisella, on ohjelman kokonaispituus normaalisti noin seitsemän tuntia. Tapaamiset toteutetaan yksilötyönä yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijän kanssa.

Ohjauspyörä-ohjelmassa tutkitaan rattijuopumukseen johtavia tilanteita ja rattijuopumuksen seurauksia monista näkökulmista. Ohjelmassa tarkastellaan omaa käyttäytymistä riskitilanteissa ja pyritään keksimään vaihtoehtoja, joilla uusimisriski pienenee. Tämä 10-tuntinen ohjelma toteutetaan siten, että kolmesta tunnista vastaa yhdyskuntaseuraamustoimisto, viidestä päihdehuolto (yleensä A-klinikka). Ensimmäisen ja viimeisen tunnin toimijat toteuttavat yhdessä. (Ohjauspyörä-esite.) Liikenneturvaohjelma on Ohjauspyörä-ohjelman kaltainen 10-tuntinen toimintaohjelma, jota toteuttavat Liikenneturva-järjestön kouluttajat ja yhdyskuntaseuraamustoimiston nimetyt työntekijät. Kaksi ensimmäistä ja viimeistä tuntia toteutuu yksilötapaamisina yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijän kanssa. Loput kuusi tuntia toteutetaan Liikenneturvan asiakasryhmän kaksituntisina tapaamisina. (Liikenneturva-esite.)

Suuttumuksen hallinta -kurssia järjestetään sekä ryhmä- että yksilöohjelmalla. Ohjelma on suunnattu asiakkaille, jotka menettävät usein malttinsa ja saattavat käyttäytyä aggressiivisesti ilman, että väkivaltaisella käyttäytymisellä olisi havaittavissa päämäärää, vaan sen syynä on itsen hallinnan menettäminen. Kurssi sisältää yhdeksän kokoontumiskertaa, jotka kestävät ryhmäohjelmassa kaksi tuntia ja yksilöohjelmassa yhden tunnin. Kokoontumiskerroilla opetellaan tunnistamaan suuttumuksen tunteita ja merkkejä sekä harjoitellaan keinoja hallita omaa suuttumusta. (Suuttumuksen hallinta -esite.)

4.5 Asiakas-työntekijä -suhde

Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamustyötä koskevien sääntöjen peruseräpäätteissä sanotaan muun muassa, että yhdyskuntaseuraamusviranomaisten on pyrittävä vähentämään uusintarikollisuutta luomalla positiivisia suhteita asiakkaisiinsa, jotta heitä voidaan valvoa, opastaa ja auttaa, ja jotta heidän sosiaalista integroitumistaan voidaan edistää. Tällöin yhdyskuntaseuraamustyö edesauttaa yhteisön turvallisuutta ja oikeudenmukaista rikosprosessia. Asiakkaan henkilökohtaiset ominaispiirteet, olosuhteet ja tarpeet on huomioitava tarkasti. Yhdyskuntaseuraamusviranomaisten interventiot tulee toteuttaa syrjimättä ketään esimerkiksi sukupuolen, rodun, ihonvärin, kielen, uskonnon, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen, poliittisen tai muun mielipiteen, kansallisen tai sosiaalisen alkuperän, kansalliseen vähemmistö-

töön kuulumisen, omaisuuden, syntyperän tai muun aseman perusteella. (Council of Europe 2010.)

Rikosseuraamustyölle tärkeä tulkintakehys löytyy tyypillisestä sosiaalityön työotteesta (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: 15). Antti Särkelä (2001: 31) peräänkuuluttaa sosiaalityötä tekeviltä sellaisia haastattelutaitoja, joilla hän voisi luoda asiakkaaseen työn etenemistä tukevan suhteen. Hyvän suhteen elementtejä ovat Särkelän mukaan hyväksyntä, välittäminen, jämäkkyys ja luottamus. Myös Järvisen, asiakas-työntekijä-suhteen dialogisuutta koskevassa tutkimuksessa korostetaan nimenomaan suhteeseen ja vuorovaikutukseen liittyviä asioita, kuten luottamusta, vastavuoroisuutta, liittoutumista ja pysyvyyttä. (Järvinen 2007: 141.) Sekä Särkelä että Järvinen puhuvat asiakas-työntekijäsuhteen ja/tai asiakassuhteen sijasta yhteistyösuhteesta, joka kuvastaa sekä asiakkaan että työntekijän aktiivista toimijuutta asiakkaan tilanteen edistämistä tavoiteltaessa (ks. myös Rex 2005: 2).

4.5.1 Dialogisuus ja vuorovaikutus asiakaskohtaamisissa

Dialogisuus on Järvisen (2007: 144) mukaan keskeinen elementti yhteistyösuhteen rakentumisessa. Dialogisuudella tarkoitetaan avointa, neuvottelevaa ja keskustelevaa työtettä. Strukturoitujen menetelmien laajamittaisen käytön riskinä on, että ne vievät tilaa toisenlaisilta työotteilta. Toisaalta dialogisen työtteen elementtejä voidaan rakentaa esimerkiksi What Works -suuntauksen menetelmien sisään, ja ohjelmien kehittämisessä onkin heijasteltu asiakkaan toimijuuden ja yksilöllisten lähtökohtien sekä vuorovaikutuksen merkitystä (Lavikkala 2011: 121). Erilaiset strukturoidut ohjelmat, arvioinnit ja menetelmät vaativat dialogisuutta saavuttaakseen herkkyyttä asiakkaan yksilöllisiin tilanteisiin ja asiakkaan osallisuuden voimistamiseksi. (Järvinen 2007: 147.)

Katariina Pekkolan ja Teija Sundmanin (2006: 69-70) lainrikkoja-asiakkaiden näkökulmaa eri palveluihin ja niissä tehtäviin suunnitelmiin liittyvässä tutkimuksessa asiakkaan kannalta merkittäväksi kokemukseksi nousi myöskin vuorovaikutuksen ja keskustelun merkitys. Keskustelun ei tarvinnut aina olla asiakkaiden mielestä tavoitteellista ja vakavaa, vaan esimerkiksi pelkkä kuulumisten vaihtaminen saattoi olla merkittävä tekijä organisaatioon tai työntekijään kiinnittymistä ajatellen. Työntekijän asiakkaaseen kohdistama asenne ja tapa olla asiakkaan kanssa vuorovaikutuksessa vaikuttivat merkittävästi siihen, miten asiakas koki toteutuneet tapaamiset ja tilanteet. Mikäli asiakas koki tulleeensa kohdelluksi kunnioittavasti, myös palvelujen ja tiedon saaminen sekä keskustelu työntekijän kanssa koettiin merkitykselliseksi.

Esimerkiksi päihde- ja terapiatyön puolella on esitetty tutkimustuloksia, joiden mukaan asiakkaan ja työntekijän työskentelysuhteen laatu ja työntekijän vuorovaikutustaidot vaikuttavat tuloksiin enemmän kuin työntekijän käyttämä menetelmä. Kansainvälisissä tutkimuksissa on

noussut esiin viitteitä luottamuksellisen ja paneutuvan asiakas-työtekijäsuhteen merkityksestä myös yhdyskuntaseuraamustyössä. (Järvinen 2007: 143.) Hyvässä vuorovaikutussuhteessa asiakas tulee hyväksyä sellaisena kuin hän on, eikä hänen tule muuttua tullakseen hyväksytyksi. Asiakasta toki tuetaan hänen halutessaan muutosta, mutta muutos ei saa olla hyväksynnän ehto. Hyväksyminen ei kuitenkaan tarkoita asiakkaan tekojen kritiikitöntä hyväksymistä, koska on epäeettistä hyväksyä epäeettisiä tekoja. Asiakas ei kaipa väärien tekojen hyväksyntää, vaan itsensä ymmärrystä ja hyväksyntää (Särkelä 2001: 32).

5 Yhdyskuntaseuraamukset

Yhdyskuntaseuraamuksilla tarkoitetaan rikosoikeudellisia seuraamuksia, jotka pannaan täytäntöön yhdyskunnassa, ei siis vankilassa. Yhdyskuntaseuraamuksilla pyritään vähentämään vankeuden haitallisia vaikutuksia rikoksesta tuomitun elämässä. Tavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen, rikoksentekijöiden yhteiskuntaan integroiminen ja taloudelliset säästöt, sillä vapaudessa rankaiseminen tulee yleensä selkeästi laitosrangaistuksia halvemmaksi. Lisäksi tavoitteiden täytyminen lisää yhteiskunnan turvallisuutta. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 20 ja 61; Laine 2007: 357.) Yhdyskuntaseuraamukset ovat yleistyneet globaaliksi rangaistusstrategiaksi 2000-luvulla, ja niillä pyritään enenevässä määrin korvaamaan lyhyitä laitosrangaistuksia monissa maissa. Kehitystä edesauttaa vankeuden kalleus, valvontateknologian kehitys ja yhdyskuntaseuraamuksista kertynyt kokemus. (Lavikkala 2012: 36.)

Yhdyskuntaseuraamuksissa tuomitulle pyritään järjestämään kuntouttavia toimia ja valvontaa vapaudessa, ei yhteiskunnasta eristettynä vankilassa. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 20; Laine 2007: 358.) Laitosrangaistusten haittojen välttämisen lisäksi yhdyskuntaseuraamuksien toivotaan tarjoavan tuomituille myönteisiä yhteisöllisiä kontakteja. Laajempaa yhteisöllistä vaikutusta ajatellen yhteisöjen osallistuminen seuraamusten täytäntöönpanoon voi edesauttaa yhteisön ja rikoksentekijän välisen luottamuksen palautumista osapuolten välisen avoimen dialogin kautta. (Lappi-Seppälä 2000: 48).

Tutkimusten mukaan yhdyskuntaseuraamusten vaikuttavuus on laitosrangaistuksia parempaa (Lavikkala 2012: 36). Rangaistuksen vaikuttavuudessa keskeinen tekijä on viime vuosina ollut seuraamusten sisällön muuttuminen suunnitelmallisesti kunkin tuomitun elämäntilanteen mukaisesti (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 21) huomioiden tuomitun riski- ja tarvetekijöitä sekä muutosta edesauttavia vahvuustekijöitä (mt: 19). Uudella, kehitteillä olevalla asiakastietojärjestelmällä suunnitelmallisen asiakastyön on tarkoitus kehittyä entisestään etenkin niiden asiakkaiden kohdalla, joilla on sekä yhdyskuntaseuraamus- että vankeusrangaistuksia.

Koska yhdyskuntaseuraamuksia ei juuri koske fyysiset rajoitukset, riippuu niiden toimivuus ja sitä kautta myös uskottavuus tuomittujen sitoutumisesta ja suhtautumisesta ehtojen noudattamiseen. Mikäli tuomittu ei ole rangaistuksensa suhteen edes jonkinasteisessa yhteistyössä, jää seuraamuksen kontrolli- ja rangaistusaspekti toteutumatta, samoin kuin muutosprosessiin tähtäävä auttamistyö. (Lavikkala 2011: 113.) Yhdyskuntaseuraamusten ehtoihin kuuluu esimerkiksi velvollisuus ilmoittautua ja/tai käydä työssä taikka muussa toiminnassa ennalta sovitun aikataulun mukaisesti, tiettyssä paikassa ja päihteettömänä. Tällaisia, tuomitun vapauteen kohdistuvia rangaistuksia ovat yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus, nuorisorangaistus, ehdollisen vankeuden valvonta ja ehdonalaisten vapauden valvonta. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 20.) Viimeisenä mainittuun ei tulla opinnäytetyössä keskittymään, koska seuraamus ei liity lausuntotyöhön.

5.1 Ongelmakohtia yhdyskuntaseuraamuksissa

Yhdyskuntaseuraamukset ovat laajentaneet oikeudellisen harkinnan rikoksen tunnusmerkistöön perustuvien seikkojen lisäksi koskemaan myös rikoksentekijää. Tällä tarkoitetaan sitä, että rikollinen teko ei ole ainoa kriteeri rangaistusta määritettäessä, vaan rangaistusta määrättäessä ja sen sisältöä suunniteltaessa olennaisessa osassa ovat tuomitavan kriminogeeniset tekijät ja muut ominaisuudet. (Kiehelä & Tyni 2009: 9; Laine 2007: 356.)

Yhdyskuntaseuraamukset edellyttävät tuomitulta oma-aloitteellisuutta, tiettyjen sosiaaliseen elämäntilanteeseen liittyvien asioiden vakautta sekä muita valmiuksia, jotka ovat luonteeltaan valikoivia. Esimerkiksi yhdyskuntapalveluun ei tulisi tuomita henkilöä, jota mikään palvelupaikka ei halua ottaa työhönsä, koska hän on sosiaalisilta taidoiltaan tai olemukseltaan työpaikkaan soveltumaton. Valvontarangaistusta taas ei voida määrätä, jos syytetyllä ei ole kiinteää olinpaikkaa tai sähköisen valvonnan teknisen ylläpidon edellyttämiä asumisolosuhteita. Tällaiset tilanteet asettavat eri henkilöt eriarvoiseen asemaan seuraamuksen tuomitsemisen tai määräämisen suhteen. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 60.) Se, että tietty seuraamus on tarjolla vain osalle rikoksentekijöistä, on aidosti ongelmallista. Lappi-Seppälän (2000: 204) mukaan ratkaisu tähän olisi sellaisten järjestelyjen luominen, jolloin soveltuvuus ei enää voisi olla esteenä seuraamuksen käytölle.

Kielteinen yhdyskuntapalvelun soveltuvuusarvio liittyy usein rikoksesta epäillyn huumausainien käyttöön, jolloin huumausaineita käyttävien ainoaksi seuraamusvaihtoehdoksi lyhyissäkin tuomioissa jää usein vankeusrangaistus. Asiaa perustellaan muun muassa käytön kriminalisoivalla lainsäädännöllä ja uskottavuusnäkökulmilla. Tässä mielessä myös järjestäytyneeseen rikollisuuteen kytkeytyneeseen henkilöön voitaisiin jossain määrin soveltaa samoja kielteisen soveltuvuusarvion perusteita. Näin ei kuitenkaan tällä hetkellä ole, vaan esimerkiksi yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksessä keskitytään ottamaan kantaa rikoksesta epäillyn edel-

lytyksiin *suoriutua* yhdyskuntapalvelusta. Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kytkeytyneen henkilön tuomion koventamisperusteita voidaan kuitenkin soveltaa tuomioistuimessa rikoslain (1889/39) 6 luvun 5 § :n mukaisesti, jossa yksi rangaistuksen koventamisperusteista on rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä.

Tasa-arvoon liittyvien ongelmien lisäksi yhdyskuntaseuraamuksia on kritisoitu muun muassa siitä, että ne eivät ole muodostuneet *vaihtoehdoksi vankeudelle*, vaan ne ovat ennemminkin seuraamuksia *vankeuden lisäksi*. Sellaisissa maissa, joissa vankeusrangaistukset ovat yleisiä, saattavat myös vaihtoehtorangaistukset olla runsaassa käytössä. Kyseessä on niin sanottu bifurkaatioefekti eli kahdentuminen. (Laine 2007: 359-360.) Tällä tarkoitetaan järjestelmän käyttäytymisen haarautumista kahdeksi, usein erilliseksi haaraksi (Suomisanakirja Internet-sivusto). Esimerkiksi yhdyskuntapalvelun käyttöönotto laski ensin Suomessa vankien määrää, kuten tarkoitus olikin, mutta tilanteen vakiinnuttua sekä vankien määrä että tuomioiden pituudet ovat vaihtoehtoisista rangaistuksista, eli yhdyskuntaseuraamuksista huolimatta tai juuri niiden vuoksi saattanut kokea systemaattista nousua. (Laine 2007: 360 ja 346). Tehokkuus- ja halpuusodotukset lisäävät osaltaan myös teknistä valvontaa käyttävien rangaistusvaihtoehtojen (esimerkiksi valvontarangaistus) kiinnostavuutta. Tässä piilee edellä kuvatun kaltainen riski: kovat rangaistukset voivat säilyttää asemansa ja vaihtoehdot voivat imeä rangaistusten piiriin uusia tuomittavia. (Lavikkala 2007.)

Nuorten ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kohdistettu voimakastakin arvostelua etenkin ehdollisten kasautumiseen liittyen. Useiden ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitseminen saattaa niiden tultua määrätyksi täytäntöön pantaviksi johtaa pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tämän lisäksi on esitetty epäilyksiä, etteivät nuoret rikoksentekijät miellä ehdollista vankeutta rangaistukseksi sen vaikuttaessa vain vähän tai ei lainkaan tuomitun elämään. Itse valvontatyötä taas on kritisoitu sen epämääräisyydestä ja siitä, että osa nuorisista osallistuu käytännössä vain noin puoleen valvontatapaamisista, jolloin valvonnan yhdenvertaisuus ei toteudu. Etenkin vaikeimmassa elämäntilanteessa olevat nuoret saadaan harvoin tapaamisiin paikalle. Heidän kohdallaan valvonta päättyy usein ilman, että valvontaa olisi suunnitellulla tavalla toteutettu. (Väkiparta & Marttunen 2009: 79, 89 ja 90.) Lisäksi myös ehdollisen vankeuden valvontaa koskee vaikeus sovittaa yhteen sekä tuen ja auttamisen että kontrollin ja rikosten ehkäisemisen elementit (Lappi-Seppälä 2000: 188).

5.2 Nuorten rikosoikeudelliset seuraamukset

Rikoslaisissa ei rangaista lapsia, ja nuorten rangaistukset ovat keskimääräistä lievempiä. Lievempää kohtelua perustellaan esimerkiksi sillä, että nuoren rikos on ennemminkin osoitus kypsyttömyydestä ja ajattelemattomuudesta kuin harkitusta ja tietoisesta päätöksestä rikkoa lakia. Lisäksi ihmisen normaaliin kasvuvaiheeseen kuuluu määrätty rajojen koettelu,

minkä vuoksi nuoren tekemät virheet ovat hyväksyttävämpiä kuin aikuisten. Toleranssi on perusteltua, koska useissa tapauksissa nuoren käytöshäiriöt oikenevat itsestään, ja niihin puuttuminen rikosoikeudellisin keinoin saattaisi monessa tapauksessa tuoda vain tarpeettoman lisämutkan matkaan. (Lappi-Seppälä 2000: 212-213.) Liioiteltu puuttuminen voi esimerkiksi johtaa leimautumisteorian mukaiseen tilanteeseen, jossa sosiaalinen kontrolli saa aikaan leimautumisen ja poikkeavan käyttäytymisen; vertauskuvauksellisesti ilmaistuna lääke aiheuttaa taudin (Laine 2007: 114-115).

Nuorten rikollisuuden oikeudellisessa tarkastelussa keskeisiä ikärajoja ovat 15, 18 ja 21 vuotta. Rikosoikeudellisessa sääntelyssä ja kirjallisuudessa nuorella rikoksentekijällä tarkoitetaan henkilöä, joka on rikoksentekohetkellä ollut 15-20-vuotias, 15-17-vuotiaita on tavattu kutsua nuoriksi henkilöiksi ja alle 15-vuotiaita lapsiksi. (Salmi 2011: 217-218.) Rikosoikeudellinen vastuu alkaa 15 vuoden iässä, ja tätä nuorempiin sovelletaan tarvittaessa lastensuojelulain mukaisia toimia ja hänet voidaan asettaa teostaan vahingonkorvausvastuuseen. Nuoriin henkilöihin sovelletaan erityissäännöksiä seuraamusta valittaessa ja rangaistusta mitattaessa. Rikosoikeudellisista toimenpiteistä voidaan tässä ikäryhmässä luopua tavallista helpommin ja heihin voidaan soveltaa lastensuojelulain mahdollistamia toimia. (Nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004: 10.) Lastensuojelulaissa lapsena pidetään kaikkia alle 18-vuotiaita ja nuorena alle 21-vuotiasta henkilöä (lastensuojelulaki 417/2007, 6 §).

Suomessa alle 18-vuotiaalle rikoksentekijälle voidaan tuomita rangaistuksena sakkoa, ehdollista vankeutta, nuorisorangaistusta, yhdyskuntapalvelua, valvontarangaistusta ja ehdotonta vankeutta. Rangaistusvalikoima poikkeaa vanhemmille rikoksentekijöille tuomittavista ainoastaan siten, että vain alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistynyt voidaan tuomita nuorisorangaistukseen ja vain alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena valvontaan. Rikoksentekijän iästä riippumatta yli kahden vuoden mittainen vankeusrangaistus on aina ehdoton. (Nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004: 17.) Alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistynyt vankeuteen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen vanhempia rikoksentekijöitä aiemmin, minkä lisäksi alle 21-vuotiaan rikoksen tehnyt vapautuu vankeudesta aina valvontaan – tätä vanhemmat omasta pyynnöstään tai kun koeaikaa on jäljellä enemmän kuin yksi vuosi (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 23 ja 37).

Nuorille tuomittavat rangaistukset ovat muuhun väestöön verrattuna lievempiä niin rangaistuslajien kuin rangaistuksen pituuden ja määrienkin suhteen. Suurin osa, noin 85 prosenttia nuorten tekemien rikosten seuraamuksista määrätään muualla kuin tuomioistuimissa, joko rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä. Yleisin oikeudenkäynnissä nuorille tuomittu rangaistus on sakko, jota tuomitaan noin 75 prosentissa tapauksista. Toiseksi yleisin nuorten rangaistus on ehdollinen vankeusrangaistus, jota tuomitaan vajaalle viidennekselle. Ainoas-

taan vakavimmissa rikoksissa nuorille tuomitaan ehdotonta vankeusrangaistusta, yhdyskuntapalvelua ja valvontarangaistusta, joiden osuus on vain muutama prosentti nuorille tuomituista rangaistuksista. (Marttunen 2011: 384.) Vuonna 2011 kaikista oikeudessa tuomituista 18 prosenttia oli 15-20-vuotiaita (Tilastokeskus 2012: 11).

5.2.1 Nuoret ja vankeus

Perinteisten laitusrangaistusten haitat ovat nuorten kohdalla keskimääräistä raskaammat. Pahimmillaan vankila riistää nuoren mahdollisuudet esimerkiksi normaaliin sosiaaliseen, ammatilliseen, koulutukselliseen ja seksuaaliseen kehitykseen. (Lappi-Seppälä 2000: 213.) Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi (Rikoslaki 39/1889, 6 luku, 9§). Rikoslakia on tältä osin esitetty muutettavaksi siten, että painavan syyn merkitystä harkittaessa otetaan huomioon rikoksentekijän sijoitus lastensuojelulain (417/2007) 57 §:n mukaiseen lastensuojelulaitokseen (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 163). Ajatus ei ole suinkaan uusi, vaan tämänsuuntaista suojelukasvatusajattelua on heijastellut esimerkiksi jo vuoden 1866 väliaikainen rangaistusajattelu, jonka mukaan alle 18-vuotiaat rikoksentekijät oli mahdollisuuksien mukaan sijoitettava kasvatuslaitokseen (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, osa II: 4.)

Alle 18-vuotiaita rangaistusvankeja on Suomessa, hieman ajankohdasta riippuen, vain muutama. Vaikka nuorisovankien määrät ovat kaikissa länsimaissa melko matalia, on Suomen luku kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen alhainen. Monessa maassa nuorisovankien vähäinen määrä selittyy sillä, ettei nuorille tuomittuja laitosseuraamuksia kutsuta vankeudeksi. (Kuula & Marttunen 2009: 17.) Esimerkiksi Ruotsissa alle 18-vuotiaat nuoret voidaan tuomita ehdottoman vankeuden sijasta suljettuun nuorisohoitoon (sluten ungdomsvård), joka on lähes kokonaan korvannut ehdottomat vankeusrangaistukset alle 18-vuotiaiden rikoksentekijöiden kohdalla. Tanskassa alle 18-vuotiaat voidaan määrätä hoitoseuraamukseksi nuorisorangaistukseen (ungdomssanktion), jonka alkuvaihe suoritetaan kunnan sosiaalitoimen laitoksen suljetulla osastolla. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, osa II: 21 ja 35.) Suomessa ei ole käytössä erityistä ehdottoman vankeuden vaihtoehtoseuraamusta nuorille, ja siitä huolimatta nuorisovankiluku on Euroopan matalimpia (Kuula & Marttunen 2009: 17).

5.2.2 Nuorisorikollisuuden ennaltaehkäisy

Yksilön sosialisatiossa esimerkiksi kodilla, koululla ja erilaisilla lähiyhteisöillä on lapsen ja nuoren moraalikäsitteiden muotoutumisessa ylivoimainen merkitys rikoslakiin nähden (Lappi-Seppälä 2000: 58). Nuorisorikostoimikunnan mietinnössä (2003, osa II: 108) nuorisorikollisuuden ennalta ehkäisyssä olennaisimmaksi asiaksi onkin nostettu yksilön kehitystä tukeva sosiaa-

linen lähestymistapa. Rikokseen johtavia riskitekijöitä alennetaan tukemalla syrjäytymisvaarassa olevia nuoria ja heidän vanhempiaan, vähennetään oppimisvaikeuksia ja tuetaan koulunkäyntiä. Koulutuksen turvaaminen ja varhainen puuttuminen lasten käytös- ja oppimishäiriöihin on ensiarvoisen tärkeää sekä nuoren sosiaalisen menestymisen että rikoksentorjunnan kannalta. Tällöin keskeisiä rikoksentorjunnan sosiaalisia toimijoita ovat (perheen ja muun lähipiirin lisäksi) koulu, kunnallinen nuorisotoimi, järjestöt ja yhdistykset sekä työvoima- ja sosiaaliviranomaiset.

Vaikka yksi Rikosseuraamuslaitoksen keskeisimmistä tehtävistä on uusintarikollisuuden ehkäisy, tulisi etenkin alaikäisten rikoksesta epäiltyjen kohdalla ensisijaisesti suositella esimerkiksi lastensuojelun ja kolmannen sektorin tarjoamia tuki- ja kontrollitoimia. Esimerkiksi ehdolliseen vankeusrangaistuksen oheen liitettävää valvontaa tai nuorisorangaistus tulee kyseeseen tilanteissa, joissa nuori on syyllistynyt vakavana pidettävään rikokseen, nuoren rikoksen uusi-
misriski arvioidaan korkeaksi ja/tai jos nuoren rikolliseen käyttäytymiseen ja sosiaalisiin vaikeuksiin ei ole pystytty puuttumaan lastensuojelullisin tai muin tukitoimin.

5.2.3 Nuorten rikosseuraamusten tulevaisuus?

Suomessa on usean vuosikymmenen ajan ehdotettu nuorisoarestin lisäämistä seuraamusjärjestelmään (Lappi-Seppälä 2000: 215-216). Esimerkiksi Saksassa, Hollannissa, Englannissa ja Walesissa nuori voidaan määrätä koti- tai nuorisoarestiin korkeintaan puoleksi vuodeksi, ja seuraamuksiin voidaan liittää erilaisia kasvatuksellisia ja hoidollisia toimenpiteitä. Esimerkiksi Saksassa tuomioistuimien voi kasvatuksellisenä seuraamuksena antaa nuoren asuinpaikkaa ja elinoloja koskevia määräyksiä, kuten sijoittaa nuori tiettyyn perheeseen ja kieltää häntä oleskelemasta tietyssä paikassa tai seurustelemasta tiettyjen ihmisten kanssa. (Nuorisorikostuimikunnan mietintö 2003, osa II: 43 ja 46; Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 51-52.) Suomessa sosiaalisektori on vastustanut arestin legalisointia ideologisista, periaatteellisista ja käytännöllisistä syistä (Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely 2002: 33).

Nuorten seuraamuksissa kehityssuuntauksena on pitkään ollut seuraamusten hoidollisuus ja kasvatuksellisuus. Rankaisulliset, pelotus- ja varoitusvaikutukseen tähtäävät tavoitteet ovat kulkeneet kuitenkin mukana suuntauksissa niiden haitallisiksi todetuista vaikutuksista huolimatta. Esimerkkinä rankaisullisista seuraamuksista mainittakoon Yhdysvalloissa käytössä olevat, nuorten rikoksentekijöiden lyhytaikaiseen eristämiseen tarkoitettut kovan kurin laitokset (boot camp ja shock incarceration). (Lappi-Seppälä 2000: 80, 215 ja 216). Tällä hetkellä nuorten rikosseuraamuksia koskevana konkreettisena uudistuksena on Suomessa alle 21-vuotiaana rikoksen tehneille esitetty otettavaksi käyttöön tiukennettu, valvonnalla tehostettu yhdyskun-

tapalvelu, jota käytettäisiin, kun tavanomainen yhdyskuntapalvelu ei enää tulisi kyseeseen (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 17 ja 163).

5.3 Mitä yhdyskuntaseuraamuksista ajatellaan?

Yhteiskunnallinen yhdyskuntaseuraamusten hyväksyntä määrittää niiden käytön laajuutta toisin kuin laitoseräilytysten. Suhtautumiseen vaikuttavat etenkin käytännön kokemukset ja mielikuvat. (Päihdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset 2006: 32.) Esimerkiksi Iso-Britanniassa kansalaismielipiteen esitetään oikeuskomitean istuntopöytäkirjassa olevan keskeisessä asemassa kriminaalipolitiikan kehityksessä. Media, erityisesti keltainen lehdistö, vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen usein reagoimalla vahvasti joihinkin yksittäisiin tapauksiin, jotka ovat omiaan nostamaan yleisön rangaistuskeskeisyyttä. Poliitikot eivät tällöin halua kannatuksen menetyksen pelossa tulla leimatuiksi ”pehmoilijoiksi”, jolloin seuraamusjärjestelmän eri vaihtoehtoista ja niiden tutkituista vaikutuksista ei käydä riittävästi julkista keskustelua. Toisaalta raportissa esitetään, että kansalaisten mielipide ei rakentuisi niinkään median varaan, mikäli heille tarjottaisiin riittävää ja luotettavaa tietoa eri seuraamusvaihtoehtoista. (The Justice Committee 2008: 80 ja 52; ks. myös Laine 2007: 373.) Tästä syystä niin hallitusta, poliittisia puolueita ja mediaa tulisi kannustaa käymään informatiivista ja tarkoituksenmukaista väittelyä rangaistuspolitiikasta (The Justice Committee 2008: 4).

Sue Rexin teettämässä, vuonna 2005 julkaistussa tutkimuksessa selvitettiin, mitä yhdyskuntaseuraamuksista ajatellaan yleisellä tasolla. Tutkimuskyselyyn 771 vastanneesta puolet oli tuomioistuinten maallikkojäseniä, loput rikosseuraamusalan henkilöstöä, rikoksiin syyllistyneitä ja rikosten uhreja. Tutkimuskyselyn mukaan rangaistuksilla nähtiin olevan selkeästi kaksi tehtävää: katse suunnataan taaksepäin rikokseen ja eteenpäin kohti mahdollista muutosta (Rex 2005: 76). Korjaavien ja restoratiivisten rangaistusten kannatus oli tutkimuksen mukaan suurta, eivätkä tutkimuskyselyyn osallistuneet rikosten uhrin olleet muuta väestöä rangaistuskeskeisempiä tai kostonhaluisempia. Yhdyskuntaseuraamukset saivat osakseen korkeaa kannatusta kaikissa vastaajaryhmissä. Tämä tukee aiempaa tutkimustietoa, jonka mukaan kansalaiset kannattavat yhdyskuntaseuraamuksia, jos vain tietävät niistä. (Mt: 51; Lavikkala 2007.) Kanta rikosten seuraamuksiin muuttui tosin Rexin (2005:129) tutkimuksessa ankarammaksi, mikäli kyseessä oli rikoksen uusija. Tällöin rikokseen syyllistyneen katsottiin epäonnistuneen muutosprosessissa ja halussa hyvittää tekonsa.

Anneli Linnan pro gradu -tutkielmassa (2012: 41-42) on tutkittu yhdyskuntaseuraamuksiin tuomittujen kokemuksia vapaudessa suoritettavasta rangaistuksesta. Tärkeimmiksi merkityskokonaisuuksiksi tutkimuksessa nousi kuusi asiaa:

1. Ratkaisevaa on oma asenne

2. Puhuminen on tärkeää
3. Vapaudessa suoritettava rangaistus voi olla vaikeampi kuin vankeudessa suoritettava rangaistus
4. Yhdyskuntaseuraamustyöntekijän rooli on merkittävä
5. Vapauden suomat edut ovat merkittäviä
6. Vapaudessa suoritettava rangaistus voi olla kokemuksena enemmän hyödyllinen kuin haitallinen.

Vapaudessa suoritettava rangaistus (aktiivinen tekeminen) vaati haastateltavien mielestä enemmän ponnistuksia kuin vankeudessa suoritettava rangaistus (passiivinen oleminen) (mt: 58; ks. myös Rex 2005: 2). Myös Henrik Linderborg (2001: 175) kuvailee rikosta ja rangaistusta käsittelevässä väitöskirjassaan yhdyskuntapalvelua suorittaneiden haastateltaviensa kokeneen yhdyskuntapalvelun nimenomaan rankaisevana, koska heidän piti ottaa vastuu omasta arjenhallinnastaan. Monilta oli vaatinut suuria ponnisteluja järjestää viikoittain elämänsä yhdyskuntapalvelun velvoitteiden mukaan, missä onnistuminen ei ollut itsestäänselvyys etenkin niille asiakkaille, joiden elämä oli pitkään ollut kaoottista. Vapaudessa suoritettavassa rangaistuksessa kontrolli piilee siis siinä, että henkilö on itse vastuussa rajojen sisällä pysymisestä (Linna 2012: 75). Tärkein etu yhdyskuntapalvelussa oli haastateltavien mielestä kuitenkin mahdollisuus säilyttää, ainakin jossain määrin normaali elämäntyyli, vaikka siitä osan menettikin (Linderborg 2001: 178-179; Linna 2012: 7).

Hanna Väkiparran ja Matti Marttusen (2009: 83-84) ehdolliseen vankeusrangaistukseen liitetävää valvontaa koskeneessa raportissa selvitettiin sekä valvottavien nuorten, valvojien että alan asiantuntijoiden näkemyksiä valvonnasta. Suuri osa nuorista piti saamansa oikeudellista kohtelua kovana, osin perusteettomana ja epäoikeudenmukaisena. Osa nuorista vähätteli rikostaan, toiset taas syyllisti itseään tekemästään rikollisesta teosta ja katsoi ehdollisen vankeuden ja valvonnan olevan siihen nähden lievä rangaistus. Nuorten asenne valvontaa kohtaan oli kuitenkin pääosin myönteinen ja he mielsivät valvonnan tukitoimenpiteenä. Osittain valvonta kuitenkin koettiin rangaistuksena ja sen kesto epäsuhtaisena tehtyyn tekoon ja saatuun ehdolliseen tuomioon nähden.

5.4 Yhdyskuntapalvelu

Yhdyskuntapalvelua on alettu käyttää Suomessa rangaistusmuotona vuonna 1991. Tätä ennen rangaistuksina ovat olleet vain sakko ja vankeus. Aluksi yhdyskuntapalvelua kokeiltiin neljällä alueella ja vuonna 1994 kokeilu laajeni koko maahan. Vuonna 1997 laadittiin pysyvä laki yhdyskuntapalvelusta. Sittemmin lakia on muutettu vuosina 2003 ja 2011. Viimeisimmällä lakimuutoksella on pyritty poistamaan joitakin yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa ilmenneitä käytännön ongelmia. Yhdyskuntapalvelun sisältönä voi nyt olla entistä laajemmin uusintarikol-

lisuuden ehkäisemiseksi ja päihdeongelmien vähentämiseksi kehitetyt toimintaohjelmat ja muu yhdyskuntapalvelun suorittamista tukeva toiminta. (Vogt-Airaksinen ja Kangaspunta 2011.)

Yhdyskuntapalvelua tuomitaan ehdottoman, enintään kahdeksan kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen sijasta. Yhdyskuntapalvelu käsittää vähintään 20 ja enintään 200 tuntia valvonnan alaisena tehtävää säännöllistä, palkatonta, yleishyödyllistä työtä, jota tuomittu tekee vapaa-aikanaan. (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto b.) Yhdyskuntapalvelun tavallisimpia työtehtäviä ovat erilaiset avustavat siivous-, keittiö-, korjaus- ja huoltotehtävät (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 25). Yhdyskuntapalvelua voidaan tuomita myös lisärangaistuksena yli vuoden pituisen ehdollisen vankeusrangaistuksen ohessa. Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen edellyttää syytetyn suostumusta yhdyskuntapalveluun. (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto b.)

Yhdyskuntapalvelua ei saa tuomita siviilipalvelusrikoksesta tai asevelvollisuudesta taikka siviilipalveluksesta kieltäytymisestä. Muita esteitä yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle voivat olla aiemmat yhdyskuntapalvelu- tai vankeusrangaistukset ja muut, esimerkiksi rikoksen laatuun tai tekohetkeen liittyvät painavat syyt. (Tilastokeskus 2012: 7-8.)

Vuonna 2011 ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalvelua tuomittiin 2496 kertaa ja ehdollisen vankeustuomion ohessa sitä määrättiin 195 kertaa. Tuomituista kahdeksan prosenttia oli naisia. (Tilastokeskus 2012: 7 ja 12.) Viime vuosina yhdyskuntapalvelun käyttöaste (se osa enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksista, joka olisi ollut muunnettavissa yhdyskuntapalveluksi) on ollut noin 35 prosenttia ja loppuun suoritettujen rangaistusten vuosittainen osuus on ollut noin 80 prosenttia (Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto b). Yleisimmin yhdyskuntapalvelua tuomitaan rattijuopumuksesta, pahoinpitelystä ja varkaudesta. Yli puolet yhdyskuntapalvelutuomioista määrätään rattijuopumuksista, reilu kymmenes pahoinpitelyistä ja alle kymmenen prosenttia varkauksista. (Lappi-Seppälä & Niemi 2011: 321.)

Enintään 30 tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan suorittaa tuomitun uusintarikollisuuden riskiä ja/tai päihdeongelmia vähentävässä toiminnassa edellyttäen, että vähintään puolet rangaistuksesta suoritetaan kuitenkin työnä (Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996, 1 §). Muuna toimintana kuin työnä voi tulla kyseeseen esimerkiksi osallistuminen päihdetukitoimiin, rattijuopumuksesta syyllistyneille tarkoitettuun ohjelmatoimintaan, suuttumuksen hallintaa edistävään tai elämänmuutosta tukevaan ohjelmaan (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 25). Lain määrittämää tukituntien määrää on nostettu 10 tunnista 30 tuntiin vuoden 2011 alussa. Lakimuutoksella on pyritty vähentämään yhdyskuntapalveluun liittyvää valikoivuutta. Yhdyskuntapalvelun sosiaalinen valikoivuus sulkee herkästi

vaikeimmassa asemassa olevat rangaistuksen ulkopuolelle, koska he eivät suoriudu siihen liittyvistä velvoitteista (Rautiainen 2008: 92), ja heidän ainoaksi vaihtoehdokseen jää usein rangaistuksen suorittaminen vankilassa.

Yhdyskuntapalvelun sisällön lisäksi toinen merkittävä lakimuutos on tuomitun velvollisuus pidättäytyä käyttämästä huumausaineita yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanon alettua. Yhdyskuntapalvelun suorittajalta edellytetään päihteettömyyttä palvelua suorittaessaan ja täytäntöönpanoon liittyvissä tapaamisissa. Päihtymyksen/päihteettömyyden selvittämiseksi tuomittu on velvollinen antamaan huumausaineseulat sylkinäytteenä tai alkoholin mittauksessa antamaan puhalluskokeen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle. Mikäli päihtymystä on ulkonaisista merkeistä päätellen ilmeinen, koetta tai näytettä ei edellytetä, ellei tuomittu sitä vaadi. (Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996, 7 §.)

5.5 Valvontarangaistus

Valvontarangaistus on Suomen uusi rangaistusmuoto. Se otettiin käyttöön vuoden 2011 marraskuussa, ja on arvioitu, että rangaistuksen käytön vakiinnuttua täytäntöönpantavana olisi noin 130 valvontarangaistusta päivittäin (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 30). Toisin kuin esimerkiksi yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus, valvontarangaistusta koskeva lainsäädäntö tuli voimaan ilman kokeilua. Tähän vaikutti se, että valvontarangaistusta vastaavasta seuraamuksesta, sähköisestä valvonnasta oli saatu muissa Pohjoismaissa hyviä kokemuksia vuosien ajan, Ruotsissa jo vuodesta 1994 lähtien. Valvontarangaistusta vastaavia seuraamuksia on käytössä useimmissa Euroopan maissa. Useiden kansainvälisten selvitysten mukaan elektronisesti valvottu, kotona suoritettava, tarkkaan aikataulutettu ja päihteettömyyttä edellyttävä rangaistus on tuomitulle vaativa ja tuntuva seuraamus; vankeutta vapaudessa. (Mohell 2012.) Esimerkiksi Ruotsissa sähköiseen intensiivi-valvontaan (fotboja) sisältyvien asumis- ja toimintavelvoitteen, tiukasti valvotun vuorokausiohjelman sekä kuntouttavien toimenpiteiden on todettu vaikuttavan siihen, että valtaosa tuomituista pystyi pidättäytymään päihteistä ja siihen liittyvästä elämäntavasta (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 45).

Valvontarangaistus on enintään kuuden kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus (Rikoslaki 39/1889, 6 luku 11 a §), jonka suorittamista valvotaan teknisillä välineillä ja muilla laissa säädetyillä tavoilla (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 27). Ankaruudeltaan valvontarangaistus asettuu yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeusrangaistuksen väliin (Haapanen 2012: 26.) Valvontarangaistukseen voidaan tuomita, mikäli yhdyskuntapalvelu ei tule kyseeseen ja mikäli aiemmat tuomiot tai rikoksen laatu eivät muodosta estettä tuomitsemiselle (Rikoslaki 39/1889, 6 luku 11 a §). Valvontarangaistusta voidaan tuomita myös totaaliikieltäytyjille ja muille palvelusrikokses-

ta tuomituille, joiden kohdalla ainut vaihtoehto on aiemmin ollut vankeus (Rautiainen & Asikainen 2013: 12).

Valvontarangaistukseen tuomitsemisen tulee olla perusteltua rikoksentekijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi. Valvontarangaistukseen tuomitseminen edellyttää rikoksentekijän ja hänen kanssaan asuvien täysi-ikäisten henkilöiden suostumuksen. Myös samassa asunnossa asuvien alaikäisten mielipide on selvitettävä. Valvontarangaistusta ei saa tuomita ilman toimeenpanosuunnitelmaa. Tämä laaditaan, mikäli rikoksentekijän voidaan olettaa kykenevän suoriutumaan valvontarangaistuksesta. (Rikoslaki 39/1889, 6 luku 11 a §.)

Valvontarangaistuksen sisältönä on tuomitun velvollisuus pysyä asunnossaan tai muussa sopivaksi katsotussa paikassa sekä osallistua hänelle määrättyyn toimintaan (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 1 luku, 2 §). Toimintavelvollisuuksiin kuuluu osallistuminen valvontataapaumiin sekä tuomitun toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia ylläpitävään tai edistävään toimintaan. Tällaiseksi toiminnaksi katsotaan esimerkiksi työnteko, kuntoutus ja koulutukseen tai toimintaohjelmiin osallistuminen. Työtä tai muuta toimintaa on oltava vähintään 10 ja enintään 40 tuntia viikossa. Erityisistä syistä, kuten matka-ajoista johtuen, tuntimäärää voidaan nostaa 50 tuntiin. Työ tai muu toiminta on ajoitettava tapahtuvaksi kello 6:n ja 21:n välisenä aikana, mikäli toimeenpanosuunnitelmassa ei esimerkiksi vuorotyöstä johtuvista syistä toisin määrätä. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 3 §.) Tuomittu saa poistua asunnostaan vain toimeenpanosuunnitelmassa ja viikoittaisessa aikataulussa määrättyllä tavalla (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 4 §). Viikkoaikataulu pilkotaan edelleen päiväkohtaiseen päiväohjelmaan. Päiväohjelmaan kirjatut, aikataulutetut toimintavelvollisuudet edellyttävät minuuttitarkkaa noudattamista (Haapanen 2012: 26.)

Aikataulujen ja liikkumisrajoitusten lisäksi valvontarangaistus edellyttää tuomitulta päihteettömyyttä. Päihteettömyyttä seurataan tukipartion suorittamin pistokokein. Liikkumisrajoitusten noudattamista seurataan nilkkaan kiinnitettävällä pannalla ja asuntoon asennettavalla valvontalaitteella (Haapanen 2012: 26) sekä valvontakäynneillä tuomitun asuntoon ja paikkaan, jossa tuomittu osallistuu toimintaan (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 6 §). Täytäntöönpanon aikana tuomittu ei saa käyttää huumausainetta, alkoholia eikä muuta päihdyttävää ainetta eikä olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 14 §). Mikäli tuomittu rikkoo päihteettömyyttä tai laiminlyö päiväohjelmaansa, seurauksena on todennäköisimmin rangaistuksen muuntaminen ehdottomaksi vankeudeksi (Haapanen 2012: 26).

Päihteettömyyden ja liikkumisrajoitusten valvomisen lisäksi tuomitulle voidaan tehdä turvatarkastus täytäntöönpanon turvallisuudesta huolehtimiseksi ja järjestyksen turvaamiseksi. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 16 §). Turvatarkastuksessa ja muissa valvontaan liit-

tyyissä toimenpiteissä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja valvonta tulee ylipäättään toteuttaa puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 6 §).

Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamustyötä koskevien sääntöjen ministeritoimikunnan suositusten mukaan teknisen valvonnan taso ei saa olla mittavampaa kuin mikä on yksittäisessä tapauksessa välttämätöntä huomioon ottaen tehdyn rikoksen vakavuus ja yhteisön turvallisuudelle aiheutuvat riskit. Sähköistä valvontaa käytettäessä tulee yhdyskuntaseuraamukseen liittää interventioita, joiden on tarkoitus kuntouttaa ja tukea rikollisesta käyttäytymisestä irtaantumista. (Council of Europe 2010.) Lain mukaan valvontarangaistuksen toimintavelvoitteen tuntimäärän yläraja on kuitenkin 40 tuntia, jolloin työssäkäyvien tuomittujen tuntimäärään on vaikea saada mahdutettua asiakkaan tarpeita vastaavaa toimintaa, kuten A-klinikkakäyntejä, toimintaohjelmia ja pakollisia valvontatapaamisia yhdyskuntaseuraamustoitomistolla. Toimettomana olevien tuomittujen kohdalla on puolestaan haasteellista saada viikkoaikatauluun lakisääteinen 10 toimintavelvollisuustunnin minimimäärä, sillä tuomitun aiempi elämä on saattanut olla hyvin päihdekeskeistä eikä arjesta välttämättä löydy sellaisia rutiineja tai harrastuksia, joita toimintavelvollisuudessa voitaisiin hyödyntää ja vahvistaa. (Haapanen 2012: 27.)

5.6 Ehdollinen vankeus ja valvonta

Rikoslain (39/1889) mukaan enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, mikäli rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus ei edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista (6 luvun 9 §).

Kun vankeus tuomitaan ehdollisena, rangaistuksen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Koeajan pituus on vuodesta kolmeen vuotta ja se alkaa tuomion julistamisesta tai antamisesta. (2 b luvun 3 §.) Tuomioistuim voi määrätä ehdollisen vankeuden pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu syyllistyy koeaikana rikokseen, josta hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen (2 b luvun 5 §).

Alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistynyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan yhden vuoden kolmen kuukauden ajaksi, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi (Rikoslaki 39/1889, 10 §). Valvonnan tarvetta arvioidaan yksilökohtaisesti seuraamusselvityksen yhteydessä. Valvontaan asetetut nuoret ovat lähtökohdiltaan hyvin erilaisia. Osalla nuorista on äärimmäisen kompleksinen elämäntilanne ja aiempaa rikoshistoriaa, toiset taas ovat ensiker-taa tuomittuja nuoria, joiden elämän peruspilarit näyttävät ainakin päällepäin olevan kunnossa. (Väkiparta & Marttunen 2009: 58.) Vuonna 2011 ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuo-

mittiin 2582 alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyttä, joista kolmasosalle määrättiin valvontaa (Tilastokeskus 2012, 10).

5.6.1 Lain muotoutuminen

Nuorten, 15-20 -vuotiaana rikokseen syyllistyneiden ehdollisen vankeuden oheisrangaistuksena määrättävä valvonta on ollut Suomessa käytössä vuodesta 1943 lähtien. Lain voimaantullessa nuori joutui valvottavaksi, jollei tuomioistuin poikkeuksellisesti katsonut, ettei hän ollut valvonnan tarpeessa. Valvontaan määrääminen vastasi lain säätämisen aikana vallinnutta käsitystä mahdollisuuksista kasvattaa ja ojentaa nuoria rikoksentekijöitä. Sittemmin lakia ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta on muutettu vuonna 1976 (lähinnä valvontaan liittyvän sanktioinnin osalta) ja vuonna 2001, jolloin valvontaan määrääminen muutettiin harkinnanvaraiseksi. (Väkiparta & Marttunen 2009: 8).

Koska nuorisorangaistuksen kohderyhmä on jäänyt vuosien varrella odotettua suppeammaksi, on kriminaalipoliittisessa suunnittelutyössä keskitytty viime aikoina ehdollisen vankeusrangaistuksen kehittämiseen (Väkiparta & Marttunen 2009: 1). Viimeisimmäksi lakia ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta (634/2010) on muutettu 1.1.2011. Lain keskeisimpiä muutoksia olivat:

1. Valvonnan intensiteetti voidaan määritellä aiempaa laveammin. Kuukausittainen tuntimäärä voi valvonnan aikana vaihdella sen mukaan kuin valvonnan tarkoituksenmukainen täytöntöönpano edellyttää. Valvontaan liittyviä velvoitteita saa kuukausittain olla kuitenkin enintään 12 tuntia, erityisyistä 24 tuntia. (5 §.) Lisäksi itse valvonta-ajan pituudeksi määriteltiin vuosi ja kolme kuukautta, kun se aiemmin oli kestänyt yhtä kauan kuin tuomion koeaika.
2. Valvontatapaamisten laiminlyönnin seurauksena voidaan valvottava poliisin toimesta nousta seuraavaan valvontatapaamiseen (9§). Tätä ennen noutomahdollisuus ei liittynyt valvontaan, mikä koettiin puutteena heikosti valvontaan tavoitettavien nuorten kohdalla.

5.6.2 Valvonnan sisältö

Ehdollisen vankeuden valvojana toimii Rikosseuraamuslaitoksen virkamies ja hänen apunaan voi toimia apuvalvoja (Rikoslaki 39/1889, 6 luvun 4 §). Valvonta sisältää säännöllisiä valvontatapaamisia, joissa seurataan valvottavan olosuhteita ja parannetaan valvottavan kykyä elää rikoksettomasti. Valvottavan tarpeiden mukaan valvontaan voi sisältyä myös sosiaalista toimintakykyä edistäviä toimintoja. Nuoren sosiaalista toimintakykyä ja vastuuntuntoa vahvistamalla pyritään saamaan nuori luottamaan omiin kykyihinsä tavoitteiden saavuttamisessa sekä oppimaan tunnistamaan rikoksiin johtavat tilanteet ja ymmärtää rikoksiin syyllistymisen seuraukset. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 31-32.) Usein valvontaan liittyy yhteistyötä perheen ja viranomaisten, muun muassa sosiaali- ja ter-

veyspalvelujen, työvoimaviranomaisten, päihde- ja mielenterveyshuollon, poliisin, Kelan sekä asunnon ja koulutuksen tarjoajien kanssa. (Mt: 32.)

Ehdollisesti rangaistujen nuorten valvojat ilmoittivat hyvän valvonnan näkökulmia käsittelevässä kyselyssä valvonnan tunnusmerkeiksi luottamuksen lisäksi muun muassa tiiviin yhteistyön nuoren lähiverkoston kanssa, valvonnan räätälöinnin nuoren tarpeiden mukaiseksi, valvonnan osapuolten selvän roolijaon, syvällisen halun auttaa nuorta, säännöllisyyden, suunnitelmallisuuden, ammatillisen osaamisen ja eettisen työotteen. (Väkiparta & Marttunen 2009: 85.) Valvonnassakin asiakkaan oma valinta ohjaa asiakassuhdetta; viime kädessä vain asiakas itse voi päättää, millaiseen työskentelyyn hän on valmis. Motivaatiota voidaan toki herättää, mutta muutostyöskentelyyn ei voida pakottaa. (Mt: 86.) Valvojat toivat esiin sen, että osa valvonnassa olevista nuorista ei niinkään ole valvonnan tarpeessa. Valvontatapaamisissa vaihdetaan näissä tapauksissa lähinnä vain kuulumisia ja tarpeettomaksi todettu valvonta lakkautetaan puolen vuoden jälkeen. Sen sijaan ne nuoret, jotka olisivat kipeimmin valvonnan tarpeessa, ovat valvojiensa ulottumattomissa. (Mt: 87.)

Edellä kuvattuja valvojien näkemyksiä tukee Rikosseuraamuslaitoksen tutkimus vuoden 2007 loppuun mennessä päättyneitä ehdollisen vankeuden valvontoja. Tutkimuksen mukaan valvonnassa on nuoria, joiden elämäntilanne on varsin hyvä ja joiden rikolliset teot ovat ainutkertaisia. Tästä on osoituksena esimerkiksi se, että useampi kuin joka kymmenes valvonnoista lakkautetaan ennen koeajan päättymistä. Vastaavasti osalla nuorista rikoskäyttäytyminen kytkeytyy vahvasti heidän monilta osin ongelmallisiin elämäntilanteisiin, joissa korostuu runsas päihteiden käyttö. Valvontatyön keskiössä on päihdeongelmien vähentäminen ja nuoren kiinnittyminen ikäkauteensa liittyviin instituutioihin, kuten opiskelupaikkaan. Vakavimmissa tapauksissa valvonta päättyy tuomioistuimen muuntaessa ehdollisen vankeuden ehdottomaksi. Tämä on kuitenkin harvinaista, ja koskee noin kahta prosenttia valvonnoista. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 32-33.)

5.7 Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistuksen kokeilu on aloitettu vuonna 1997 seitsemän kärkeä oikeuden alueella ja vuodesta 2005 lähtien nuorisorangaistus on ollut käytettävissä koko maassa. Nuorisorangaistukseen voidaan tuomita henkilö, joka on rikosentekohetkellä ollut 15-17-vuotias. Tuomitseminen edellyttää, että sakko on riittämätön rangaistus, eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Tuomitsemisen tulee olla perusteltua tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi. (Rikoslaki 39/1889, 6 luvun 10 a §.) Nuorisorangaistuksen tuomitsemista koskevien edellytysten mukaan nuorisorangaistus ei siis koske lieviä rikoksia eikä nuoria, joiden elämäntilanne ja -hallinta ovat kunnossa. (Marttunen & Keisala 2007: 1) Nuorisorangaistusta koskevan lain (1196/2004) 1

§:n mukaan vastaajaa on kuultava henkilökohtaisesti ennen nuorisorangaistukseen tuomitsemista. Nuoren suostumusta ei tarvita nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen, mutta käytännössä nuoren kielteinen asenne seuraamusta kohtaan tulee huomioida, koska se luo heikon pohjan nuorisorangaistuksen sujumiselle.

Nuorisorangaistusta tuomitaan neljästä kuukaudesta yhteen vuoteen ja tuomittu on valvonnassa koko rangaistuksen ajan. Nuorisorangaistus ja ehdollisen vankeuden valvonta vastaavat sisällöiltään toisiaan; myös nuorisorangaistus sisältää sosiaaliseen toimintakyvyn edistämiseen tähtääviä valvontatapaamisia ja molempien seuraamusten kohdalla voidaan hyödyntää erilaisia tehtäviä ja toimintaohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Nuorisorangaistuksella on kuitenkin tarkoitus puuttua nuoren rikolliseen käyttäytymiseen ehdollisen vankeuden valvontaa intensiivisemmin ja voimakkaammin. Lisäksi nuorisorangaistus voi sisältää työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä. Nuorisorangaistukseen tuomittu on velvoitettu tapaamaan valvojaansa seuraamuksen alkuvaiheessa kahdesti viikossa. Viikoittainen tuntimäärä voi nuorisorangaistuksen aikana vaihdella nuoren tilanteen mukaan, mutta täytöntöönpanoon liittyviä velvoitteita saa olla enintään kahdeksan tuntia viikossa. (Laki nuorisorangaistuksesta 1196/2004, 2 §; Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 33-34.)

Ankaruudeltaan nuorisorangaistus asettuu ehdollisen vankeuden rinnalle, vaikka se käytännössä onkin tuntuvampi rangaistus. Tämä näkyy etenkin ehtojen ja määräysten rikkomisen seuraamuksina. Jos nuorisorangaistukseen tuomittu menettelee velvollisuuksiensa vastaisesti, on hänelle, rikkomuksen vakavuus ja toistuvuus huomioiden annettava suullinen tai kirjallinen huomautus taikka kirjallinen varoitus. Myös poliisin suorittamaa noutoa voidaan tarvittaessa käyttää nuoren tavoittamiseksi. Vakavimmissa tilanteissa velvollisuuksien rikkominen saataan tuomioistuimen käsittelyyn. Tuomioistuimessa suorittamatta jäänyt nuorisorangaistuksen osa voidaan tuomita suoritettavaksi muuna rangaistuksena, myös ehdottomana vankeusrangaistuksena. (Nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004: 19 ja 21; Laki nuorisorangaistuksesta 1196/2004, 15 § ja 16 §.)

Rikoskierteen katkaisemiseksi nuorisorangaistusta voidaan tuomita, vaikka tuomittavalla ei ole aiempia ehdollisia vankeusrangaistuksia (Nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004: 19). Käytännössä nuorisorangaistukseen tuomituilla on kuitenkin usein takanaan aiempia ehdollisia tuomioita. Nuorisorangaistuksen odotettiin juuri tuovan helpotusta ongelmalliseksi koettuun ehdollisten vankeusrangaistusten kasautumiseen nuorilla. Näin ei ole kuitenkaan nuorisorangaistuksen vähäisestä käytöstä johtuen tapahtunut. (Väkiparta & Marttunen 2009: 79; Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 32.) Esimerkiksi vuonna 2011 nuorisorangaistuksia tuomittiin käräjäoikeuksissa 18 kappaletta. Tuomitut olivat yhtä lukuun ottamatta miespuolisia, ja keskimääräinen rangaistuksen pituus oli noin kuusi kuukaut-

ta. (Tilastokeskus 2012: 13.) Vähäisestä käytöstä huolimatta nuorisorangaistuksesta kertyneet kokemukset ovat lupaavia: vaikeassakin elämäntilanteessa olevia nuoria on voitu tukea oikeansuuntaisiin valintoihin ja auttaa heitä elämään täysin tai lähes rikoksetonta elämää (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 35).

Nuorisorangaistuslain tultua voimaan (vuonna 2005) oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on toteutettu nuorisorangaistuksen käytäntöjä ja toimivuutta koskeva tutkimushanke. Tutkimuksen mukaan tyypillinen nuorisorangaistukseen tuomittu nuori on suorittanut peruskoulun, mutta on työtön. Hän asuu vanhempiensa luona, mutta on ollut jo pidempään lastensuojelun asiakas. Nuori on kokeillut huumausaineita tai käyttää niitä satunnaisesti, mutta hän ei ole huumerihippuvainen. Rikokset ovat tyypillisesti väkivaltarikoksia ja ne on tehty pääasiassa alkoholin päihdyttämänä. Nuori on aikaisemmin tuomittu sakkoihin ja ehdolliseen vankeusrangaistukseen, minkä lisäksi tuomitut vahingonkorvaukset ovat verraten suuria. Kaveripiiri on rikoksiin altistava. Toimeenpanon aikana nuori on saanut huomautuksia velvollisuuksien laiminlyönneistä, mutta nuorisorangaistus on suoritettu loppuun. Hän on kokenut nuorisorangaistuksen hyödyllisenä ja saaneensa sen kautta enemmän tukea elämänhallintaan kuin esimerkiksi lastensuojelusta. (Marttunen & Keisala 2007, osa I: 69.)

Tutkimuksessa lain sääntelyssä ei nähty suuria ongelmakohtia, ja toimeenpanokäytännöt näyttäytyivät tarkoituksenmukaisina ja toimivina. Nuoren arvioitiin hyötynneen intensiivisestä puuttumisesta, nuoren elämäntilanne oli parantunut, nuoren rikoskierteeseen tai päihteiden ongelmakäyttöön oli pystytty puuttumaan tai nuori oli oppinut ymmärtämään tekojensa vakavuuden ja seuraukset paremmin. Lisäksi nuorisorangaistus oli lisännyt nuoren sosiaalisia vuorovaikutustaitoja, suuttumuksehallintaa, itsenäistymistä ja vastuunottoa, ja sitä kautta parantaneet nuoren elämänhallintaa. Uusintarikollisuuteen vaikuttamisen kannalta keskeistä oli se, että nuoret eivät olleet enää syyllistyneet rikoksiin, olivat vähentäneet rikoskäyttäytymistään tai eivät olleet enää syyllistyneet nimenomaan sen tyyppisiin rikoksiin, joista heidät oli tuomittu nuorisorangaistukseen. (Marttunen & Keisala 2007, osa II, 83.)

5.8 Päihdelinjaukset yhdyskuntaseuraamuksissa

Asiakas ei saa olla yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanoon tai sen suunnitteluun liittyvissä tilaisuuksissa päihteiden vaikutuksen alainen. Päihteiden käytön rajoituksia ja kieltoja on syytä painottaa asiakkaalle jo, kun hänestä laaditaan selvitys seuraamukseen tuomitsemista varten. Päihteettömyyden valvonnan säännökset vaihtelevat eri yhdyskuntaseuraamuksissa. Puhalluskoe voidaan suorittaa kaikissa yhdyskuntaseuraamuksissa ja huumausainetestaus (sylki-, virtsa- tai verinäytteellä) ehdollisen vankeuden valvonnassa, yhdyskuntapalvelussa ja valvontarangaistuksessa. (Päihteettömyyden valvonnan linjauksia yhdyskuntaseuraamuksissa 2011.) Vaikka vuodesta 2010 lähtien Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on ollut oikeus

ottaa sylki- ja virtsanäyte (yhdyskuntaseuraamusten yhteydessä käytetään lähinnä sylkinäytettä), otetaan niitä käytännössä kuitenkin ani harvoin. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen yhdyskuntaseuraamustoimistoissa sylkitestejä on otettu vuosina 2011 ja 2012 vain muutamia. Puhallustestejä sen sijaan on tehty vuositasolla keskimäärin 60 kertaa. Testitulokset ovat olleet pääsääntöisesti positiivisia. (Auvinen 2013:10.)

Yhdyskuntapalvelussa huumausaineiden käyttö on kielletty koko täytäntöönpanon ajan. Päihdeiden käyttöä voidaan kuitenkin testata ainoastaan täytäntöönpanoon liittyvissä tilaisuuksissa perustellusta päihtymysepäilystä. Päihtymysepäilyn tullessa kyseeseen on selvitettävä onko mahdollinen päihtymys aikaansaatu alkoholilla vai huumausaineilla, koska päihteen laji vaikuttaa rikkomuksesta seuraaviin jatkotoimiin. Valvontarangaistuksessa huumausaineiden ja alkoholin käyttö on kielletty koko täytäntöönpanon ajan. Päihdeiden käyttöä voidaan testata sekä päihtymysepäilyn perusteella että satunnaisesti. (Päihdeettömyyden valvonnan linjauksia yhdyskuntaseuraamuksissa 2011.) Jos ehdonalaisen vankeuden valvonnassa, nuorisorangaistuksessa tai yhdyskuntaseuraamukseen tuomitsemisen selvitysvaiheessa asiakkaasta herää päihtymysepäily, voidaan häntä velvoittaa suorittamaan puhalluskoe. Mikäli tulos on positiivinen, siirretään tapaamisajankohtaa tuonnemmaksi.

Viime aikoina yhdyskuntapalvelua suorittavien toimintakyky on keskimääräisesti laskenut ja päihdeongelmat tulleet aikaisempaa vakavammiksi, mikä vaikuttaa osaltaan myös palvelupaikkojen saatavuuteen. Päihdeiden käyttöön liittyvät ongelmat ovat myös yleisin yhdyskuntapalvelun ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi muuntamisen syy. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 26-27.) Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanon keskeytyksiä tapahtuu kuitenkin varsin vähän tuomittujen päihdeongelmien yleisyyteen nähden. Yhdyskuntaseuraamuksen suorittaminen onkin usein otollista aikaa tuomitun sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien vähentämiselle ja elämän perusedellytysten parantamiselle. (Mt: 63.)

Päihdeiden käytön vakavuusastetta pyritään arvioimaan jo yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemista edeltävässä lausuntovaiheessa. Runsaasti päihdeitä käyttäviä asiakkaita motivoidaan päihdeongelman hoitoon, jotta edellytykset mahdollisen rangaistuksen suorittamiseen paranevat. (Auvinen 2013: 3.) Yhdyskuntaseuraamuksissa päihdehoitoon liittyviä hoitomahdollisuuksia ovat oman kotikunnan päihdehoitopalvelujen lisäksi yhdyskuntaseuraamustoimistossa toteutettavat yksilökeskustelut päihdeiden käytöstä (mt: 13). Keskeisiä yhteistyötahoja yhdyskuntaseuraamukseen liittyvässä päihdehoidossa Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella ovat A-klinikkasäätiö, HUS, alueen kuntien sosiaali- ja/tai terveystieteiden toimipisteet, Kriminaalihuollon tukisäätiö, Helsingin Diakonissalaitos, Kalliolan klinikat sekä Ensi- ja turvakotien liitto (mt: 14).

Olennainen asia sekä tuomitun hyvinvoinnille, yhdyskuntaseuraamuksen sujumiselle ja uusintarikollisuuden ehkäisylle on päihteiden käytön vähentäminen, jota tukee sekä yhdyskuntapalvelun päihdekонтроlli että mahdolliset päihdetukitoimet. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 63.) Päihteiden käytön ollessa keskeisenä syynä rikoksiin syyllistymisessä, on tarpeen miettiä, millaisia keinoja olisi valvoa päihteettömyyttä esimerkiksi teknisten välineiden avulla, jolloin tulevaisuudessa voitaisiin rangaistuksena tai rangaistuksen osana käyttää päihteettömyyden valvontaa (ks. mt: 72).

Kuten kappaleessa 3.2 todettiin, vakaviin rikoksiin syyllistytään merkittävästi useammin alkoholin kuin huumausaineiden vaikutuksen alaisena. Tästä huolimatta huumausaineiden käyttöön suhtaudutaan esimerkiksi yhdyskuntaseuraamusedellytyksiä arvioitaessa huomattavasti alkoholin ongelmakäyttöä ankarammin. Tämä johtunee huumausaineiden käytön kriminalisoinnista sekä täten käyttöön liittyvästä rikollisesta toiminnasta ja mahdollisesta rikollisesta alakulttuurista. Huumausaineiden käytön yhteydessä kysymykseen saattaa tulla esimerkiksi huumausaineiden hankkimisen rahoittamiseen liittyvät omaisuusrikokset sekä etenkin ongelmakäyttöön liittyvä syrjäytymisvaara (Nuorisorikostoimikunnan mietintö, osa II, 2003: 101-102).

Esimerkiksi yhdyskuntapalvelun aikana todennettu huumausaineiden käyttö johtaa yleensä vankeudeksi muuntoon. Jos päihdeongelmiin reagoidaan seuraamusjärjestelmässä vain lähinnä vankeudeksi muunnoin, lyhyet vankeusrangaistukset säilyttävät osuutensa, vaikka yhdyskuntaseuraamuksia tuomittaisiin enemmän. Huumausaineita käyttävien seulontaa vankilaan on perusteltu päihdeongelmien ehkäisyllä yhdyskuntapalvelussa ja uskottavuusnäkökohdilla. Ehdottomuus huumausaineiden käytön kieltävässä yhdyskuntapalvelulaissa tarjoaisi toisaalta kuitenkin mahdollisuuden käyttää tilanteen painetta tuomittujen saamiseksi hoitamaan päihdeongelmaansa. (Lavikkala 2012: 36-37.)

6 Yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvä lausuntotyö

Yhdyskuntaseuraamuksiin tuomitsemiseen liittyen syyttäjän ja tuomioistuimen tulkittavaksi laaditaan erilaisia arvioita, selvityksiä ja lausuntoja rikoksesta epäillystä henkilöstä ja hänen valmiuksistaan suorittaa eri seuraamuksia (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 20-21.) Lähtökohtaisesti syyttäjä (tai joissakin tapauksissa esimerkiksi tuomari tai hovioikeuden viskaali) pyytää arviointikeskukselta seuraamusvaihtoehtojen punnitsemista varten lausuntoa, mikäli henkilön epäillään syyllistyneen 15-20 -vuotiaana rikokseen, josta tuomion arvioidaan olevan sakkorangaistusta ankarampi tai mikäli 21 vuotta täytäneen tuomio arvioidaan olevan enintään kahdeksan kuukauden mittainen ehdoton vankeustuomio. Alla olevasta taulukosta ilmenee lausuntotyyppit, niiden kohderyhmät, lausunnon tarkoitusperä sekä lausunnosta mahdollisesti koituva seuraamus.

Lausunnon tyyppi	Nuoren seuraamuselvitys	Nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma	Yhdyskuntapalvelun soveltuvuus-selvitys	Valvontarangaistus-selvitys
Lausunnon kohde	Nuori rikoksesta epäilty (rikoksen tekohetkellä 15-20-vuotias)	Alaikäinen rikoksesta epäilty (rikoksen tekohetkellä 15-17-vuotias)	Rikoksesta epäilty, ei ikärajoitusta	Rikoksesta epäilty, ei ikärajoitusta
Milloin voidaan laatia?	Kun on ilmeistä, että rikoksesta seuraa sakkoa ankarampi rangaistus.	Kun rikos vaatii sakkoa ankaramman, mutta ehdotonta vankeutta lievemmän rangaistuksen.	Kun syyttäjä on päättänyt nostaa syytteen rikoksesta, josta tuomitaan enintään 8 kuukauden vankeusrangaistus.	Kun syyttäjä on päättänyt nostaa syytteen rikoksesta, josta tuomitaan enintään 6 kuukauden vankeusrangaistus ja yhdyskuntapalvelu ei tule kysymykseen.
Mahdollinen seuraamus, jonka perusteella lausuntoa pyydetään	Kaikki sakkorangaistusta ankarammat seuraamukset	Nuorisorangaistus	Yhdyskuntapalvelu	Valvontarangaistus

Taulukko 1: Lausuntojen rakennekaavio (Valkama 2013).

Arviointikeskukseen tulleet lausuntopyynnöt jaetaan arviointikeskuksessa työskenteleville erikoissuunnittelijoille, minkä jälkeen rikoksesta epäilylle lähetetään kirjeitse kutsu haastatteluun ja esite lausuntoa koskevasta yhdyskuntaseuraamuksesta. Asiakkaan osoite varmistetaan väestötietojärjestelmästä, minkä lisäksi hankitaan asiakasta koskeva rikosrekisteri sekä poliisitiedot mahdollisista avoimina olevista rikosasioista, etsintäkuulutuksista ja poliisiperusteisista kiinnitoista. Lisäksi vankitietojärjestelmästä tarkistetaan, onko asiakas mahdollisesti vangittuna. Mikäli rikoksesta epäilty on aiemmin ollut Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaana, tarkastellaan Vati- ja/tai Tyyne-tietojärjestelmästä hänestä tehtyjä merkintöjä ja mahdollisuuksien mukaan ollaan yhteydessä asiakkuudessa toimineeseen työntekijään.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on salassapitosäännösten estämättä oikeus saada toiselta viranomaiselta yhdyskuntaseuraamuksen suorittamisen tai lausuntovaiheen kannalta tarpeellista tietoa asiakkaasta (Soveltuvuusselvityksen laatiminen 2007: 7). Asiakkaan suostumus tietojen selvittämiseksi tarvitaan silloin, kun tietoja pyydetään muilta kuin valtion ja kuntien viranomaisilta (mt: 8). Haastattelun ja muun selvitystyön perusteella laaditaan pyydetty lausunto. Lausuntoprosessin kannalta on tärkeää, että selvitystyö kohdentuu tapauksiin, joissa yhdyskuntaseuraamus voi tosiasiallisesti tulla kyseeseen (ks. mt: 3).

Rikoksesta epäillyn haastattelu on arviointityön keskeisin osa (ks. esim. Soveltuvuusselvityksen laatiminen 2011: 5). Suurin osa lausuntoihin liittyvistä haastatteluista tehdään arviointikeskuksen toimitiloissa kahden kesken asiakkaan kanssa, mutta etenkin alaikäisten nuorten kohdalla haastatteluun osallistuu usein nuoren huoltaja/t ja mahdollisesti yksi tai useampi sosiaaliviranomainen taikka muu nuoren hoitoon ja kasvatukseen osallistuva henkilö. Erikoissuunnittelijat työskentelevät pääosin itsenäisesti. Lausunnon lisäksi arviointityöhön kuuluu yhdyskuntaseuraamuksen sisällön suunnittelua. Osittain suunnitelmaa kirjataan lausuntoon, mutta varsinainen työskentelysuunnitelma kirjataan Tyyne-asiakastietojärjestelmän Työskentelykenttään, jota tullaan myöhemmin käyttämään keskeisenä työvälineenä, mikäli yhdyskuntaseuraamus pannaan täytäntöön yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

Perustelluista syistä asiakkaan voi haastatella myös puhelimitse tai videoyhteyttä käyttäen (lähinnä vangittuna olevien asiakkaiden kohdalla). Mikäli asiakas ei saavu haastatteluun, voidaan seuraamusvalintaan ottaa kantaa tietyin edellytyksin. Seuraamusselvityksessä voidaan ottaa kantaa valvonnan tarpeellisuuteen, mikäli esimerkiksi sosiaaliviranomaisilta, poliisilta ja mahdollisilta muilta tahoilta saatujen tietojen perusteella voidaan valvonnan tarvetta tosiasiallisesti arvioida. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksessä voidaan arvioida asiakkaan suoriutumisedellytyksiä, jos asiakkaasta on olemassa sellaista reaaliaikaista tietoa (esimerkiksi aiempi asiakkuus Rikosseuraamuslaitoksessa ja/tai informatiiviset poliisi- ja rikosrekisteritiedot), jonka nojalla selvityksessä voidaan perustellusti ottaa kantaa seuraamusvalintaan. (Andersson 2011: 3-4.)

Peruslähtökohta lausuntoja koskevissa arvioinneissa on asiakkaan riski- ja tarvetekijät sekä suojaavat tekijät (Andersson 2011: 4). Selvityksessä arvioidaan henkilön kokonaistilannetta siinä laajuudessa kuin asia kulloinkin edellyttää (Rautiainen & Asikainen 2013: 37). Asiakkaan kokonaistilannetta tulee arvioida objektiivisesti ja näyttöön perustuen. Tämä parantaa toiminnan läpinäkyvyyttä, tilanteiden ennakoitavuutta ja yleistettävyyttä. Lausuntotyössä kokonaisarviointilla on merkitystä etenkin tulkinnanvaraisissa tapauksissa. Arviointiin liittyy kaikissa tilanteissa yleisinhimillisiä piirteitä, kuten arvioijan elämäkokemus. Olennaista arvioinnissa on oikeudenmukaisuus, asianmukaisuus, ammatillinen harkinta ja lausunnon johdonmukaisuus. Ammatillisessa kokonaisharkinnassa korostuu yksilöllisten erojen huomioon ottaminen,

eikä harkintaa voida korvata esimerkiksi matemaattisilla malleilla, joskin tilastolliset ennusteet saattavat jossain määrin ohjata arviota. (Rautiainen 2008: 93-94.)

Lausunto on virkamiehen ymmärrysyritys ja hahmotelma asiakkaan edellytyksistä ja mahdollisista tarpeista seuraamukseen liittyen (ks. Rautiainen & Asikainen 2013: 40). Arviointia vaikeuttaa se, että etenkin sosiaalisesti heikossa asemassa olevien ihmisten elämäntilanne voi muuttua lyhyessä ajassa (Lavikkala 2012: 36). Elämäntilannetekijät vaikuttavat keskeisesti syytetyn kykyyn suoriutua rangaistuksesta, jossa vaaditaan sitoutumista ja säännönmukaisuutta. Pääsääntönä lausuntotyössä tulisi pitää sitä, että tulkinnanvaraisissa tilanteissa ja niin sanotuissa rajatapauksissa asia on ratkaistava asiakkaan eduksi. (Ks. Rautiainen 2008: 94.) Asiakkaan näkemys on hyvä tuoda selvityksessä esiin etenkin silloin, kun asiakas on eri mieltä lausunnon sisältämistä osista (Rautiainen & Asikainen 2013: 39).

6.1 Asiakas-työntekijä-suhde lausuntotyön näkökulmasta

Lausuntotyössä asiakkaan tapaamiset ovat enimmäkseen kertaluontoisia tapahtumia, minkä vuoksi asiakassuhteesta puhuminen lausuntotyön yhteydessä on sinänsä liioittelua. Ihmisten keskinäisiä prosesseja voi kuitenkin tapahtua kertaluonteisissakin kohtaamisissa, vaikka todennäköisemmin vaikuttavuutta syntyy keskinäisen tuntemuksen ja luottamuksen kehittyttyä useiden tapaamisten tuloksena (Lavikkala 2011: 119). Arviointitilanne saattaa olla asiakkaan ensimmäinen kosketus Rikosseuraamuslaitokseen, jolloin ensikohtaaminen voi olla ratkaisevassa asemassa mahdollisen asiakassuhteen ja/tai muutosprosessin käynnistymistä ajatellen. Minna-Kaisa Järvisen (2007: 58) kriminaalihuollon (yhdyskuntaseuraamustoimiston aiempi nimitys) asiakkaan ja työntekijän välistä suhdetta käsittelevän lisensiaatintutkimuksen mukaan ensimmäinen tapaaminen ja sen luonne oli monelle asiakkaalle merkittävä erityisesti silloin, kun asiakkaalla oli aikaisempia kielteisiä kokemuksia ja/tai ennakkoluuloja Kriminaali-huoltolaitoksesta. Lausuntotyössä voidaan parantaa asiakkaan käsitystä Rikosseuraamuslaitoksesta etenkin silloin, kun asiakkaalle välittyy kokemus siitä, että hänen tilanteeseensa paneudutaan (Rautiainen & Asikainen 2013: 42).

6.1.1 Luottamus ja työntekijän motivoituneisuus

Jos asiakassuhteessa joudutaan tekemään joitakin asiakkaan kannalta kielteisiä ratkaisuja, tulisi suhteessa olla varmuus ja luottamus siitä, ettei ratkaisuja tehdä vahingoittamistarkoituksessa (Särkelä 2001: 34). Hyvässä työskentelysuhteessa luottamus lisääntyy vähitellen positiivisen vuorovaikutuksen tuloksena, minkä vuoksi luottamuksen rakentaminen on lausuntotyössä hyvin haastavaa. Luottamusta tulisi pyrkiä luomaan esimerkiksi selvittämällä asiakkaalle ymmärrettävästi, mistä haastattelussa on kysymys ja minkä vuoksi hänestä tehtävässä selvityksessä päädytään kulloisiinkin ratkaisuihin.

Asiakkaan tilanteen tutkimista ja arviointia voidaan tehdä asiallisen neutraalissa suhteessa, mutta emotionaalisesti latautunut suhde auttaa etenemään yhteisessä työskentelyssä. Olennaista ei ole ainoastaan se, *mitä* tehdään ja sanotaan, vaan *miten* tehdään ja sanotaan. Ilmaistavasta ilmenee työntekijän motivaatio auttaa asiakastaan, mikä voi olla työskentelyn etenemisen kannalta jopa olennaisempaa kuin asiakkaan motivaatio. Motivoitunut ja innokas työntekijä motivoi ja innostaa asiakkaan. (Särkelä 2001: 38-40.) Asiakassuhteen eri vaiheissa ja eri tilanteissa tarvitaan erottelukykä siitä, missä työskentelyn vaiheessa esimerkiksi hyödyttään enemmän empaattisuudesta ja missä jämäkkyudesta. Jos työskentelysuhde on hyvä, asiakas kokee työntekijän vaativuuden välittämisenä ja asiakas luottaa siihen, että työskentely tapahtuu hänen parhaakseen. Asiakasta edesauttaa, jos hän saa tilanteestaan ajatuksellisesti selkeän kuvan ja jos hänelle syntyy selkeitä ja konkreettisia tavoitteita sekä keinoja niiden saavuttamiseksi (mt: 40-42).

6.1.2 Motivointi vastaan kontrolli

Inhimillisessä yhdyskuntaseuraamustyössä tarvitaan sosiaalityölle ominaisia neuvottelutaitoja ja kykyä motivoida asiakasta sitoutumaan muutosprosessiin (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: 14). Yksi tärkeimmistä muutosprosessin työvälineistä on luottamuksellisuus asiakas-työntekijäsuhteessa (Järvinen 2007: 143). Sosiaalisen auttamistyön lähtökohtana tulee olla asiakkaan oma käsitys tilanteestaan ja tarpeistaan. Työn tavoitteen tulee olla asiakkaalle tärkeä, jotta hän panostaisi sen saavuttamiseen ja jotta yhteistyö työntekijän kanssa sujuisi. (Särkelä 2001: 87.) Arviointitilanteessa tavoitteita tulisi kuitenkin suunnitella ja niihin tulisi sitoutua jollain tavoin usein jo ensitapaamisella, jolloin asiakas saattaa kokea tulleen ennemminkin painostetuksi kuin motivoituksi muutostavoitteiden suhteen. Tämä ei ole omiaan sitouttamaan asiakasta muutosprosessiin. Toisaalta asiakkaalle ei voida antaa haastattelussa epärealistista kuvaa hänen tilanteestaan rikosseuraamusten suhteen ja/tai seuraamusten sisällöstä. Työntekijän tulee siis tasapainotella sekä lakien, asetusten ja linjausten edellyttämän kontrollin että kuntouttavan auttamistyön välillä siten, että asiakkaassa alkaisi herätä (lausunnon lopputuloksesta riippumatta) aito muutosmotivaatio - halu sitoutua rikoksettomaan elämään tähtäävään muutosprosessiin.

Tiukat ja selkeät säännöt, kontrolli ja rangaistuksen suorittamiseen liittyvät velvoitteet saattavat myös olla hyödyksi esimerkiksi sellaisten henkilöiden kohdalla, joilla on huono itsetunto ja heikot elämänhallinnan taidot. Heidän kohdallaan kontrolli ja pakko luovat toissijaisen motivaation hoito- ja kuntoutustoimenpiteisiin osallistumisessa. Toissijainen motivaatio saattaa kuitenkin onnistuneessa asiakassuhteessa muuttua ensisijaiseksi motivaatioksi. Asiakassuhteen onnistuneisuus puolestaan riippuu keskinäisen vuorovaikutuksen luonteesta. Juridishallinnollisella kontrollilla on siis oikein mitoitettuna tärkeä osuus asiakastyössä. Juridis-

hallinnollinen kehys myös selkeyttää seuraamustyössä olevien roolit, joihin liittyvien velvoitteiden ja oikeuksien selventäminen on tähdellistä rikosseuraamustyössä. (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: 14.)

6.2 Lausunnon laatiminen

Lausunnon laadun arvioimiseen käytetään nelikenttäistä "Asseriksi" nimitettyä lomaketta.

Laadun arvioinnin kriteereitä lomakkeessa ovat:

1. Tarkoitusvastaavuus

Lausuntoon kirjattavat asiat ovat perusteltuja lausunnon tarkoituksen kannalta ja lausuntoon kuulumattomiin asioihin ei ole otettu kantaa.

2. Lausunnon sisältö

Lausuntoon on kerätty riittävästi tietoa eri lähteistä, tietolähteet on ilmaistu selkeästi ja lausunnossa ilmenee, miten varmoina esitettäviä tietoja voidaan pitää. Lausunnon kannalta tarpeettomia ja arkaluontoisia tietoja ei ole lausunnossa käytetty.

3. Yhteenveto ja kannanotot

Kannanotto on esitetty selkeästi ja se perustuu esitettyyn aineistoon. Lausunnosta ilmenee ratkaisuun vaikuttaneiden asioiden punninta, joka on kiteytetty yhteenvetoon tarpeettomia asioita kertaamatta.

4. Lausunnon kieliasu ja vaikutelma

Lausunnossa käytetään vastaanottajien kannalta ymmärrettävää yleiskieltä soveltaen harkitusti ammatillisia termejä. Lausunnossa esitettävien asioiden merkitys tulee selvittää lukijalle vaivatta. (Lausunnon laadun arviointikriteeristö Asseri.) Asiakkaasta käytetään lausunnossa joko sukunimeä tai etunimeä ja sukunimeä - ei pelkästään etunimeä.

Lausunnossa tehtyjen johtopäätösten tulee olla johdonmukaisia myös siinä mielessä, että harkinnan kohteena olevia tosiseikkoja arvioidaan samankaltaisissa tapauksissa samoin perustein. On myös pidettävä mielessä, että lausuntoja voidaan käyttää myös muihin kuin alun perin pyydettyyn tarkoitukseen, kuten mielentilatutkimuksissa ja ylemmissä oikeusasteissa pitkänkin ajan kuluttua. Sekä lausunto että muut merkinnät kirjataan asiakastietojärjestelmään sellaisella tavalla, että asiakirjat voidaan milloin tahansa näyttää asiakkaalle hänen pyynnöstään. (Vinkkejä lausuntojen painotuksista ja kieliasusta.)

6.3 Lausuntotyön kehittäminen

Yhdyskuntaseuraamuksen edellytyksiä selvitetessä lähtökohtana on pidettävä asiakkaan elämän kokonaistilanteen huomioon ottaminen siten, että olisi löydettävissä realistiset ja elämänvalmiuksia uskottavasti parantavat toiminnot, joista olisi selkeästi hyötyä sekä yksilön

että yhteisön tasolla. Keskeisellä sijalla on päihitteettömyyden tukeminen niin yksilöllisesti suunnitelluilla järkevien toimien kokonaisuuksien löytämisen, motivoinnin kuin valvonnankin avulla. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 72.)

Yhdyskuntaseuraamusten valmisteluun, määrittämiseen ja täytäntöönpanoon liittyvissä toimita esitetäänkin otettavaksi nykyistä laajemmin huomioon rikoksesta epäillyn tai tuomitun yksilöllinen tilanne ja valmiudet, jotta vaativaan elämänvalmiuksien parantamisen ja rikoksettoman elämän tukemisen tavoitteeseen päästäisiin mahdollisimman hyvin. Tämä tarkoittaisi esimerkiksi käytössä olevien toimintamuotojen ja toimintaohjelmien käytön tehostamisesta sekä aikaisempaa vahvempaa motivointityötä tilanteissa, joissa yhdyskuntaseuraamuksen suorittaminen on hankalaa. Yhdyskuntaseuraamusten hoidollista sisältöä korostetaan, ja esityksessä painotetaan sosiaali- tai terveydenhuollon julkisen tai yksityisen palveluntuottajan järjestämän hoidon avulla järjestettävien toimintojen nykyistä laajempaa käyttöä (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 84.) Mallia otettaisiin siis muista Pohjoismaista, joissa seuraamuksissa on jo pidempään ollut selkeästi hoidollisia sisältöjä. Esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa sosiaali- ja terveydenhuolto sekä muut paikallisiviranomaiset ovat tiiviisti mukana seuraamusjärjestelmän eri vaiheissa. (Linderborg 2011.)

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevaa arviointi- ja lausuntomenettelyä on ehdotettu selkiinnytetäväksi, mikä arvion mukaan tehostaisi viranomaistoimenpiteitä. Kyse olisi esimerkiksi siitä, että syyttäjän ei tarvitsisi pyytää useamman seuraamuksen harkitsemisen tai tuomitsemisen edellyttämää arviota ja lausuntoa, vaan yhden selvityksen pyytäminen ja myös laatiminen Rikosseuraamuslaitoksessa riittäisi. Kaikkien yhdyskuntaseuraamusten osalta selvitys olisi nimeltään seuraamusselvitys. Seuraamusselvitykseen liitettäisiin tarvittaessa yhdyskuntaseuraamusta koskeva täytäntöönpanosuunnitelma, josta ilmenisi yhdyskuntaseuraamuksen keskeinen sisältö, kuten valvonta, liikkumisen rajoittaminen, täytäntöönpanoon sisältyvä työ tai muu toiminta, tukitoimenpiteet ja seuraamuksen suorittamisen alustava aikataulu. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 84, 96 ja 97.) Seuraamusselvityksessä arvioitaisiin asiakkaan kykyä ja halukkuutta suoriutua yhdyskuntaseuraamuksesta huomioiden tämän mahdollinen aikaisempi rikollisuus ja henkilökohtaiset olosuhteet sekä valvonnan ja rikoksettoman elämän tukemisen tarve (mt: 140).

Vuoden 2012 alussa Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa on käynnistetty lausuntotyön kehittämiseen tähtäävä Pitkospuut-hanke. Hankkeen tarkoitus on luoda yhteisiä käytäntöjä alueella tehtävään lausuntotyöhön ja erityisesti sen sisällöllisiin ratkaisuihin. Hankkeen tehtävänä on muun muassa toimia lausuntotyön ohjauksen työvälineenä ja vahvistaa ohjauksen relevanssia. Lisäksi hankkeen tarkoitus on vahvistaa lausuntotyön yhteistä teoreettista näkemystä ja käsitejärjestelmää. Hankkeessa hyödynnetään niitä käytännön kokemuksia, joita arviointikeskuksilla, yhdyskuntaseuraamustoimistoilla ja vankiloilla

on yhteisistä asiakkaista sekä luodaan ja kokeillaan yhteistyömalleja näiden toimijoiden kesken. Hankkeen päättyessä kertyneen aineiston perusteella laaditaan muun muassa lausunto-työn suositukset. (Riittinen 2011.)

Jenni Pesosen ja Teresa Rausku (2012: 38-39) ovat tehneet Pitkospuut-hankkeeseen liittyvän opinnäytetyön, jossa on kartoitettu eri toimijoiden näkemyksiä yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä. Merkillepantavaa opinnäytetyössä oli lausuntojen pyytäjä- ja laatijatahon näkemyserot väitteen ”Soveltuvuusselvitysten laatimiseen tarvitaan erityisammattitaitoa” kohdalla. Lausuntojen laatijat eivät nähneet erityisammattitaidon tarvetta niin tarpeellisena kuin lausuntojen pyytäjät: täysin samaa mieltä väitteen kanssa oli syyttäjänvirastoissa 70,6 prosenttia ja käräjäoikeuksissa 78,3 prosenttia - arviointikeskuksissa ainoastaan 35,7 prosenttia ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa 50 prosenttia.

Siihen nähden, että ammatillinen harkinta on olennainen osa lausuntotyötä etenkin soveltuvuutta ja kuntoutustarpeita arvioitaessa, on lausuntojen laatijatahon näkemys erityisammattitaidon tarpeellisuudesta melko vaatimaton. Pitkospuut-hankkeella voisikin näin ollen olla mahdollisuus vaikuttaa myös ammattitaidon korkeampaan arvottamiseen lausuntotyötä tekevien keskuudessa sekä lausuntotyön ohjauksen että työhön perehdyttämisen kehittämisen kautta.

7 Tutkimuskysymykset ja metodiset ratkaisut

7.1 Tutkimusaineiston hankinta

Opinnäytetyön tutkimusaineisto koostuu sadasta yhdyskuntaseuraamuslausunnosta. Lausuntomäärä jakaantuu seuraavasti:

1. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys: syytetyllä ei ole edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta, 13 lausuntoa
2. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys: syytetyllä on edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta, 12 lausuntoa
3. Valvontarangaistusselvitys: valvontarangaistuksen tuomitseminen ei ole perusteltua, 20 lausuntoa
4. Valvontarangaistusselvitys: valvontarangaistuksen tuomitseminen on perusteltua, 15 lausuntoa
5. Nuoren seuraamusselvitys: valvonta ei ole tarpeellinen, 13 lausuntoa
6. Nuoren seuraamusselvitys: valvonta on tarpeellinen, 17 lausuntoa
7. Nuorisorangaistusta koskevat selvitykset, 10 lausuntoa

Aineisto on poimittu yhdyskuntaseuraamustyössä käytössä olevasta Tyyne-tietojärjestelmästä. Tutkimuslupaa varten lähetin Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön tutkimuslupahakemuksen liitteineen. Tutkimuslupa myönnettiin 18.2.2013 (liite 1). Tämän jälkeen Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tietotuotannon erityisasiantuntija Taina Alakahri loi (SAP-pohjaisella) raportointisovelluksella toiveideni mukaiset hakuehdot lausuntotietokannasta poimittavasta otannasta. Hakuehtoina olivat Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella vuonna 2012 laaditut lausunnot, joita en ole itse kirjoittanut ja joissa otetaan kantaa seuraamusvalintaan. Yleisimmin kannanoton puuttuminen lausunnosta johtuu siitä, ettei asiakasta ole selvitysvaiheessa yrityksistä huolimatta tavoitettu.

Halusin valita otantaan ainoastaan yhtä seuraamusta koskevia lausuntoja, poikkeuksena nuorisorangaistusta koskevat lausunnot, joiden yhteydessä laaditaan myös seuraamusselvityslausunto. Tämä johtuu siitä, että seuraamusselvitys tulisi laatia aina, kun lausunto koskee henkilöä, joka on ollut rikoksen tekohetkellä alle 21-vuotias. Tämän vuoksi aineistossa on myös niin sanottuja yhdistelmä-lausuntoja, eli sellaisia lausuntoja, joissa otetaan kantaa useampaan kuin yhteen seuraamukseen. Otannan rajaaminen vuoteen 2012 liittyy etenkin siihen, että silloin on laadittu kaikkia nykyisen lainsäädännön mukaisia lausuntoja. Lausuntojen rajaus Etelä-Suomeen johtuu työhistoriastani; kokemuksen kautta voin kuvata Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen toimintakäytäntöjä.

Sadan lausunnon otantamäärä osoittautui hakukriteerieni mukaisiin lausuntojen kokonaismääriin nähden sopivaksi. Seuraamus- ja soveltuvuusselvitysten kohdalla kiinnostuksen kohteena olivat ne seuraamusselvitykset, joissa valvontaa oli suositeltu sekä ne soveltuvuusselvitykset, joissa yhdyskuntapalvelulle ei arvioitu olevan edellytyksiä. Tällaisten lausuntotyyppien kokonaismäärää oli muita lausuntotyypejä vähäisempi, ja otantamääräni osoittautui näiden lausuntotyyppien osalta kattavaksi. Valvontarangaistuksen edellytysten selvityksiä oli merkittävästi seuraamus- ja soveltuvuusselvityksiä vähemmän; kielteisten lausuntojen määrä tässä lausuntotyyppissä oli huomattavasti myönteisiä lausuntoja yleisempää. Nuorisorangaistusta koskevien lausuntojen vähäisestä määrästä johtuen otantaan valikoitui kaikki vuonna 2012 laaditut lausunnot, jotka eivät olleet minun laatimiani. Nuorisorangaistusta koskevien lausuntojen vähäisestä määrästä johtuen lausuntojen sisällön analyysi on muita lausuntotyypejä suppeampi.

Lausunnoista ei poimita opinnäytetyöhön sellaista materiaalia, josta olisi tunnistettavissa kenen laatimasta tai kenestä laaditusta lausunnosta on kyse. Lisäksi lausunnot ovat valmiita, hyväksyttyjä asiakirjoja, joihin ei voi tehdä enää muutoksia. Opinnäytetyön eettisyys liittyy ennen kaikkea asiakkaiden yhdenvertaisen kohtelun vahvistamiseen. Rautiainen (2008: 23) jaottelee yhdenvertaisuuden muodolliseen ja tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. Merkityksellisissä suhteissa keskenään samanlaisten tapausten kohteleva samalla tavalla on muodol-

lista yhdenvertaisuutta. Pitkällä tähtäimellä yhdenvertaisuuden toteutumisessa korostuu johdonmukaiset käytännöt ja yhdenmukainen linja viranomaisten ratkaisuissa. Tosiasiasiallisessa yhdenvertaisuudessa sen sijaan kiinnitetään huomiota yhteiskunnassa esiintyvään eriarvoisuuteen, jota oikeuden tulee poistaa esimerkiksi huomioimalla erityisryhmien tilannetta. Tosiasiasiallisessa yhdenvertaisuudessa tarkastelun kohteena on tasa-arvon toteutuminen lopputuloksen kannalta; muodollinen yhdenvertaisuus on prosessuaalinen ja täyttyy kun ihmisiä kohdellaan muodollisesti samalla tavoin (mt: 74). Opinnäytetyössä kuvatut lausuntotyön työkäytännöt ovat esimerkkejä muodollisesta yhdenvertaisuudesta, lausuntojen sisällön kuvaukset taas ovat esimerkkejä tosiasiasiallisesta yhdenvertaisuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojärjestelmä -hankkeella voidaan katsoa olevan useita muodolliseen yhdenvertaisuuteen liittyviä tavoitteita. Uutta lausuntopohjaa luotaessa voidaan sen sijaan mahdollisesti huomioida etenkin tosiasialliset yhdenvertaisuustavoitteet nykyistä paremmin.

7.2 Aineiston luokittelu ja analysointi

Opinnäytetyössäni on piirteitä kvalitatiivisesta eli laadullisesta tutkielmasta. Laadullisessa tutkimuksessa analysoidaan olemassa olevaa aineistoa, tässä tapauksessa analysoinnin kohteena ovat yhdyskuntaseuraamuslausunnot. Lausunnot ovat ikään kuin esikäsiteltyä aineistoa: lausuntoja varten on jo kerätty haastattelujen ja asiakkaiden taustoista saatujen tietojen perusteella olennaisimmat asiat selvitystä koskien. Kerätty tieto on kirjattu lausuntopohjassa oleviin pää- ja alaotsikoihin sekä toisen asteen alaotsikoihin, jotka ovat siis valmiiksi nimettyjä teemoja. Alaotsikoita ei jätetä näkyviin valmiiseen lausuntoon, vaan ne ovat ennemminkin tukena asiakasta haastatellessa ja lausuntoa laadittaessa. Tällä hetkellä käytössä olevassa lausuntopohjassa kaikille lausuntotyypeille yhteisiä otsikoita ovat:

1. Sosiaalinen tilanne

Sosiaaliset sidokset, perhetilanne

- perhe, perheenjäsenet
- lapsuus ja nuoruus (erityisesti nuoret)
- lastensuojelu- tai sosiaaliviranomaisten toimenpiteet
- arjen sujuminen
- ystäväpiiri, vapaa-ajan vietto, harrastukset

Asuminen

- asumishistoria yleisesti ja tällä hetkellä
- ongelmia asumisessa?

Toimeentulo, työ, koulutus

- kouluaika, päättötodistukset (erit.nuoret)
- tutkinnot, ammatti
- työ/työttömyyshistoria

- nykyinen työtilanne

Fyysinen ja psyykkinen terveys

- Terveydelliset rajoitteet toimeenpanon kannalta, erityisesti soveltuvuusselvityksessä
- Sairaushistoria, tämänhetkiset sairaudet siltä osin kuin merkitystä toimeenpanon kannalta

Kulkuyhteydet

2. Päihteet

Päihteiden käyttö

- määrät, käyttökerrat, mitä käyttää, ongelmakäyttö, yhteys rikoksiin
- alkoholi, huumeet, lääkkeet
- asiakkaan näkemys
- vaikutukset muihin esim. perheenjäsenet

Muut riippuvuudet

- pelaaminen
- nettiriippuvuus
- tupakka

Hoito ja kuntoutus

- aiemmat hoitokontaktit
- suunnitelmat
- muutosmotivaatio

3. Seuraamuksen valintaan ja suorittamiseen vaikuttavia tekijöitä

- Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen
- Suhtautuminen rikoksiin
- Uusimisriski (*lähinnä nuorten osalta, sikäli kuin vaikuttaa valvonnan/nr:n tarpeeseen*)
- Kyky ja halukkuus seuraamuksen suorittamiseen, motivaatio

4. Muut tiedot

- Asevelvollisuus tai siviilipalvelus
- Täytäntöönpantavina olevat ja tuomitut rikosseuraamukset
- Aiempien toimeenpanojen sujuminen, aiemmin suoritettut toimintaohjelmat tmv.

5. Olennaiset seikat seuraamusvalinnan, seuraamuksesta suoriutumisen ja seuraamuksen täytäntöönpanon kannalta (=yhteenveto)

6. Lausunto seuraamuksesta (valikko, josta valitaan onko seuraamus asiakkaalle soveltuva

tai ilmoitus, ettei seuraamusvalintaan voi ottaa kantaa; esimerkiksi valvonta on tarpeellinen, valvonta ei ole tarpeellinen tai valvonnan tarpeellisuuteen ei voida ottaa kantaa)

Valmiissa lausunnossa kohdat 5 ja 6 muodostavat etusivun, lausunto-osion, jossa keskitytään nimenomaan seuraamusvalintaan ja siihen vaikuttaneisiin keskeisiin arviointiperusteisiin. Kohdat 1-4 ovat lausunnon niin sanottua selvitysoiota, johon kootaan muun muassa asiakkaan elämäntilannetta, rikollisuutta ja mahdollisia tukitoimien tarpeita koskevia tietoja. Edellä mainittujen otsikoiden (1-6) lisäksi lausuntopohjassa on lausuntotyyppistä riippuen myös muita otsikoita liittyen esimerkiksi suostumustietoihin, selvitysvaiheessa tehtävään yhdyskuntaseuraamisen toimeenpanosuunnitelman laatimiseen ja valvontarangaistukseen liittyvät kuulemiset. Lausunnossa esiintyvien otsikoiden lisäksi kaikkiin lausuntoihin kirjataan selvitykseen käytetyt tietolähteet.

Kuten laadullisessa tutkimuksessa, myöskin opinnäytetyössäni ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan ennemminkin kuvaamaan, ymmärtämään ja antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta tutkimuskohteelle, eli lausunnoille (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2002: 87). Aineiston valikointiin vaikutti odotetusti saturaatio, eli tilanne, jossa aineisto alkaa toistaa itseään, eivätkä uudet lausunnot tuottaneet tutkimuskysymyksen kannalta enää uutta tietoa (ks. mt: 89). Mikäli kyseessä olisi ollut kvantitatiivinen tutkimus, olisi samankaltaisten perustelujen määrä lausunnoissa ollut kiinnostuksen kohteena. Päädyin kuitenkin analysoimaan lausuntojen sisältöä sanallisesti luokittelemalla, jolloin tuloksia ei esitetä numeerisesti.

Kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä voidaan käyttää menetelmänä sisällönanalyysia, millä saadaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Tuloksin haasteena on mielekkäiden johtopäätösten poiminen aineistosta ja aineiston pelkistäminen siten, että sieltä saa karsittua tutkielman kannalta epäolennaista tietoa. (Ks. Tuomi ja Sarajärvi 2002: 105 ja 111.) Kuten laadullisessa tutkimuksessa, myös opinnäytetyöni aineiston käsittelyssä oli kysymys siitä, miten tutkija ymmärtää aineistoaan (ks. mt 2002: 70-71). Tärkeintä oli mielestäni keskittyä siihen, että lausuntoja tulkitaan tutkimuskysymysten mukaisesti: millaisilla seikoilla tehtyjä arvioita lausunnoissa perustellaan. Tarkoituksena ei ole tutkia yksittäisten lausuntojen päättelyketjua, vaan poimia lausunnoista yleisimpiä arvioinnissa punnittuja asioita. Arvioinnin kohteina olevista seikoista muodostui myös, lähes väistämättä, jonkinlainen kuvaus lausuntotyyppin takana olevasta asiakaskunnasta. Lausuntojen takana on kuitenkin aina yksittäinen asiakas ja hänen yksilöllinen elämäntilanteensa.

Lausuntotekstiä on jaoteltu lausuntopohjan otsikointia ja alaotsikointia mukaillen luokkiin: elämäntilanne; sosiaaliset suhteet ja asuminen; työ, koulutus ja vapaa-aika; päihitteet; rikollisuus; suhtautuminen seuraamukseen ja seuraamuksen sisältö. Myös lausunnoissa tyypillisesti esiintyviä fraaseja on koottu joidenkin lausuntotyyppien yhteyteen. Osa fraaseista on poimit-

tu kyseistä lausuntotyyppiä tai yhdyskuntaseuraamusta koskevasta laista. Päädyin otsikointiin sen perusteella, mitkä asiat näyttäytyivät keskeisinä ja yleisimmin esiintyvinä arvion perusteina lausunnoissa. Seuraavissa kappaleissa esitellään eri lausuntotyypit sekä niitä seikkoja, joita eri kategorioissa on lausunto-otannassa mainittu erityyppisten lausuntojen kohdalla. Osa asiasisällöistä voisi olla sijoitettuna useamman kategorian alle, mutta toiston välttämiseksi asiat on pyritty lausuntotyypeittäin ilmaisemaan vain kerran, sopivimmaksi arvioidun kategorian alle. Eriteltyjen seikkojen jälkeen on paikoin pyritty kiteyttämään lausunnoista saatu yleisvaikutelma kyseisen kategorian suhteen otsikolla johtopäätökset. Selvityksen kohteena olevia henkilöitä kutsutaan arviointikeskuksessa asiakkaiksi. Tästä syystä käytän lausuntoja analysoitaessa paikoitellen asiakkaan nimen kohdalla kirjainta A (=asiakas).

Lausuntojen sisällöstä saatua tietoa olisi tarkoitus hyödyntää uuteen asiakastietojärjestelmään luotavan lausuntopohjan sisällön ja rakenteen suunnittelussa. Uuden lausuntopohjan on tarkoitus ohjata lausunnon päättelyketjua nykyistä johdonmukaisemmin käyttäen esimerkiksi yhtenäisempiä arviointimittareita ja seuraamuskohtaista kysymysrunkoa. Peruskysymysrunгон on suunniteltu Valkaman (2013) mukaan sisällyttävän seuraavat aihealueet:

1. Perhetilanne
2. Muut sosiaaliset suhteet
3. Arjenhallinta
4. Ongelmanratkaisukeinot (ajattelu ja käyttäytyminen)
5. Asenteet
6. Päihteet
7. Riippuvuudet
8. Rikokset
9. Riski syyllistyä uuteen rikokseen
10. Asuminen
11. Talous- ja velka-asiat, myös toimeentulo
12. Koulutus ja opinnot
13. Asevelvollisuus
14. Työ
15. Terveys
16. Muiden viranomaisten tiedot
17. Yhteistyötahot (eri kuin kohta 16. eli tällä tarkoitetaan palvelusuhdetta järjestöihin tai muihin eri toimijoihin Risen ulkopuolella)

8 Yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys

Syyttäjä pyytää Rikosseuraamuslaitokselta arvon siitä, voidaanko rikoksesta epäillyn olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta, mikäli rikoksesta epäiltyä vastaan on päätetty nostaa syyte sellaisesta rikoksesta, josta yhdyskuntapalvelua voidaan tuomita. Rikosseuraamuslaitos voi myös rikoksesta epäillyn tai tämän edustajan pyynnöstä tehdä soveltuvuus selvityksen, jos siihen on painava syy. (Valtioneuvoston asetus yhdyskuntapalvelusta 2011/4, 1 §.) Tällöin kuitenkin lausunnon tarpeellisuudesta tulee neuvotella syyttäjän (hovioikeudessa viskaalin) kanssa (Soveltuvuus selvityksen laatiminen 2011: 3). Mikäli soveltuvuus selvitys pyydetään alle 21-vuotiaasta henkilöstä, tulee hänestä tällöin laatia myös seuraamus selvitys.

Soveltuvuus selvityksen hankkiminen ei ole tuomioistuimille pakollista, vaan ne voivat ottaa kantaa syytetyn soveltuvuuteen muutoin ja määrätä tuomitun yhdyskuntapalveluun. Mikäli henkilö tuomitaan yhdyskuntapalveluun ilman soveltuvuus selvitystä, ei tuomittu ole todennäköisesti tietoinen siitä, mitä yhdyskuntapalveluun tuomitseminen käytännössä merkitsee ja mitä velvoitteita yhdyskuntapalveluun liittyy. (Rautiainen 2008: 30-31.) Yhdyskuntapalvelua kuitenkin tuomitaan hyvin harvoin, mikäli soveltuvuus selvityslausuntoa ei ole laadittu tai mikäli lausunto on kielteinen. Tuomarit ja syyttäjät pitävät soveltuvuus selvitystä välttämättömänä asiakirjana, ja heidän luottamuksensa soveltuvuus selvityksiin on suuri. (Rautiainen 2009: 43-44.)

Soveltuvuus edellytykset voidaan jakaa muodollisiin ja aineellisiin edellytyksiin. Muodollisilla edellytyksillä tarkoitetaan rangaistus lajia ja sen ankaruutta sekä tuomitun suostumusta ja soveltuvuutta. Aineellisilla edellytyksillä taas viitataan asiakkaan menneisyyttä koskeviin seikkoihin. Soveltuvuuden toteamiseen liittyy harkintaa tulkinnanvaraisuutta ja soveltuvuuden arvioinnin kannalta olennaiset alueet vaihtelevat henkilöittäin. Lausunnossa on tärkeää tehdä selväksi, milloin lausunnoissa esitettyjen asioiden taustalla on asiakkaan oma kertomus, laati-
jan arvio tai muu lähde. (Rautiainen 2008: 31-32.)

Soveltuvuuden arvioinnin keskeisin osa on haastattelu (Soveltuvuus selvityksen laatiminen 2011: 5). Haastattelutilanne on tavoitteellinen vuorovaikutukseen perustuva keskustelu, jolla kartoitetaan henkilön elämäntilannetta ja soveltuvuutta yhdyskuntapalveluun (Rautiainen 2008: 32). Haastattelussa kerrotaan rikoksesta epäillylle yhdyskuntapalvelun säännöt ja sääntöjen noudattamatta jättämisestä koituvista sanktioista. Tämän lisäksi haastateltavalle painotetaan päihteettömyyden tärkeyttä yhdyskuntapalvelua suorittaessa ja tiedustellaan asiakkaan suhtautumista tähän. Asiakkaalle kerrotaan myös mahdollisista yhdyskuntapalveluun liitettävistä tukitoimista. Asiakas allekirjoittaa suostumuksen, mikäli hän on valmis sitoutumaan yhdyskuntapalvelun sääntöihin, päihteettömyyteen ja tarpeelliseksi katsottuihin tukitoimiin. Suostumus on palvelumotivaation, palvelun onnistumisen ja palvelupaikkojen saami-

senkin kannalta tärkeä osa yhdyskuntapalvelua (mt: 31). Suostumuksella myös varmistetaan, ettei Suomea sitovia kansainvälisiä sopimuksia pakkotyön teettämisestä rikottaisi (mp).

Lausuntovaiheessa asiakkaalle painotetaan päihteettömyyden tärkeyttä ja kerrotaan, että päihtymysepäilyksen herättyä hänen tulee antaa puhallutus tai sylkinäyte. Haastattelussa myös todetaan, että lain mukaan positiivinen huumausaineseulatulokset on yhdyskuntapalvelun keskeyttämisen peruste. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen toimesta tapahtuvan näytteenoton mahdollistavan lakimuutoksen jälkeen on sylkinäytteitä otettu käytännössä kuitenkin vain harvoin (Vogt-Airaksinen ja Kangaspunta 2011).

Soveltuvuusselvityksen laatimisoheistuksen mukaan uuden asiakkaan soveltuvuuden arvioinnissa ja tukitoimia harkittaessa tarvitaan yleensä useampia tapaamisia ja yhteydenottoja (Soveltuvuusselvityksen laatiminen 2011: 2). Nykyisestä lausuntopyyntövolyyymista johtuen asiakkaat tavataan Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa kuitenkin pääsääntöisesti vain kerran. Asiakkaan tilanteesta voidaan tapauskohtaisen harkinnan mukaan kerätä lisätietoja esimerkiksi sosiaali-, terveys- tai päihdehuollosta, sikäli kuin tiedoilla on merkitystä suoriutumisedellytysten punnitsemisessa. Tietoja luovuttavilta viranomaisilta ei kysytä suoraan kantaa asiakkaan soveltumisesta yhdyskuntapalveluun, vaan viranomaisten kokemuksista esimerkiksi asiakkaan kyvyistä noudattaa tapaamisaikoja ja asioida päihteettömänä (mt: 4).

Yhdyskuntapalveluun soveltuvuus arvioidaan asiakkaan arviointihetken elämäntilannetta ja yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen todennäköisyyttä (Rautiainen 2008: 92). Soveltuvuutta arvioitaessa selvitetään muun muassa asiakkaan mahdollisen päihdeiden käytön todennäköinen vaikutus yhdyskuntapalvelun suorittamiseen, työ- ja opiskelutausta, motivoituneisuus palvelun suorittamiseen sekä mahdollisten tukitoimien tarve (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 25). Valtaosassa lausunnoista päädytään myönteiseen arvioon: esimerkiksi vuonna 2010 laadittiin 4250 soveltuvuusselvityslausuntoa, joista 85 prosentissa annettiin myönteinen lausunto (mt: 27). Myönteisten lausuntojen prosentuaalinen osuus on noussut vähitellen vuoden 2001 tasosta, jolloin yhdyskuntapalvelua suositettiin 76 prosentissa laadituista lausunnoista. Soveltuvuusselvityspyyntöjen määrä on sitä vastoin lähes puolittunut vuoden 1998 (10 849 pyyntöä) tasosta vuoteen 2010 (5 695 pyyntöä) tultaessa. (Lappi-Seppälä & Niemi 2011: 319.)

8.1 Suoriutumisedellytysten punnitseminen

Mikäli soveltuvuuden arviointiin liittyy varauksia ja epävarmuustekijöitä, ne on tarpeellista ilmaista lausunnossa. Kielteinen soveltuvuuslausunto tulee kyseeseen, mikäli epäonnistuminen yhdyskuntapalvelussa on arvioitu ilmeiseksi esimerkiksi henkilön elämäntavoista saatujen

tietojen perusteella. (Rautiainen 2008: 33.) Hallitsematon päihteiden käyttö on yleisin peruste kielteisissä soveltuvuuden arvioinneissa (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 25). Muita yleisimpiä kielteisen arvioinnin perusteita ovat asunnottomuus, järjestäytymätön elämäntilanne, rikollisen käyttäytymisen jatkuminen sekä asiointi- ja hoitokontaktien laiminlyönti (Rautiainen 2008: 93-94).

Soveltuvuusselvityksen laatimisessa käytetään merkittävää julkista valtaa. Vallankäyttö liittyy vastuuseen viranomaisena tehtävästä soveltuvuuden arvioimisesta oikeudenkäynnin tarpeisiin. (Rautniemi 2007: 52.) Koska yhdyskuntapalveluun tuomitseminen edellyttää pääsääntöisesti myönteisen arvion yhdyskuntapalvelusta suoriutumisesta, vaarana on sosiaalinen syrjintä. Esimerkiksi päihderiippuvuuteen liittyvien riskien kohdalla voidaan kielteisen soveltuvuusarvion sijaan selvittää tuen tarve ja suositella täytäntöönpanon yhteyteen tukitoimia. Myös itse työ voi yhdyskuntapalvelussa toimia kuntoutuksena. Etenkin palkkatyöarvojen ulkopuolelle jääneille työstä ja velvoitteista suoriutuminen voi olla hyvinkin merkityksellistä. Tämä johtaa pohdintaan soveltuvuuden arvioimisen rajasta. Yhdyskuntapalvelua kannattaisi suositella niille, jotka saattavat siitä riskeistä huolimatta suoriutua ja joita se saattaa vielä virittää elämänmuutoksiin, mutta toisaalta yhdyskuntapalvelua ei ole mielekästä suositella, jos siitä on odotettavissa aiheutua kielteinen kokemus tuomitulle ja palvelupaikalle sekä ylimääräistä työtä järjestelmälle. (Lavikkala 2012: 36.)

Anna Ojala (2009: 37) on tutkinut opinnäytetyössään ilman soveltuvuusselvitystä ja kielteisen soveltuvuusarvion omaavien yhdyskuntapalveluun tuomitujen suoriutumista yhdyskuntapalvelusta. Kriminaalihuoltolaitoksen Pohjanmaan aletoimiston Kokkolan yksiköstä kerätystä tutkimusaineistosta yli puolet ilman lausuntoa yhdyskuntapalveluun tuomituista suoriutui palvelusta. Kielteisesti soveltuviksi arvioiduista tuomituista puolestaan jopa kolme neljästä suoritti palvelun loppuun. Ojala arvelee eron johtuvan esimerkiksi siitä, että toisin kuin kielteisen lausunnon saaneet, ilman lausuntoa yhdyskuntapalveluun tuomitut eivät tiedä mihin sitoutuvat antaessaan suostumuksen yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle tuomioistuimessa, koska he eivät ole käyneet soveltuvuusselvityshaastattelussa. Lisäksi kielteisen soveltuvuusselvityslausunnon saaneiden elämäntilanne on saattanut kohentua haastattelunaikaisesta tilanteesta, sillä prosessi soveltuvuuden selvittämisestä rangaistuksen täytäntöönpanoon voi viedä kauan aikaa. Joissakin tapauksissa lausunnon laatijalle on voinut myös tapahtua arviointivirhe. Tutkimustulosten perusteella Ojala esittää opinnäytetyössään jatkokysymyksen soveltuvuusselvitystyön merkityksestä, joskin hän pitää soveltuvuuden selvittämistä tärkeänä etenkin palvelupaikkaverkoston ylläpitämistä ajatellen (mt: 38).

Myös Rautiainen (2008: 92) pohtii, olisiko yhdyskuntapalvelun suorittamisen yhteydessä hyväksyttävä yrittämisen mahdollisuus, vaikka syytetyn edellytykset olisivat hänestä tehdyn arvion mukaan heikot. Seuraamuksesta suoriutumista tuettaisiin tukitoimenpitein, jolloin ratkaisevaa

on niiden tarjonta ja käyttömahdollisuudet täytäntöönpanon aikana. Näin tietysti tapahtuukin jossain määrin, mutta yhä ongelmana on nähtävissä asiakkaiden eriarvoisuus etenkin heidän sosiaalisen tilanteensa ja päihdeongelmiensa suhteen. Rautiainen peräänkuuluttaakin oikeudellisten seikkojen lisäksi moraalisia ja poliittisia periaatteita sekä muita arvoja:

”Minkä oikeudellisten, moraalisten, poliittisten tai tosiasiallisten kriteerien nojalla ratkaistaan kysymys tapausten samanlaisuudesta? Millä konkreettisilla kriteereillä arvioidaan tietyn ratkaisun välttämättömyys ja yhteiskunnallinen oikeutus ja millä kriteereillä mitataan yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden toteutumista tuomioistuinten ja seuraamusten täytäntöönpanotyössä: taloudellisilla, sosiaalisilla, käyttäytymisen muutoksella, uusintarikollisuuden määrällä vai muilla kriteereillä? Argumentaatioon liittyvien arvojen avautuminen perusoikeusajattelun suuntaan auttaa myönteisellä tavalla läpinäkyvämmän ratkaisutoiminnan ja täytäntöönpanotyön kehittämiseen.” (Rautiainen 2008: 93.)

8.2 Yhdyskuntapalvelun keskeytymisriski

Antti Keinänen (2006: 50) on tutkinut yhdyskuntapalvelun keskeytymiseen vaikuttavia riskitekijöitä. Vuosien 2003-2004 aikana yhdyskuntapalveluun rattijuopumuksista sekä omaisuus- ja väkivaltarikoksista tuomituista kerätty tutkimusaineisto osoitti, että rikosoikeudellisilla ja yksilön dynaamisilla tekijöillä on vaikutusta yhdyskuntapalvelun keskeytymiseen, mutta vaikutukset vaihtelevat rikostyyppin mukaan. Yhdyskuntapalveluun soveltuvuutta ja keskeytymisriskiä arvioitaessa tulisi tutkimuksen mukaan kiinnittää huomioita seuraaviin asioihin:

1. Päihdeongelma

- Päihdeongelmista kärsivien keskeytymisen todennäköisyys oli 48 prosenttia suurempi kuin niillä, joilla ei ollut päihdeongelmaa.

2. Yli 100 tunnin tuomio

- Yli 100 tunnin yhdyskuntapalveluiden keskeytymisriski oli 2,6 kertaa suurempi kuin alle 50 tunnin tuomioissa.

3. Asumisvaikeudet

- Asumisvaikeudet korreloivat keskeytymisriskiin rikostyypeittäin eri tavoin: rattijuopumuksesta tuomittujen keskeytymisen riski oli 30 prosenttia suurempaa kuin niillä, joilla asumistilanne oli kunnossa. Omaisuusrikoksista tuomituilla riski oli 2,4 - kertainen. Lisäksi omaisuusrikoksista tuomittujen asumisvaikeuksista kärsivien palvelun keskeytyminen oli 1,9 kertaa suurempaa kuin muista rikoksista tuomittujen asumisvaikeuksista kärsivillä.

4. Toimeentulovaikeudet

- Väkivaltarikoksista tuomituilla toimeentulovaikeuksista kärsivillä keskeytymisriski oli 45 prosenttia suurempi kuin muilla toimeentulovaikeuksista kärsivillä ja peräti 84 prosenttia suurempi kuin niillä, joilla ei ollut toimeentulovaikeuksia. Toimeentulovaikeudet ennustivat rattijuopumuksesta tai omaisuusrikoksista tuomituilla yhdyskuntapalvelun keskeytymisriskin 29 prosenttia suuremmaksi kuin niillä, joilla ei ollut toimeentulovaikeuksia. Sen lisäksi, että esimerkiksi velat voivat vaikuttaa taloudelliseen asemaan ja sitä kautta elämäntilanteeseen merkittävästi, ne voivat myös olla syy välttää valitsemasta tavalliseen elämään kuuluvia vastuita (Ihalainen 2011: 232).

5. Työtilanne

- Työttömien yhdyskuntapalvelun keskeytymisen riski oli 27 prosenttia suurempaa kuin töissä olleilla. Omaisuusrikosten kohdalla keskeytymisen riski oli suurempi kuin väkivaltarikoksista tuomituilla.

Tutkimustulosten perusteella sekä rikosoikeudelliset muuttujat että yksilön dynaamiset tekijät vaikuttavat yhdyskuntapalvelun keskeytymiseen. Dynaamisten muuttujien huomioiminen ja niiden mukaisten sosiaalisten tukitoimien liittäminen osaksi rangaistusta vähentäisi yhdyskuntapalvelun keskeytymistä ja tuomitun integroitumista. Toinen asia onkin sitten se, onko tukitoimien avulla saavutetut vaikutukset kustannusten arvoista. Soveltuvuusselvityksien avulla on saatu karsittua todennäköisimmät keskeytykset, mikä puoltaa soveltuvuusselvityksen merkitystä. Keskeytyminen ei ole kuitenkaan korkeimmakaan keskeytymisriskin omaaville läheskään varmaa, ja heille voisi olla tehokasta laatia erilainen palvelusuunnitelma kuin pienen keskeytymisriskin omaaville. Palvelun keskeytyminen ei sinänsä ole paras mahdollinen mittari rangaistuksen erityisestävyydelle, ja tulevaisuudessa tulisikin kehittää yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuuden tarkastelua, sekä verrata ja selittää uusintarikollisuutta suhteessa yhdyskuntapalvelun vaihtoehtorangaistuksiin. (Keinänen 2006: 51-52.)

8.3 Havaintoja yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksistä

8.3.1 Syytetyllä on edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta:

Kun syytetyllä on lausunnossa tehdyn arvion mukaan edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelusta, puhutaan myönteisestä yhdyskuntapalvelulausunnosta. Lausunnoista tehtyjen havaintojen perusteella suojaavia tekijöitä myönteisissä yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksissä olivat esimerkiksi asiakkaan yleisesti vakaa elämäntilanne, muutost мотиваatio, hyvä tilanne terveydentilan, asumiseen ja muuhun sosiaaliseen ympäristöön liittyvien asioiden suhteen, aiempi työ- ja yhdyskuntapalvelukokemus, vähintään peruskouluasteen koulutus sekä hallitulta vaikuttava päihteiden käyttö tai aktiiviset päihdetukitoimet. Heikosta taloudellisesta tilanteesta tai toimeettomuudesta oli lausunnoissa mainintoja, mutta niitä ei oltu erityisemmin korostettu riskitekijöinä. Päihteiden käyttötaustat olivat sen sijaan yleisin mainittu riskiteki-

jä. Käytetty päihde oli pääsääntöisesti alkoholi. Riskitekijöihin oli pyritty vaikuttamaan esimerkiksi suosittelemalla rikosasioiden käsittelyä tukevia toimintaohjelmia tai toteamalla, että päihdetukitoimet ovat nykyisellään riittävät. Alla on lueteltu yleisimpiä myönteisissä yhdyskuntapalvelulausunnoissa esiintyviä seikkoja.

Fraasit:

- A:n elämäntilanne vaikuttaa olevan (riittävän) vakaa yhdyskuntapalvelun suorittamiselle
- Soveltuvuusselvitystä laatiessa/laadittaessa ei ole tullut/noussut esiin sellaisia tekijöitä/seikkoja, jotka estäisivät A:ta suorittamasta yhdyskuntapalvelua
- Kokonaisarvion perusteella A:lla voidaan arvioida olevan edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelusta
- A:lla on edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelusta vaatimusten mukaisesti
- A:lla on edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelusta tukitoimin
- A on halukas suorittamaan mahdollisen tuomionsa yhdyskuntapalvelua ja hän on antanut asiasta kirjallisen suostumuksen

Elämäntilanne:

- elämäntilanne (tällä hetkellä) riittävän vakaa
- pyrkii elämänmuutokseen, jota olisi hyvä tukea
- riskitekijöistä huolimatta A:lla on edellytykset suorittaa yhdyskuntapalvelua
- terveydentila on kunnossa/normaali
- A:lla ei ole yhdyskuntapalvelun suorittamista estäviä sairauksia

Johtopäätökset: kokonaisarvion mukaan elämäntilanne oli lausunto-otannassa riittävän vakaa yhdyskuntapalvelun suorittamisen suhteen. Yksittäisissä lausunnoissa oli mainintoja esimerkiksi taloudellisen tilanteen niukkuudesta, veloista, peliriippuvuudesta tai mielenterveydellisistä ongelmista, jotka eivät kuitenkaan näyttäneet erityisen hallitsevina kokonaiselämäntilanteen kannalta.

Sosiaaliset suhteet ja asuminen:

- asuminen kunnossa
- sosiaaliset suhteet ovat kunnossa
- vakituinen asunto, josta käsin voi suorittaa yhdyskuntapalvelua
- asumiseen ja muuhun sosiaaliseen ympäristöön liittyvät asiat ovat kunnossa

Johtopäätökset: kaikissa lausunnoissa asiakkaan asumistilanne oli kunnossa. Asiakas asui yksin tai kumppaninsa ja/tai lastensa kanssa taikka yhteisasunnossa. Jos asumiseen kuitenkin liittyi joitakin hankaluuksia, oli tilanteeseen tulossa pian parannus, eikä asumiseen liittynyt näin ollen merkittäviä riskitekijöitä.

Työ, koulutus ja vapaa-aika:

- tällä hetkellä työttömänä, mutta omaa työkokemusta
- ollut työelämässä, mikä osaltaan tukee valmiuksia suorittaa yhdyskuntapalvelua sääntöjenmukaisesti
- suorittanut peruskoulun, erilaisia ammatillisia kursseja, yhden tai useamman ammatitutkinnon, ylioppilastutkinnon tai maisterintutkinnon

Johtopäätökset: kaikki otannan henkilöt olivat suorittaneet vähintään peruskoulutason opinnot. Kaikille oli kertynyt työkokemusta vähintään työharjoittelujaksoista ja joillakin oli työkokemusta useiden vuosikymmenien ajalta. Lausunnoissa mainittiin yleensä korkein asiakkaan suorittama tutkinto tai ne tutkinnot, jotka olivat jääneet tai olivat parhaillaan kesken.

Päihteet

- motivoitunut päihteettömyyteen
- nykyinen päihteiden käyttö vähäistä tai olematonta
- päihteiden käyttö on kohtuukäyttöä
- päihdeongelma on siinä määrin hallinnassa, ettei se ole este yhdyskuntapalvelulle
- ymmärtää yhdyskuntapalvelun vaatiman päihteettömyyden
- kokee alkoholin käytön itsekin liialliseksi, myöntää tarvitsevänsä apua päihdeongelmaansa
- on päihdetukitoimien piirissä
- aiemmin ollut huumausaineiden käyttöä

Johtopäätökset: valtaosassa lausunnoista alkoholin käyttö oli jonkinasteinen riskitekijä rikoksiin syyllistymistä ja/tai elämänhallintaan liittyen. Tällöin päihdetukitoimet olivat joko jo olemassa tai niitä oli suositeltu liitettäväksi mahdolliseen yhdyskuntapalvelun. Huumausaineiden käytöstä oli joko luovuttu tai päihdehoito oli arvion mukaan riittävän hyvällä tolalla huumausaineiden käytön lopettamisen suhteen.

Rikollisuus

- aiempia ehdollisia vankeusrangaistuksia
- tuomittu aiemmin 1-5 kertaa yhdyskuntapalveluun (yhdyskuntapalvelu sujunut pääsääntöisesti hyvin)
- rikosrekisterimerkintöjä jopa vuosikymmenten ajalta

Johtopäätökset: valtaosalla oli merkintöjä rikosrekisterissä. Mikäli asiakkaalla oli aiempia yhdyskuntapalvelutuomioita, olivat ne sujuneet pääsääntöisesti hyvin.

Suhtautuminen seuraamukseen

- motivoitunut/halukas suorittamaan yhdyskuntapalvelun/yhdyskuntapalvelua
- toteaa suorittaneensa yhdyskuntapalvelua ennenkin hyvin
- pitää yhdyskuntapalvelua hyvänä motivaattorina olla esim. viikonloput päihteettä

- motivoitunut jatkamaan päihteetöntä elämäntapaa ja arvioi siten suoriutuvansa yhdyskuntapalvelusta
- uskoo suoriutuvansa yhdyskuntapalvelusta hyvin
- haluaa välttyä vankeudelta (esim. perhe-elämän, taloudellisen tilanteen, töiden tai asunnon menettämisen pelon vuoksi)

Seuraamuksen sisältö:

- yhdyskuntapaluun tulee liittää rikosasioiden käsittelyä tukevia toimintaohjelmia
- ongelmanratkaisutaitoja olisi hyvä vahvistaa
- osa yhdyskuntapalvelusta tulee suorittaa uusintarikollisuutta ja /tai päihdeongelmia vähentävänä toimintana
- Ohjauspyörä
- päihdehoitojakso
- VKM / hyötyisi VKM-ohjelmasta osana yhdyskuntapalvelua (esim. koska elämäntilanne on kokonaisuudessaan muutosvaiheessa)
- haastattelussa sovittu, että osa yhdyskuntapalvelusta olisi hyvä suorittaa päihdekuntoutuksena (esim. VKM ja oma-aloitteisesti vertaistukiryhmään/yhteisölliseen päihde-ryhmäkuntoutukseen hakeutuminen)

Johtopäätökset: pääsääntöisesti lausunnoissa oli suositeltu tukitoimien liittämistä yhdyskuntapalveluun. Tukitoimien tarvetta oli kuvailtu joko suurpiirteisesti tai nimeämällä spesifisiä toimintaohjelmia.

8.3.2 Syytetyllä ei ole edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelusta

Kun syytetyllä ei ole lausunnossa tehdyn arvion mukaan riittäviä edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelusta, puhutaan kielteisestä yhdyskuntapalvelulausunnosta. Merkittävien ja selkeimmin ilmaistu kielteisen lausunnon peruste oli päihteiden (alkoholin ja/tai huumausainien) ongelmakäyttö, päihdetukitoimien puuttuminen nykyisestä elämäntilanteesta ja motivaation puute päihdeongelman hoitamisessa. Lausunnoista tehtyjen havaintojen perusteella muita riskitekijöitä kielteisissä lausunnoissa olivat esimerkiksi yleisesti ottaen epävaka elämäntilanne, vähäinen työkokemus, (mielen)terveydelliset ongelmat, heikosti sujunut aiempi yhdyskuntapalvelu tai valvonta, rikolliselle toiminnalle tai päihteiden käytölle altistava lähi-
piiri, aiemmat rikokset sekä näytön puuttuminen kyvyistä sitoutua pitkäjänteisyyttä vaativaan toimintaan. Suojaavia tekijöitä olivat esimerkiksi vähintään peruskoulutason koulutus, perhesuhteet, vakaat asumisolot, työkokemus, aiempi loppuun suoritettu yhdyskuntapalvelu, mielekkäät vapaa-ajanviettotavat ja hyvä terveydentila. Alla on lueteltu yleisimpiä kielteisissä yhdyskuntapalvelulausunnoissa esiintyviä seikkoja.

Fraasit:

- A:n ei voida arvioida soveltuvan tällä hetkellä päihteettömyyttä vaativaan yhdyskuntapalveluun
- A:lla ei ole tarvittavia edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta
- A:n elämäntilanne ei mahdollista yhdyskuntapalvelun suorittamista
- A:n elämäntilanne on tällä hetkellä siinä määrin epävakaa, ettei hänellä katsota olevan edellytyksiä suoriutua yhdyskuntapalvelurangaistuksesta

Elämäntilanne:

- ei ole näyttöä vakaasta elämäntilanteesta
- suorittaa ehdotonta vankeusrangaistusta
- psyykkisessä ja/tai fyysisessä terveydentilassa ongelmia
- heikko taloudellinen tilanne (esimerkiksi velkaantuneisuus)

Johtopäätökset: kaksoisdiagnoosi esiintyi useissa lausunnoissa. Useiden asiakkaiden toimeentulon lähteenä oli toimeentulotuki.

Sosiaaliset suhteet ja asuminen:

- asuu vuokra-asunnossa yksin/avopuolison kanssa
- eronnut (hiljattain) puolisostaan
- ei vakituista asuntoa
- lapsi/lapset huostaan otettuina tai yhteydenpito lapsiin vähäistä
- ystäväpiirissä runsasta päihteiden käyttöä

Johtopäätökset: asuminen oli haastatteluajankohtana pääsääntöisesti kunnossa, mutta asunnottomuus oli saattanut kuulua johonkin aiempaan elämänvaiheeseen. Osa asiakkaista asui yksin, osa puolison tai jonkun lähiomaisen kanssa. Avoliitto oli huomattavasti avioliittoa yleisempää. Kukaan ei asunut lastensa kanssa samassa taloudessa, mutta lapsiin oltiin yksittäistapauksissa säännöllisesti yhteyksissä.

Työ, koulutus ja vapaa-aika:

- katkonainen koulutus- ja työhistoria
- opintojen keskeytymisiä
- ollut pitkään työttömänä
- vähäisen/puutteellisen työkokemuksen perusteella A:lla ei ole riittävää näyttöä sitoutua pitkäjänteisyyttä ja täsmällisyyttä edellyttävään yhdyskuntapalveluun
- niukasti työkokemusta

Johtopäätökset: pidempään jatkunut työttömyys oli aineistossa yleistä. Mikäli asiakkaalla oli työsuhte, ei hänen kuitenkaan arvioitu suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta päihteiden käyttönsä takia. Asiakkaan vapaa-ajanviettotavoista mainittiin joko mielekkään tekemisen puute tai jokin harrastetoiminta, mutta usein vapaa-ajasta ei ollut mitään mainintaa.

Päihteet:

- (lähes) päivittäistä huumausaineisen käyttöä
- päihteiden käyttö ollut ongelmallista pitkään
- tullut haastatteluun päihtyneenä
- (huolestuttavan) runsasta alkoholin ja/tai huumausaineiden käyttöä
- kannabismyönteisyys
- A:n kuvaus päihteiden käytöstään on ristiriitaista (esim. avoimien rikosasioiden suhteen)
- päihteiden käyttö ajoittain hallitsematonta
- ei päihdetukitoimien piirissä
- suunnittelee katkaisuhoidon hakeutumista

Johtopäätökset: päihteiden käyttöön liittyvät eriaisteiset ja -tyyppiset ongelmat esiintyivät kaikissa lausunnoissa.

Rikollisuus:

- A on hoitanut ehdolliseen vankeusrangaistukseen liitettyä valvontaan-
sa/ehdonalaisvalvontaansa heikosti
- rikosrekisterissä ja/tai avoimissa rikosasioissa huumausainerikoksia
- rikosrekisterimerkintöjä jopa useammalta vuosikymmeneltä; useita ehdottomia ja ehdollisia vankeusrangaistuksia
- aiempi yhdyskuntapalvelu keskeytynyt

Johtopäätökset: joissakin tapauksessa aiemmat tai ainakin osa aiemmista yhdyskuntapalveluista oli sujunut huomautuksitta, mutta elämäntilanteeseen liittyi nyt kuitenkin merkittäviä riskejä (erityisesti päihteiden käyttö) yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen kannalta.

Suhtautuminen seuraamukseen:

- on motivoitunut yhdyskuntapalveluun
- kieltäytyy yhdyskuntapalvelusta / ei ole omasta mielestään kykenevä suorittamaan yhdyskuntapalvelua
- arvelee kykenevänsä suoriutumaan yhdyskuntapalvelusta katkaisuhoidon jälkeen
- uskoo yhdyskuntapalvelulla voivan olla kuntouttavaa vaikutusta

Johtopäätökset: huomattavalla osalla asiakkaista oli halukkuutta ja uskoa omiin kykyihin suoriutua yhdyskuntapalvelusta. Osa uskoi yhdyskuntapalvelun tuovan elämään mielekästä tekemistä ja syyn olla päihteettä. Myös tässä ryhmässä yhdyskuntapalvelurangaistukseen motivoi halu välttää vankeudelta.

9 Valvontarangaistuksen edellytysten selvittäminen

Rikosseuraamuslaitoksen on syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä selvitettävä valvontarangaistuksen tuomitsemisen kannalta merkitykselliset epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet ja muut valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytykset. Selvityksessä on oltava valvontarangaistusta koskevan lain (2011/330) 7 §:n kohdat 1-5:

- 1) rikoksesta epäillyn suostumus mahdollisen rangaistuksen tuomitsemisesta valvontarangaistuksena;
- 2) arvio rikoksesta epäillyn asunnon soveltuvuudesta valvontarangaistuksen suorittamiseen;
- 3) arvio siitä, voidaanko rikoksesta epäillylle, jos hänet tuomitaan, määrätä velvollisuus osallistua 3 §:ssä tarkoitettuun toimintaan;
- 4) arvio 3 §:ssä tarkoitettuun toimintaan osallistumisen aiheuttamasta liikkumisen tarpeesta asunnon ulkopuolella;
- 5) arvio rikoksesta epäillyn henkilökohtaisista olosuhteista ja kyvystä suoriutua valvontarangaistuksesta.

Lisäksi selvityksestä on käytävä ilmi mahdolliset aiemmat syytetyille tuomitut valvontarangaistukset sekä Rikosseuraamuslaitoksen lausunto siitä, valvontarangaistukseen tuomitseminen perusteltua syytetyn sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi.

Mikäli valvontarangaistukseen tuomitsemista pidetään perusteltuna, tulee selvitykseen liittää toimeenpanosuunnitelma, johon on sisällytettävä:

- 1) tieto valvontarangaistuksen suorittamiseen tarkoitettusta asunnosta;
- 2) tieto työstä, kuntoutuksesta, koulutuksesta tai muusta toiminnasta sekä valvontatapaamisista, joita valvontarangaistukseen sisältyisi, sekä tieto niiden viikoittaisesta tuntimäärästä;
- 3) tieto toimintaan osallistumisen aiheuttamasta asunnosta liikkumisen määrästä ja liikkumisen ajoittumisesta.

Tuomioistuin ei voi tuomita rikoksesta epäiltyä valvontarangaistukseen ilman valvontarangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaa. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 7 §.)

Rikoksesta epäiltyä on kuultava toimeenpanosuunnitelmaa tehtäessä, ja hänelle on selvitettävä tarkoin valvontarangaistukseen liittyvien velvollisuuksien ja rajoitusten merkitys sekä seuraamukset niiden rikkomisesta. Toimeenpanosuunnitelmaa laadittaessa rikoksesta epäillyn on annettava tarpeelliset tiedot mahdollisista lääkityksistään. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011, 8 §.) Lisäksi, ainakin Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa, asiakasta pyydetään toimittamaan toimeenpanosuunnitelmaan kirjattavan sisällön paikkansapitävyyden varmentamiseksi tarvittavia tositteita. Tällaisia tositteita voivat olla esimerkiksi vuokrasopimus asunnosta tai työsopimus työsuhteesta. Varsinaista näyttövelvollisuutta asiakkaalla ei pääsääntöisesti ole, mutta asiakkaan omat toimet voivat kuitenkin vaikuttaa arvioinnin lopputulokseen (Rautiainen & Asikainen 2013: 15-16).

Toimeenpanosuunnitelmaan on myös kirjattava syytetyn kanssa samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten kirjallinen suostumus valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon ja täytäntöönpanoon liittyviin valvontakäynteihin asunnossa. Suostumuksen tulee sisältää vakuutus siitä, että asunnossa asuvat täysi-ikäiset ovat omasta vakaasta tahdostaan suostuneet valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon kyseisessä asunnossa (rikoslaki 39/1889, 6 luvun 11 a §). Alle 18-vuotiaan mielipide on selvitettävä ja häntä on kuultava yhteistyössä lastensuojeluviranomaisen kanssa siten kuin lastensuojelulain (417/2007) 20 §:ssä säädetään ja mielipide on kirjattava suunnitelmaan liitettävään asiakirjaan. Valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, jos alaikäinen perustellusta syystä vastustaa täytäntöönpanoa ja hän on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta kypsä arvioimaan asiaa. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011.)

Soveltuvuutta arvioitaessa monet asiat, joita asiakas on sanonut, tehnyt tai jättänyt tekemättä lausunnon laatimisen yhteydessä, voidaan helposti nähdä motivaatio- ja asennekysymyksenä (Rautiainen & Asikainen 2013: 23). Esimerkiksi asiakkaan tavoittamattomuus voidaan usein tulkita kyvyttömyydeksi tai haluttomuudeksi sitoutua annettuihin ohjeisiin ja velvollisuuksiin, jolloin asiakkaan vastuullisuus arvioidaan puutteelliseksi. Toisaalta taustalla voi kuitenkin olla esimerkiksi vaikea päihdeongelma tai akuutti ja hoitamaton mielenterveysongelma, jonka vuoksi asiakas ei ole kykenevä tulemaan paikalle, vaikka halua yhteistyöhön olisi. (Mt: 25.)

Markku Rautiaisen ja Anna Asikaisen (2013: 30-31) valvontarangaistusselvityksiä ja soveltuvuus-kriteereitä koskevassa tutkimuksessa havaintoina esitettiin muun muassa se, ettei mikään yksittäinen tekijä välttämättä ratkaise henkilön soveltuvuutta valvontarangaistukseen. Arvioinnissa punnittiin eri taustatekijöitä asiakkaan asumisesta terveydentilaan ja koulutuksesta mahdolliseen rikoshistoriaan ja päihteiden käyttöön. Vaikka hallitsematon ja ongelmallinen päihdekäyttö oli Joensuun yhdyskuntaseuraamustoimistosta kerättyssä lausuntoaineistossa yksi keskeinen vaikuttava tekijä, ei lausunnoista voinut tehdä sellaista johtopäätöstä, että päihteiden ongelmakäyttö olisi automaattisesti johtanut kielteiseen lausuntoon. Myönteisissä ja kielteisissä lausunnoissa ei ilmennyt selkeitä eroja asiakkaan päihteiden käytössä, vaan huomiota oli kiinnitetty siihen, oliko henkilö kiinnittynyt päihdepalveluihin ja miten motivoitunut hän oli hoidattamaan ongelmaansa. Asiakkaan motivoituneisuus valvontarangaistukseen ja siihen liittyvään selvitystyöhön ylipäättään oli merkittävä tekijä soveltuvuus-kriteereitä arvioitaessa. Asiakasta motivoi valvontarangaistukseen esimerkiksi parisuhde ja tuleva perheelisäys.

Valvontarangaistuksen edellytysten selvittäminen on perusteellista, eri toimijoiden kanssa yhteistyössä tehtävää ja Rikosseuraamuslaitoksen voimavaroja sitovaa työtä (Rautiainen ja Asikainen 2013: 32). Rikosseuraamuslaitos ei voi velvoittaa muita viranomaisia ja yhteistyökumppaneita ajoittamaan erilaisia toimenpiteitä ajallisesti rangaistuksen suorittamisen yhtey-

teen, vaikka se olisi tuomitun kannalta perusteltua. Tästä syystä valvontarangaistuksen toimintavelvollisuuden täyttäminen voi olla usein haastavaa. (Mt: 36.)

9.1 Havaintoja valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytysten selvityksistä

9.1.1 Valvontarangaistuksen tuomitseminen on perusteltua

Kun valvontarangaistuksen tuomitseminen on lausunnossa tehdyn arvion mukaan perusteltua, puhutaan myönteisestä valvontarangaistuslausunnosta. Suojaavia ja samalla valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellyttämiä tekijöitä lausunnoissa olivat vakaa asumistilanne, sosiaalista toimintakykyä ylläpitävä tai edistävä arjen toiminta ja siinä määrin hallittu päihteiden käyttö, ettei sen arvioitu olevan este valvontarangaistuksen suorittamiselle. Muita suojaaviksi tekijöiksi luokiteltavia seikkoja olivat esimerkiksi yleisesti ottaen riittävän vakaa elämäntilanne, työkokemus ja ammatillinen koulutus, vakituinen työsuhde tai opiskelupaikka, perhesuhteet, harrastukset, hyvä terveydentila sekä valvontarangaistusselvityksen aikainen aktiivisuus ja oma-aloitteisuus. Päihteiden käyttöön liittyvää huolta lukuun ottamatta lausunnoissa ei oltu korostettu erityisemmin riskitekijöitä. Lausunnoissa oli kuitenkin mainintoja vähäisestä tai olemattomasta työkokemuksesta ja/tai koulutustaustasta, rikostaustoista sekä heikosta suomen kielen taidosta. Taloudelliseen tilanteeseen tai lähipiiriin liittyvistä riskeistä ei ollut mainintoja. Siviilipalvelusrikkomuksiin ja asevelvollisuudesta kieltäytymiseen liittyvissä lausunnoissa riskitekijöitä ei ollut havaittavissa juuri lainkaan. Heidän kohdallaan valvontarangaistusta pidettiin perusteltuna lähinnä sosiaalisen tilanteen säilyttämiseksi ennallaan. Alla on lueteltu myönteisissä valvontarangaistuslausunnoissa esiintyneitä seikkoja.

Fraasit:

- A:n elämäntilanne on valvontarangaistuksesta suoriutumisen kannalta (riittävän) vakaa
- A:lle on määrättävissä toimintaa, joka (riittävissä määrin) tukee hänen toimintakykyään ja sekä edistää hänen sosiaalisia valmiuksiaan
- A:lla on (kokonais)arvion mukaan valmiudet/edellytykset suoriutua valvontarangaistuksesta tämänhetkisessä elämäntilanteessaan
- A:n terveydentilassa ei ole erityisiä seikkoja, jotka vaikuttaisivat valvontarangaistuksen toimeenpanoon
- Valvontarangaistukseen tuomitseminen on perusteltua A:n sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi sekä edistämiseksi
- A:lla on vakituinen asuinpaikka, jossa valvontarangaistus voidaan laittaa täytäntöön
- A on motivoitunut suorittamaan mahdollisen tuomionsa/rangaistuksensa yhdyskuntapalveluna ja hän on antanut asiasta kirjallisen suostumuksensa

- Valvontarangaistuksen toimintavelvollisuus sisältää työtä, koulutusta, kuntoutusta tai muuta tuomitun toimintakykyä parantavaa tai ylläpitävää toimintaa vähintään 10 ja enintään 40 tuntia viikossa, joka tulee ajoittaa muuksi kuin 21-06 väliseksi ajaksi, jolloin A:n tulee vähintään olla kotona

Elämäntilanne:

- elämäntilanne riittävän vakaa
- elämäntilanne muuttunut huomattavasti tasapainoisempaan suuntaan
- heikko taloudellinen tilanne (esimerkiksi toimeentulotuki, velkaantuneisuus)

Johtopäätökset: vaikka elämäntilanteeseen liittyi usein joitakin riskitekijöitä, eivät ne olleet vakavuudeltaan omiaan muodostamaan estettä valvontarangaistukselle, ja riskitasoa pyrittiin pienentämään usein valvontarangaistukseen liitettävien tukitoimin.

Sosiaaliset suhteet ja asuminen:

- vakituinen asunto/asuinpaikka
- asuu tukiasunnossa/vuokra-asunnossa/työsuhdeasunnossa yksin/perheineen/avopuolionsa tai ystävänsä kanssa
- puoliso on raskaana/synnyttänyt hiljattain
- hyvät välit vanhempiin
- A:n lähipiiriin kuuluu perhe/joitakin perheenjäseniä ja ystävät

Johtopäätökset: koska valvontarangaistukseen soveltuva asunto on tuomitsemisen ehto, oli asuminen oletettavastikin kaikilla kunnossa. Läheisistä ihmissuhteista ei välttämättä ollut mainintaa, jos asiakas oli tiiviiden tukitoimien piirissä tai jos elämäntilanteessa ei ollut merkittäviä riskitekijöitä. Kenenkään lähipiiriä ei oltu arvioitu riskitekijäksi esimerkiksi elämäntilannetta tai rikollista toimintaa ajatellen.

Koulutus, työ, vapaa-aika

- työttömänä/pitkäaikaistyötön
- kesken jääneitä ammattiopintoja
- valvontarangaistus mahdollistaisi opiskelu- tai työpaikan säilymisen
- harrastustoiminta (esimerkiksi urheilu, autojen parissa puuhastelu, järjestötoiminta ja ravintolassa käynti)

Johtopäätökset: harva oli ansiotyössä tai minkäänlaisessa työsuhteessa. Asiakkaiden koulutustaso ja työkokemuksen määrä oli vaihtelevaa. Osalla työkokemusta ei ollut lainkaan, osalla sitä oli muutaman vuosikymmenen verran. Osalla ei ollut peruskoulututkintoa, osa suoritti parhaillaan yliopisto-opintoja. Harrastustoiminta nousi usein esiin, todennäköisesti koska valvontarangaistuksen toimeenpanossa määritetään myös *muu toiminta*, jolla viitataan lähinnä vapaa-ajan toimintaan.

Päihteet

- pitkä huumausaineiden käyttöhistoria, mutta lopettanut käytön
- päihteiden käyttö muodostaa riskitekijän valvontarangaistuksesta suoriutumiselle
- käyttää päihteistä ainoastaan alkoholia

Johtopäätökset: päihdetukitoimet oli usein mainittu toimintavelvoitteessa. Asiakkaat suhtautuivat tukitoimiin myönteisesti ja kokivat kykenevänsä sitoutumaan valvontarangaistuksen edellyttämään päihteettömyyteen.

Rikollisuus

- ollut alaikäisestä saakka rikos- ja päihdekierteessä
- aikaisempi päihteiden käyttö ja rikollinen toimintaa kietoutuneet vahvasti toisiinsa
- hoitanut valvontaa ja/tai yhdyskuntapalveluja (pääsääntöisesti) hyvin
- suorittanut 1-5 yhdyskuntapalvelua

Johtopäätökset: ainoastaan siviilipalvelusrikkomuksiin ja asevelvollisuudesta kieltäytymiseen liittyvissä lausunnoissa asiakkaalla ei ollut aiempaa rikostaustaa.

Suhtautuminen seuraamukseen:

- arvioi suoriutuvansa valvontarangaistuksesta velvollisuuksien mukaisesti
- motivoitunut valvontarangaistuksen suorittamiseen
- valvontarangaistukseen A:ta motivoi halu välttää vankilaan joutuminen sekä halu elää normaalia elämää siviilissä
- haluaisi mahdollisuuden olla kotona auttamassa lastenhoidossa

Johtopäätökset: asiakkaiden suostumus mainittiin, mutta suhtautumista ei juurikaan perusteltu lausunnoissa.

Toimeenpanosuunnitelma, toimintavelvoite:

- asunnon soveltuvuus tarkistettu
- A ollut aktiivinen ja oma-aloinen toimintavelvollisuuspaikan hankkimisessa
- työelämävalmennus/ kuntouttava työtoiminta
- valvontatapaamiset
- opiskelu/opinnot (järjestettyjä opintoja ja itsenäistä opiskelua)
- osallistuminen päihteettömyyttä tukevaan toimintaan
- kokopäiväinen ansiotyö
- (tarpeen mukaan) päihdehuollon tukitoimet

Johtopäätökset: vapaaehtoistyö, (päihde)tukitoimet ja tuettu työtoiminta olivat ansiotyötä ja opiskelua yleisempää.

Toimeenpanosuunnitelma, muu toiminta:

- käynnit ruokakaupassa, saunassa, pyykkituvassa yms.
- urheilu, kuten kuntosalilla ja uimahallissa käynnit sekä ulkoilu (määritetyllä alueella)
- lähiomaisten luona vierailu
- viranomaisasiointi

Johtopäätökset: muuta toimintaa oli suunniteltu olevan yhteensä 10-15 tuntia viikossa.

9.1.2 Valvontarangaistuksen tuomitseminen ei ole perusteltua

Kun valvontarangaistuksen tuomitseminen ei ole lausunnossa tehdyn arvion mukaan perusteltua, puhutaan kielteisestä valvontarangaistuslausunnosta. Kielteiseen arvioon johtaneita lausunnossa esiintyviä seikkoja olivat toimintavelvoitteeksi luokiteltavan toiminnan puuttuminen ja epäviralliset asumisolosuhteet. Riskitekijöitä lausunnoissa olivat esimerkiksi epäsäännöllinen elämäntapa, hallitsematon päihteiden käyttö, rikoksiin altistavat ihmissuhteet, pitkään jatkunut toimeettomuus (ja/tai epäviralliset työsuhteet), (mielen)terveydelliset ongelmat, aiempi rikollisuus, heikko menestys yhdyskuntapalvelurangaistuksessa, vaikeudet aikataulujen noudattamisen ja yhteydenpitovelvollisuuden suhteen ja heikko taloudellinen tilanne. Suojaavia tekijöitä lausunnoissa olivat esimerkiksi perhesuhteet, työsuhde ja vakaa asumistilanne. Otannassa esiintyi useita lausuntoja, joissa lausunnon sisältönä oli pelkkä kielteisen kannanoton peruste, eikä suojaavia tai muutoin valvontarangaistusta mahdollisesti puoltavia seikkoja oltu mainittu. Näin oli menetelty etenkin lausunnoissa, joissa selvitysprosessi oli jäänyt kesken, koska asiakas ei ollut ensitapaamisen jälkeen saapunut varatuille ajoilleen sekä lausunnoissa, joissa kielteinen arvio perustui esimerkiksi lähisuhdeväkivaltaan liittyvään rikostaustaan. Alla on lueteltu kielteisissä valvontarangaistuslausunnoissa esiintyneitä seikkoja.

Fraasit:

- Yksilöllisen kokonaisharkinnan perusteella valvontarangaistukseen tuomitseminen ei ole perusteltua
- A:lla ei ole tällä hetkellä valvontarangaistuksen edellyttämää työtä tai muuta toimintaa, joka tukisi hänen toimintakykyä sekä edistäisi sosiaalisia valmiuksia
- Tämänhetkiset henkilökohtaiset olosuhteet ja kyvyt huomioiden valvontarangaistuksen tuomitseminen ei ole perusteltua
- Arvion mukaan A:n tuomitseminen valvontarangaistukseen ei ole tällä hetkellä perusteltua hänen henkilökohtaiset olosuhteet ja tämänhetkiset kyvyt huomioon ottaen
- A:n tämänhetkinen epäsäännöllinen elämäntapa ja päihteiden käyttö voidaan arvioida muodostavan esteen valvontarangaistukseen tuomitsemiselle
- Arviota asunnon ja/tai työpaikan soveltuvuudesta ei ole laadittu, koska A:n ei arvioida soveltuvan valvontarangaistukseen

- A ei ole osoittanut tarvittavaa motivaatiota valvontarangaistukseen tuomitsemisen edellytysten selvittämiseksi, minkä vuoksi A:n tuomitseminen valvontarangaistukseen ei ole perusteltua (huomattavan monessa lausunnossa asiakas oli jättänyt edellytysten selvittämisen prosessin kesken jättämällä saapumatta hänelle varatuille ajoille)
- A:n edellytykset tai motivoituneisuus ei ole riittävää valvontarangaistuksesta suoriutumiseen, jossa sääntöjen tarkka noudattaminen ja tiivis yhteistyö viranomaisten kanssa on keskeistä

Elämäntilanne:

- elämäntilanne kaikkiaan epävakaata ja arki järjestyvätöntä
- epäsäännöllinen elämäntapa
- suorittaa parhaillaan vankeusrangaistusta

Johtopäätökset: kaksoisdiagnoosi vaikutti olevan lausunnoissa yleistä. Elämäntilanteessa oli valvontarangaistusta tukevia tekijöitä lähinnä niillä, jotka itse kieltäytyivät valvontarangaistuksesta tai niillä, joiden edellytykset kaatuivat esiintyneeseen lähisuhdeväkivaltaan.

Sosiaaliset suhteet ja asuminen:

- ihmissuhteet altistavat rikoksiin
- epävirallinen asumistilanne
- epäiltyä lähisuhdeväkivaltateosta ja/tai syyllistynyt lähisuhdeväkivaltaan
- ollut aiemmin asunnottomana
- ystäväpiirissä runsasta päihteiden käyttöä
- asunto ei ole arvion mukaan soveltuva valvontarangaistuksen suorittamiselle rikoksen uusimisriskin vuoksi (lähisuhdeväkivalta)
- lastensuojeluun tullut ilmoituksia perheväkivallasta
- puolison suostumusta valvontarangaistuksen tuomitsemiselle ei voida pitää riittävän uskottavana
- saanut hädän asunnostaan
- ei vakituista osoitetta / Poste restante -osoite

Johtopäätökset: asunto ei soveltunut valvontarangaistukseen lähinnä lähisuhdeväkivaltatapauksien vuoksi. Asunnottomuutta ei lausunnoista ilmennyt, mutta asumistilanne oli joissakin tapauksissa epävirallista.

Työ, koulutus ja vapaa-aika:

- epävirallisessa työsuhteessa (ilman verokorttia)
- A:lla ei ole valvontarangaistuksen edellyttämää toimintaa
- opinnot keskeytyneet
- pitkään jatkunut työttömyys
- peruskoulu jäänyt kesken

- A ei ole selvitysprosessin aikana onnistunut löytämään itselleen toimintavelvoitepaikkaa

Johtopäätökset: ainoastaan itse valvontarangaistuksesta kieltäytyneet ja lähisuhdeväkivaltaan syyllystyneet olivat selvitystä tehtäessä työelämässä.

Päihteet:

- ongelmallinen/hallitsematon päihteiden käyttö
- säännöllinen huumausaineiden käyttö
- päihdeongelma vaikuttaa akuutilta
- (vankkojen) päihdetukitoimien tarpeessa, mutta ei niiden piirissä tällä hetkellä
- ei motivaatiota päihdetukitoimiin tai -hoitoon
- katkaisuhuito jäänyt kesken
- odottaa korvaushoitoon pääsyä
- olisi tiiviin ja pitkäkestoisen päihdekuntoutuksen tarpeessa
- alkoholin käyttö useiden liikennejuopumusrikosten perusteella ongelmallista
- lääkkeiden väärinkäyttöä

Johtopäätökset: kaikissa lausunnoissa, joissa päihteiden käyttöä oli arvioitu, oli joko alkoholin, huumausaineiden tai lääkkeiden käyttö kuvattu ongelmalliseksi. Joissain tapauksissa päihdetukitoimia oli yritetty selvitysprosessin aikana käynnistää siinä onnistumatta.

Rikollisuus:

- yksi tai useampi yhdyskuntapalvelu keskeytynyt
- rikoksiin syyllystyminen ollut viime vuosina jatkuvaa
- avoimia rikosasioita
- aiempia ehdollisia ja ehdottomia vankeusrangaistuksia
- kertoo alkoholin käytön vaikuttavan rikolliseen (esim. väkivaltaiseen) käyttäytymiseen

Suhtautuminen seuraamukseen:

- suostumusta valvontarangaistuksen tuomitsemiselle ei ole voitu tiedustella
- ei halua antaa suostumustaan valvontarangaistuksen tuomitsemiseen
- arvioi suoriutuvansa valvontarangaistuksesta velvollisuuksien mukaisesti

Johtopäätökset: valvontarangaistukseen motivoi halu välttää vankilaan joutuminen ja sekä halu elää normaalia elämää siviilissä

10 Seuraamusselvitys

Seuraamusselvityksessä arvioidaan eri seuraamusvaihtoehtojen soveltuvuutta kyseisen nuoren elämäntilanteeseen ja sitä, miten seuraamusvalinnalla voidaan edistää nuoren sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä hänen syyllystymistään uusiin rikoksiin. Seuraamusselvitys laaditaan,

kun nuoren epäillään syyllistyneen 15-20 -vuotiaana rikokseen, josta on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakkoa. Seuraamusselvitys pyydetään syyteharkintaa, seuraamuksen määräämistä ja seuraamuksen täytäntöönpanoa varten. Seuraamusselvityksessä on tarkoitus kartoittaa nuoren sosiaalista tilannetta ja rikokseen syyllistymiseen vaikuttaneita syitä sekä arvioida nuoren riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin ja edellytyksiä, joilla voitaisiin tukea nuorta elämään rikoksetonta elämää. (Vogt-Airaksinen ja Kangaspunta 2011.)

Kuten ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaa koskevaa lakia, myös lakia nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä (633/2010) on muutettu viimeisimmäksi 1.1.2011. Lain keskeisimpiä muutoksia olivat:

1. 5 §:ssä 15-17-vuotiaiden rikoksentekijöiden lausuntojen laatimisvastuu siirtyi sosiaaliviranomaisilta Rikosseuraamuslaitokselle.
2. nuoresta, jonka epäillään syyllistyneen rikokseen 15-20-vuotiaana, laadittavan lausunnon nimityksen muuttaminen henkilötutkinnasta seuraamusselvitykseksi.
3. nopeutettu käsittelyprosessi nuorten rikosasioissa

Poliisilla on 14 vuorokautta aikaa laittaa rikosepäily eteenpäin (Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella lähes poikkeuksetta syyttäjänvirastoon ja alaikäisten kohdalla lisäksi sosiaalitoimeen). Myös syyttäjälle on annettu 14 vuorokautta aikaa pyytää Rikosseuraamuslaitosta laatimaan seuraamusselvitys saatuaan tiedon nuoren rikoksesta, mikäli rikoksesta on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakkoa (Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 633/2010, 4 §). Rikosseuraamuslaitoksella on syyttäjä lausuntopyynnön lähettämisen ajankohdasta 30 vuorokautta aikaa arvioida käytettävissä olevien tietojen perusteella sitä, miten seuraamusvalinnalla ja seuraamuksen täytäntöönpanolla voidaan edistää nuoren rikoksesta epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin (Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 633/2010, 5 §). Keinot uusimisriskin vähentämiseksi arvioidaan lähinnä nuoren elämäntilanteen, rikostaustan ja epäillyn rikoksen luonteen perusteella.

Nuorten nopeutetun oikeusprosessin taustalla on oletus nopeutetun oikeusprosessin erityisestä vaikutuksesta etenkin ensikertalaisten nuorten kohdalla (Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely 2002: 25). Rikoskierteen välttämiseksi nuoren asosiaaliseen käyttäytymiseen tulisi puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja mahdollisimman nopein toimenpitein. Koska nuoret ovat aikuisia vastaanottavampia rangaistuksen muodossa tehtäville sosiaaliviranomaisille toimenpiteille, tulisi rangaistuksen kohdistamisen nuoreen tapahtua mahdollisimman nopeasti. (Marttunen 2002: 62.) Rikosprosessin venyessä tuomittavan rangaistuksen moiteluonne ja rangaistuksen sidonnaisuus tehtyyn rikokseen, eli yksilön kokemaa yhteys rikoksen ja rangaistuksen välillä, on vaarassa hävitä. (Mt: 40.) Nuori lainrikkoja on mahdollisesti rikoksen ilmitulon ja rangaistuksen täytäntöönpanon välisen ajan erilaisten tukitoimien ulottumat-

tomissa, minkä seurauksena voi, etenkin rikoksen uusijoiden kohdalla, olla rikoskierteen jatkuminen ja syveneminen (Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely 2002: 27).

Ongelmallista nuorten nopeutetussa rikosprosessissa on se, että lausuntopyyntö tulee Rikosseuraamuslaitokselle ja nuoren tilanteen arvioiminen käynnistyy ennen kuin esitutkinnassa on varsinaisesti edetty vaiheeseen, jossa on selvitetty missä olosuhteissa epäilty rikos on tapahtunut ja keitä asia koskee. Tämä taas saattaa johtaa epätarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin niin Rikosseuraamuslaitoksen, nuoren kuin tämän perheenkin osalta esimerkiksi tilanteissa, joissa nuorella ei lopulta ole osuutta rikokseen tai hänen roolinsa on luultua vähäisempi. Lausuntotyön nopea reagointi rikosepäilyyn saattaa myös haitata esitutkintaa, jos nuori saa tiedon rikosepäilystä Rikosseuraamuslaitokselta eikä esitutkintaviranomaiselta. Lakia nopeutetusta käsittelyprosessista tullaankin havaituista ongelmista johtuen muuttamaan lähitulevaisuudessa.

Rikosseuraamuslaitoksen on varattava nuorelle ja alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn huoltajalle mahdollisuus tulla kuulluksi seuraamusselvityksen yhteydessä. Lisäksi selvityksen laatimisen yhteydessä on kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita. Perustelluista syistä selvitys voidaan kuitenkin laatia nuorta kuulematta. (Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 633/2010, 7 §.) Käytännössä esimerkiksi lastensuojelusta tai muilta toimijoilta on usein mahdollista saada nuoren elämäntilannetta koskevia tietoja, joiden perusteella seuraamuskannanotto on mahdollista tehdä ainakin joiltain osin, vaikkei nuorta ole selvitystä varten tavoitettu. Kuulemisen tarkoituksenmukaisuus on kyseenalaista esimerkiksi silloin, kun nuori on epäiltynä rikoksesta, josta hänet todennäköisimmin tuomitaan pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen (Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittäminen 2011: 5), mutta käytännössä nuorta kuitenkin kuullaan ja seuraamusselvitys laaditaan myös näissä tapauksissa.

Arviointikeskuksen lausuntotiimi vastaa kaikista Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen seuraamusselvityksistä, poikkeuksena alle 18-vuotiaat helsinkiläisnuoret, joiden seuraamusselvityksiä laaditaan yhteistyössä Helsingin kaupungin nuorten työryhmän kanssa (Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen tulosraportti 2011: 6). Nuorten työryhmä haastattelee Helsingissä asuvat alaikäiset rikoksesta epäillyt ja heidän huoltajansa, ja laatii nuoren tilanteesta arvion, joka viimeistellään arviointikeskuksessa lausunnoksi.

Asuinkunnasta riippumatta etenkin alaikäisten nuorten seuraamusselvitystä laadittaessa tehdään yhteistyötä sosiaaliviranomaisten sekä tarvittaessa esimerkiksi päihde- ja terveydenhuollon kanssa. Heiltä saatujen tietojen pohjalta kootaan kuvaus nuoren elinolosuhteista, päihteyden käytöstä, päihdekuntoutuksesta, mielenterveydestä ja mielenterveyspalveluiden käytöstä, muiden palveluiden ja tukitoimien tarpeesta sekä muista olennaisesti nuoren sosiaaliseen tilanteeseen liittyvistä seikoista. (Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä

633/2010, 5 §.) Nuoren sosiaaliseen elämäntilanteeseen liittyviä olennaisia tietoja ovat perhesuhteet, ystäväpiiri, toimeentulo, opiskelu- ja työtilanne, terveydentila, päihteiden käyttö, rikokset ja epäsosiaaliset asenteet (Vogt-Airaksinen ja Kangaspunta 2011).

Seuraamusselvitystä varten kerättyjen tietojen perusteella lausunnossa arvioidaan etenkin ehdolliseen vankeusrangaistukseen mahdollisesti liitettävän valvonnan tarvetta ja valvonnan sisältöä. Selvityksessä voidaan ottaa myös kantaa rangaistuksen lieventämisperusteisiin: tekoon vaikuttanut painostus, uhka tai muu sellainen, voimakas inhimillinen myötätunto, poikkeuksellinen houkutus, asianomistajan myötävaikutus tai muu sellainen, joka on heikentänyt nuoren kykyä noudattaa lakia, asianomistajan kanssa saavutettu sovinto, muu pyrkimys estää rikoksen vaikutuksia tai rikoksen selvittämisen edistäminen (Vogt-Airaksinen ja Kangaspunta 2011). Kerättyjen tietojen nojalla arvioidaan syytteeseen asettamisen sekä seuraamusmuodon valinnan vaikutuksia nuoren elämässä (Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittäminen 2011: 2).

Seuraamusselvitysten tulisi olla aiheisällöiltään mahdollisimman samankaltaisia, koska vaihteleva käytäntö siinä, mitä tuomioistuimen tietoon tuodaan, ei ole omiaan edistämään nuorten syytettyjen yhdenvertaista kohtelua. Lisäksi on huomioitava, että rikosperusteinen elämäntilanteen selvittely voi olla esimerkiksi rikolliseksi leimautumisen kautta jopa haitallista nuoren kannalta, etenkin jos voidaan rikoksen teko-olosuhteista tai muuten päätellä kysymyksessä olevan sellainen satunnainen hairahdus, että nuori ei tule todennäköisesti enää rikoksiin syylistymään. (Nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004: 55.)

10.1 Havaintoja seuraamusselvityksistä

10.1.1 Ei valvonnan tarvetta

Niissä lausunnoissa, joissa valvontaa ei oltu arvioitu tarpeelliseksi, oli suojaavina tekijöinä mainittu muun muassa yleisesti ottaen vakaa elämäntilanne, perhe- ja muut lähisuhteet, opiskelu- tai työpaikka, kohtuullinen päihteiden käyttö, harrastukset, vastuullinen asennoituminen rikosasiaan, hyvä terveydentila sekä riittäviksi ja tarkoituksenmukaisiksi arvioidut tukitoimet. Aiempaa rikollisuutta ei joko ollut tai aiemmista rikoksista oli kulunut kauan aikaa. Riskitekijöitä ei oltu lausunnoissa juurikaan korostettu. Riskitekijöiksi luokiteltavia seikkoja olivat mahdollisten rikostaustojen lisäksi esimerkiksi epävakaa tilanne perheessä ja ajoittain runsas päihteiden käyttö. Alla on lueteltu niitä seikkoja, joita esiintyi seuraamusselvityksissä, joissa valvonnalle ei katsottu olevan tarvetta.

Elämäntilanne:

- vakaa/kaikin osin vakaa

- kohentunut
- elämäntilanteeseen liittyy riskitekijöitä, mutta olemassa olevat tukitoimet arvioidaan riittäviksi/asianmukaisiksi
- ongelmat on tunnistettu ja tarvittavat toimet on aloitettu
- saa tarvitsemansa tuen lastensuojelusta/lastensuojelun jälkihuollosta/perheeltään/sosiaalisesta verkostostaan

Johtopäätös: Lausuntojen mukaan nuoren elämäntilanne oli pääsääntöisesti vakaa. Nuori joko ei ollut erityisten tukitoimien tarpeessa tai hänelle oli jo järjestynyt riittävät tukitoimet.

Sosiaaliset sidokset ja asuminen:

- asuu perheen/vanhempien/jommankumman vanhemman kanssa
- asuu yksin jälkihuollon asunnossa tai vuokralla
- läheiset välit vanhempiin/vanhempaan/perheenjäseniin
- vanhemmat ovat huolissaan/pettyneitä ko. rikosasiasta (etenkin alaikäisten lausunnoissa)
- lastensuojelun/jälkihuollon asiakas / omaa lastensuojelutaustaa / ollut huostaanotettu
- laaja kaveripiiri
- kaveripiiri ei arvion mukaan altista rikolliselle toiminnalle
- sosiaaliset suhteet eivät vaikuta rikosalttiilta
- irtaantunut rikolliselle toiminnalle ja/tai runsaalle päihteiden käytölle altistavasta kaveripiiristä
- sosiaalinen verkosto tukee päihteettömyyttä ja rikoksettomuutta
- ei erityistä tuen tai valvonnan tarvetta
- riittävästi tukea antavia sosiaalisia suhteita

Johtopäätös: monilla nuorista oli tai oli ollut lastensuojelun asiakkuus, mutta haastatteluajankohtana nuoret asuivat perheensä kanssa tai itsenäisesti. Vähintään toinen vanhemmista oli nuoren elämässä tiiviisti mukana ja keskinäiset välit olivat kunnossa. Mikäli kaveripiiri oli altistanut nuorta rikolliselle toiminnalle, oli kaveripiiristä irtaannuttu. Nuorten sosiaalinen verkosto oli aineiston mukaan kattava.

Työ, koulutus ja vapaa-aika:

- opiskelu- tai työpaikka
- mahdollisiin koulunkäyntivaikeuksiin on puututtu
- realistiset tulevaisuudensuunnitelmat
- harrastukset/ei tällä hetkellä erityisiä harrastuksia

Johtopäätökset: Lähes kaikilla aineiston nuorilla oli opiskelu- tai työpaikka ja näihin liittyviä realistisia tulevaisuudensuunnitelmia. Yksittäisissä lausunnoissa mainittiin koulunkäyntivai-

keudet, mutta niihin oli jo reagoitu tukitoimilla. Suurimmalla osalla nuorista oli harrastus, joka oli yleensä urheilupainotteinen.

Rikollisuus:

- katu rikosta
- kiistää rikoksen
- pitää rikosta hölmönä päähänpistona / syyllistynyt rikokseen ajattelelmattomuuttaan
- tullut kavereiden yllyttämäksi/painostamaksi
- suhtautuu rikosasiaan vastuuntuntoisesti, esimerkiksi haluaa hoitaa nykyisestä tai aiemmista rikosasioista kertyneet korvausmaksut
- uusimisriski pieni/ei korkea
- ei rikosmyönteistä ajattelua eikä/tai rikosmyönteisiä asenteita
- rikos ei liity päihteiden käyttöön
- rikos vaikuttaa yksittäiseltä/ainutkertaiselta teolta
- mahdolliset aiemmat tuomiot, avoimet rikosasiat, rikosrekisterimerkinnot

Johtopäätökset: Rikollinen teko oli useimpien nuorten kohdalla yksittäinen teko. Nuorella ei ollut aiempia tuomioita tai avoimia rikosasioita, ja niissä yksittäistapauksissa, joissa nuorella oli rikostaustaa, vaikutti rikollinen toiminta nyt loppuneen. Riski syyllistyä jatkossa rikoksiin arvioitiin pääsääntöisesti vähäiseksi. Rikoksen uusimisriskin käsitettä oli joissakin lausunnoissa käytetty, vaikka nuori ei ollut aiemmin syyllistynyt rikoksiin ja hän oli kiistänyt syyllistyneensä nyt kyseessä olevaan rikosasiaan.

Päihteiden käyttö:

- vähäistä
- ei (erityisen) huolestuttavaa / ongelmallista
- pääsääntöisesti hallittua
- ainoastaan alkoholin käyttöä
- aiemmin käyttänyt huumausaineita, mutta käyttö on nyt loppunut / nuori on päihdetukitoimien piirissä

Johtopäätökset: Vaikka päihteet liittyivät joissakin tapauksissa rikostapahtumaan, ei päihteiden käyttö ollut tässä otannassa erityinen huolenaihe kenenkään nuoren kohdalla.

Suhtautuminen valvontaan:

- ei koe olevansa valvonnan tarpeessa
- ei koe hyötävänsä valvonnasta
- ajatus valvonnasta harmittaa, mutta aikoo hoitaa, jos sitä määrätään
- uskoo suoriutuvansa valvonnasta hyvin
- suhtautuu rikokseen ja mahdolliseen seuraamukseen asianmukaisesti

10.1.2 Valvonta on tarpeellinen

Niissä lausunnoissa, joissa valvonta arvioitiin tarpeelliseksi, oli riskitekijöinä mainittu muun muassa monilta osin epävakaa elämäntilanne, toimeettomuus, aiemmat rikokset / toistuva syyllistyminen rikoksiin, rikosmyönteiset asenteet ja kaverit, epäsosiaalinen käytös, opiskeleluun liittyvät vaikeudet, viranomaisvastaisuus, runsas päihteiden käyttö ja esimerkiksi kannabismyönteisyys, mielekkään vapaa-ajan toiminnan puuttuminen ja taloudelliset ongelmat. Lausunnoissa esiintyviä suojaavia tekijöitä olivat esimerkiksi asumistilanne, olemassa olevat tukitoimet, joiltain osin x-ajassa kohentunut elämäntilanne sekä perhe- ja muut lähisuhteet. Joissakin lausunnoissa nuoren elämäntilanne näyttäytyi monilta osin vakaana, mutta nimenomaan rikolliseen toimintaan liittyvä huoli puolsi valvonnan tarpeellisuutta. Alla on lueteltu niitä seikkoja, joita esiintyi seuraamusselvityksissä, joissa valvonnalle oli katsottu olevan tarvetta.

Elämäntilanne:

- elämäntilanne vaikuttaa huolestuttavalta / elämäntilanteessa monia huolestuttavia piirteitä
- elämänhallintaan liittyvissä taidoissa puutteita
- sosiaalinen tilanne epävakaa
- ei ole löytänyt selvää suuntaa elämässään
- taloudellisia ongelmia: esimerkiksi hallitsematon rahankäyttö, luottotiedot menetetty ja /tai pikalainat, talous toimeentulotuen varassa, haluton hoitamaan ulosottomaksuja
- elämäntilanne pääsääntöisesti vakaa, mutta huolena esimerkiksi päihteiden käyttö ja/tai (toistuvat) rikokset
- mielenterveysongelmia ja mahdollisesti itsetuhoisuutta
- käytösongelmia (esimerkiksi vaikeuksia sitoutua sääntöihin ja sopimuksiin sekä omaehtoinen käytös)
- puutteita itsehillinnässä (esimerkiksi uhkaava/aggressiivinen käytös)
- ollut/on lastensuojelun/jälkihuollon/perhetyön asiakkaana tai on huostaanotettu, ja sijoitus sujunut vaihtelevasti (karkumatkat, vaikeudet sitoutua sääntöihin,
- lastensuojelun/jälkihuollon asiakkuudesta huolimatta on myös Rikosseuraamuslaitoksen kautta välittömän tuen tarpeessa
- ADHD, hahmottamisvaikeudet, lukihäiriö
- vapautus asevelvollisuudesta/ asepalvelus jäänyt kesken

Johtopäätökset: elämäntilanteeseen liittyi monitahoisia ongelmia. Osa ongelmistä oli jo puututtu, mutta mahdollisista olemassa olevista tukitoimista huolimatta valvonta arvioitiin kokonaistilanteen, ja etenkin rikoskäyttäytymiseen liittyvän huolen perusteella tarpeelliseksi.

Lastensuojelun asiakkuus liittyi joko nuoren omaan käyttäytymiseen tai haastaeisiin perhetilanteissa taikka molempiin.

Sosiaaliset sidokset ja asuminen:

- saanut varoituksia/huomautuksia asumisesta
- asumiseen liittyy päihdeseurantaa
- kaveripiirissä rikostaustaa ja runsasta päihteiden käyttöä (rikollisesta toiminnasta saa kaveripiirissä arvostusta)
- vaihtelevat/rikkonaiset välit perheenjäseniin
- rikkonainen tukiverkosto

Johtopäätökset: asumistilanteeseen liittyi yksittäistapauksissa joitakin haasteita/riskejä, mutta asumistilanne oli kuitenkin lausuntoa laadittaessa kaikilla ainakin jokseenkin kunnossa. Kaveripiiri oli usein arvioitu riskitekijäksi ja tukiverkosto joissain tapauksissa puutteelliseksi. Osalla nuorista esimerkiksi seurustelutilanne tai kaveripiirin vaihtuminen oli edistänyt nuoren tilannetta, mutta elämäntilanteeseen liittyi edelleen riskitekijöitä.

Työ, koulutus ja vapaa-aika:

- yksi tai useampi koulun keskeytyminen
- toimettomuus
- jäänyt yhteishaussa ilman opiskelupaikkaa
- peruskoulu kesken
- ei mielekästä vapaa-ajan tekemistä/harrastuksia
- ei motivaatiota opiskeluun/peruskoulun loppuun suorittamiseen

Johtopäätökset: Osalla nuorista oli opiskelu- tai työpaikka taikka realistisia suunnitelmia näiden suhteen. Suurella osalla vaikutti kuitenkin olevan puutteita pitkäjännitteiseen toimintaan sitoutumisessa. Taustalla oli tällöin usein oppimisvaikeuksia, käytösongelmia ja/tai päihteiden ongelmakäyttöä. Osa nuorista harrasti aktiivisesti esimerkiksi urheilua, mutta osalla nuorista ei vaikuttanut olevan mielekästä vapaa-ajan toimintaa.

Päihteet:

- rankka päihdehistoria
- päihteiden käyttö on merkittävä riskitekijä terveyden ja elämänhallinnan kannalta
- kokeillut useita eri huumaus- ja lääkeaineita
- ollut katkaisuhoidossa (jonka mahdollisesti keskeyttänyt)
- runsas alkoholin käyttö ja mahdollisesti usean päivän/viikon kestävää yhtämittaista käyttöä
- ei hoitokontakteja
- ei koe päihteiden käyttöään ongelmalliseksi
- suhtautuu huumausaineen/huumausaineiden käyttöön myönteisesti/sallivasti

- ollut rikoshetkellä vahvasti päihtynyt, ei (selkeitä) muistikuvia tapahtuneesta

Johtopäätökset: suurimmassa osassa lausunnoista päihteiden käytön arvioitiin olevan merkittävä riskitekijä elämänhallintaan ja/tai rikolliseen käyttäytymiseen liittyen. Päihteiden käyttö vaikutti olevan yleisin yksittäinen peruste valvonnan tarpeelliseksi arvioimisessa, tosin yksittäisissä lausunnoissa päihteiden ongelmakäyttöä tai minkäänlaista käyttöä ei arvion mukaan ollut. Huumausaineiden, etenkin kannabiksen käyttö oli lausunnoissa huolenaiheena selkeästi alkoholia yleisemmin. Joissakin tapauksissa päihteiden käyttö oli aiheuttanut nuorelle taloudellisia ongelmia, esimerkiksi käytön rahoittamista pikalainoilla.

Rikollisuus:

- viranomaisvastaisuutta
- asenne (kyseessä olevaan) rikokseen salliva
- uusimisriski varteenotettava / ei vähäinen
- toistuvia rikosepäilyjä
- uusimisriski kohonnut (esimerkiksi päihteiden käytön, päihdemyönteisyyden ja/tai toimettomuuden myötä)
- tiettyyn rikostyyppiin liittyvä käyttäytyminen (esimerkiksi liikennekäyttäytyminen) huolestuttavaa
- nyt ko. rikosasia on vakava
- aiempia ehdollisia ja mahdollisesti ehdottomia vankeusrangaistuksia / ollut tutkintavankeudessa
- rikoksesta koitunut jo seurauksia, kuten ajoluvan menettäminen
- aiempi tiivis rikollisuus

Johtopäätökset: mikäli nuori oli ollut aiemmin valvonnassa, oli sitä hoidettu heikosti tai valvoja arvioi nuoren elämäntilanteessa olevan edelleen riskitekijöitä, joiden vuoksi valvontaa olisi tarpeellista jatkaa. Huomattavalla osalla nuorista oli aiempaa rikostaustaa ja/tai poliisitiedoissa avoimena olevia rikosasioita. Ne joilla rikostaustaa ei ollut, olivat nyt epäiltynä vakavana pidettävästä rikoksesta, johon oli arvion mukaan tarpeellista puuttua valvonnan keinoin.

Suhtautuminen valvontaan:

- ei koe olevansa valvonnan tarpeessa, mutta hoitaa, jos sitä määrätään
- ei koe olevansa valvonnan tarpeessa, koska saa tarvitsemansa tuen perheeltään
- ei ole motivoitunut seuraamuksen suorittamiseen, koska kiistää syyllistyneensä ko. rikokseen
- suhtautuu valvonnan hoitamiseen neutraalisti / on valmis käymään valvonnassa
- suhtautuu valvontaan myönteisesti (ja pyrkii lainmukaiseen elämään)
- suhtautuu valvontaan myönteisesti ja kokee sen itselleen hyödyllisenä

Johtopäätökset: nuorten oma suhtautuminen valvonnan tarpeeseen on vaihtelevaa ja liittyy luonnollisestikin siihen, millaisena nuori elämäntilanteensa ja rikollisen käyttäytymisensä kokee.

Valvonnan sisältö:

- rikos- ja/tai päihdekeskustelut
- yhteiskunnallinen osio
- päihitteettömyyden ja/tai elämänhallinnan tukeminen (mm. koulutukseen hakeutuminen)
- tukeminen päihteiden käytön vähentämisessä
- rikoksettomuutta tukeva ohjelma, kuten Viisi keskustelua muutoksesta
- päihdeasioiden käsittely ja/tai päihdehoitoon motivoiminen
- yhteistyö muiden tukitahojen (esimerkiksi lastensuojelu) kanssa
- Suuttumuksen hallinta -ohjelma / suuttumuksen hallintaan liittyvien asioiden käsittely
- liikennekeskustelut

Johtopäätökset: Valvonnan sisältö ei lausunnoissa välttämättä liittynyt käsitteillä olevaan rikosasiaan, vaan joissain tapauksissa ennemminkin nuoren elämänhallinnan tukemiseen ja kohentamiseen. Valvonnan sisällön suunnittelussa oli paikoin hyödynnetty nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja Ohjenuorassa olevia osioita.

11 Nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma

Nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman tehtävä on ottaa kantaa, onko kyseinen seuraamus tarkoituksenmukainen rikoksesta epäillylle nuorelle. Pääsääntöisesti nuorisorangaistusta suositellaan vakavassa rikoskierteessä olevalle nuorelle. Mikäli nuoren tilanne on vakaa tai jos hänellä katsotaan olevana riittävästi tukea antava sosiaalinen verkosto ympärillään tai jos nuori on sijoitettu lastensuojelulaitokseen, ei seuraamusta välttämättä katsota tarkoituksenmukaiseksi. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 33.) Toimeenpanosuunnitelman laatimisessa voidaan erottaa viisi eri tavoitetta ja vaihetta: nuoren ja hänen huoltajansa kuuleminen, nuoren sosiaalisen tilanteen kartoittaminen, rikoksen uusimiskin arvioiminen, toimeenpanon sisällön suunnittelu ja nuoren motivoiminen rangaistuksen suorittamiseen. (Marttunen & Keisala 2007, osa I: 71.) Ennen nuorisorangaistukseen tuomitsemista Rikosseuraamuslaitoksen on laadittava nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma, josta tulee ilmetä valvojan ja tuomitun väliseen yhteydenpitoon liittyvät määräykset, sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät ja ohjelmat sekä työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä koskeva osa (laki nuorisorangaistuksesta 1196/2004, 4 §).

Ongelmallista nuorisorangaistuksessa on se, ettei sitä suositeta seuraamukseksi, jos nuoren ei odoteta selviytyvän täytäntöönpanosta ja/tai jos nuori suhtautuu nuorisorangaistukseen kiel-

teisesti. Tällöin on kuitenkin vaarana, että nimenomaan vaikeimmassa tilanteessa ja intensiivisimmän puuttumisen tarpeessa olevat nuoret suljetaan nuorisorangaistuksen ulkopuolelle ja seuraamukseen valikoituu niin sanottuja ”helppoon ryhmään” kuuluvia nuoria. Vaikka laissa ei mainita nuorisorangaistuksen perusteissa nuoren kykyä suoriutua ja hyötyä seuraamuksesta, on tämän arvioiminen ennen nuorisorangaistuksen suosittelemista kuitenkin perusteltua; lähtökohtaisestihan Rikosseuraamuslaitoksen ei kannata pyrkiä aloittamaan nuorisorangaistuksen toimeenpanoja, joista nuori ei kykene suoriutumaan. Vaikka seuraamuksen luonteen vuoksi motivaatiolla on tärkeä rooli onnistuneen toimeenpanon aikaansaamiseksi, ei nuoren motivaatiolle tulisi antaa liiallista painoarvoa seuraamussuosituksissa. (Marttunen & Keisala 2007: 70-71.)

Nuorisorangaistuksen vähäiseen käyttöön vaikuttaa etenkin seuraavat asiat: toimeenpanosuunnitelmia laaditaan odotettua vähemmän, lausunnoissa ei suositella nuorisorangaistusta kovinkaan herkästi ja tuomioistuimien tuomitsee puoltavasta lausunnosta huolimatta osassa tapauksista nuoren valvonnalla tehostettuun ehdolliseen vankeusrangaistukseen. (Marttunen & Keisala 2007, osa I: 72-73.) Tämä herättää kysymyksen siitä, käytetäänkö nuorisorangaistukseen valikoimisessa prosessin eri vaiheissa turhan varovaista linjaa, jolloin sen preventiivinen potentiaali jää osaksi käyttämättä (mt, osa II: 84).

11.1 Havaintoja nuorisorangaistusta koskevista lausunnoista

Nuorisorangaistukseen liittyvissä lausunnoissa esiintyneet perustelut olivat hyvin yhtäläisiä ehdollisen vankeuden valvontaan kantaottavien lausuntojen kanssa. Osalla nuorista, joista nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma oli pyydetty, oli arvion mukaan siinä määrin vakaa elämäntilanne ja vähäinen tai olematon rikostausta, ettei nuorisorangaistukseen tai ehdollisen vankeuden valvontaan katsottu olevan tarvetta. Joissain tapauksissa nuorelle aiemmin määrätty valvonta oli alkanut hiljattain, mikä arvioitiin riittäväksi kontrolli- ja tuki-toimeksi nuoren tilanteessa.

Niissä lausunnoissa, joissa valvonta katsottiin tarpeelliseksi, mutta nuorisorangaistukseen tuomitsemista ei pidetty perusteltuna, painotettiin nuoren kielteistä suhtautumista nuorisorangaistukseen. Tällöin nuoren elämäntilanteen arvioitiin olevan liian epävakaata ja epäsuosionmukaista nuorisorangaistuksen suorittamista ajatellen. Huolestuttavan elämäntilanteen ja rikollisen oireilun perusteella valvonta kuitenkin arvioitiin tarpeelliseksi. Joissain lausunnoissa nuoren sosiaalisen tilanteen arvioitiin menneen parempaan suuntaan, mutta valvonta arvioitiin tarpeelliseksi uusien rikosten ennaltaehkäisemiseksi.

Niissä lausunnoissa, joissa nuorisorangaistukseen tuomitsemista (ja valvontaa) oli pidetty perusteltuna, nuoren kriittinen elämäntilanne ja sosiaaliset ongelmat näyttäytyivät monin ta-

voin, ja nuoren arvioitiin useissa lausunnoissa olevan rikoskierteessä. Epäilty rikosasia oli vakava tai rikollinen käyttäytyminen oli jatkuvaa; nuoren päihteiden käyttö oli alkoholin ja/tai huumausaineiden osalta huolestuttavaa ja usein yhteyksissä rikoksiin; nuoren käyttäytymiseen oli epäsosiaalista ja/tai aggressiivista; nuori oli hoitanut aiemmin määrättyä valvontaa heikosti. Lisäksi lausunnoissa esiintyi koulupudokkuutta, asunnottomuutta ja muita syrjäytymiseen tai syrjäytymisriskiin liittyviä seikkoja. Nuoret itse suhtautuivat nuorisorangaistukseen vaihtelevasti. Osa suhtautui nuorisorangaistukseen kielteisesti muun muassa koska nuori piti sitä liian kovana tuomiona. Osa taas suhtautui nuorisorangaistukseen myönteisesti, ja toivoi sitä kautta saavansa tukea ja keskusteluapua tilanteeseensa. Alla on lueteltu nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaan kirjattuja seikkoja.

Seuraamuksen sisältö:

- valvontatapaamiset (esimerkiksi luottamuksellisen suhteen rakentamiseksi nuoren ja valvojan välille ja seuraamukseen sitoutuminen; ensimmäisen kolmen kuukauden aikana kahdesti viikossa, minkä jälkeen tapaamisia voidaan harventaa siten, että niitä on vähintään kerran viikossa)
- motivoivat keskustelut (esimerkiksi pyrkimys auttaa nuorta näkemään oman tilanteensa kriittisyys ja saada nuori ymmärtämään nuorisorangaistuksen mahdollisuudet auttaa nuorta)
- rikoskeskustelut (kaikille nuorille pakollinen osuus nuorisorangaistuksessa; esimerkiksi pohditaan hyötyjä ja haittoja ja opitaan tunnistamaan riskitilanteita)
- suuttumuksen hallintaan liittyvät keskustelut (muun muassa opitaan tunnistamaan suuttumuksen merkkejä ja suuttumusta aiheuttavia tilanteita sekä harjoitellaan keinoja hallita omaa suuttumusta)
- päihdekeskustelut ja/tai päihdeseuranta (tarvittaessa yhteistyössä esimerkiksi Nuori-soaseman tai muun tahon kanssa)
- yhteiskunnallinen osio (tavoitteena edistää nuoren kiinnittymistä yhteiskuntaan; käsitellään esimerkiksi velka-asioita, kunnan peruspalveluita ja oikeusturvaa)
- sosiaalisten taitojen kehittäminen
- työelämään ja työhön perehtyminen

12 Johtopäätökset

Rikosseuraamuslaitoksen strategian ja ylipäätään rangaistusjärjestelmän yksi päätavoitteista on uusintarikollisuuden riskin vähentäminen. Rangaistuksen vaikuttavuutta on pyritty lisäämään suunnittelemalla seuraamusten sisältöä tuomitun elämäntilanteen mukaisesti huomioiden tuomitun riski- ja tarvetekijöitä sekä muutosta edesauttavia suojaavia tekijöitä (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 19 ja 21). RISE ATJ:n tavoitteena on edistää suunnitelmallisen asiakastyön kehittymistä entisestään.

Sekä yhdyskuntaseuraamuksen edellytysten selvittämiseen, rangaistuksen määräämiseen että sisällön suunnitteluun vaikuttaa olennaisesti tuomittavan kriminogeeniset tekijät ja muut ominaisuudet, kuten oma-aloitteisuus ja sosiaaliseen elämäntilanteeseen liittyvien asioiden vakaus (ks. Kiehelä & Tyni 2009: 9; Laine 2007: 356; Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 60). Suunnitelmallinen asiakastyö alkaa usein arviointiin liittyvästä prosessista. Keskeistä arvioinnissa on oikeudenmukaisuus, asianmukaisuus, ammatillinen harkinta ja lausunnon johdonmukaisuus (Rautiainen 2008: 93-94). Lausunto on virkamiehen ymmärrysyritys ja hahmotelma asiakkaan tilanteesta suhteessa mahdolliseen seuraamukseen (ks. Rautiainen & Asikainen 2013:40.) Arviointia vaikeuttaa etenkin se, että heikossa elämäntilanteessa olevien ihmisten elämäntilanne voi muuttua lyhyessä ajassa (Lavikkala 2012: 36). Rikosseuraamusalalla pitkään vaikuttanut What works -suuntaus näyttäytyy lausuntotyössä lähinnä uusintarikollisuuteen vaikuttavien ohjelmien suosittelussa. Menetelmäosaamiseen liittyvä suunnitelmallinen asiakastyö puolestaan liittyy lausuntotyössä näkyvimmin motivoivan haastattelun menetelmässä lausuntohaastattelutilanteissa.

Kuten rikosseuraamustyössä ylipäättään, myös yhdyskuntaseuraamuksia koskevissa lausunnoissa ja selvityksissä olennaista on asiakkaan riski- ja tarvetekijät sekä suojaavat tekijät (ks. Andersson 2011: 4). Opinnäytetyön lausunto-otannassa ilmeni useita tällaisiin tekijöihin liittyviä seikkoja. Tarvetekijöitä oli painotettu lähinnä silloin, kun lausunnossa suositeltiin yhdyskuntaseuraamusta. Tarpeet liittyivät yleisimmin päihteiden käytön ja rikoksen uusimisriskin vähentämiseen. Tällöin lausunnoissa oli suositeltu mahdollisen yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanon yhteyteen yleisimmin joko yhdyskuntaseuraamustoimistossa järjestettävää ohjelmatoimintaa tai ulkopuolisia päihdetukitoimia. Riskitekijät liittyivät laaja-alaisesti asiakkaan elämäntilanteessa esiintyviin haasteisiin. Riskitekijöitä painotettiin kielteisissä yhdyskuntapalvelu- ja valvontarangaistuslausunnoissa sekä niissä nuoria koskevissa lausunnoissa, joissa suositeltiin valvontaa tai nuorisorangaistusta. Yleisimmin aineistossa esiintyvä staattinen riskitekijä oli asiakkaan rikoshistoria. Asiakkaan ikä (ja sukupuoli) ilmenee automaattisesti lausunnossa ilmoitetusta henkilötunnuksesta, mutta etenkin nuoria koskevissa lausunnoissa ikää oli paikoin korostettu vielä lausuntotekstissäkin. Yleisimpiä dynaamisia riskitekijöitä olivat asiakkaan päihdeongelma, rikosmyönteinen ajattelu ja asenne, puutteet koulutuksessa ja/tai työkokemuksessa sekä sosiaalisten sidosten rikos- ja päihdemyönteisyys. Suojaavat tekijät liittyivät yleisimmin sosiaalisiin suhteisiin sekä asumis- ja työtilanteeseen. Suojaavia tekijöitä oli korostettu myönteisissä yhdyskuntapalvelu- ja valvontarangaistuslausunnoissa sekä niissä nuoria koskevissa lausunnoissa, joissa ei suositeltu valvontaa tai nuorisorangaistusta.

Arvioinnin intensiteetti vaihtelee etenkin lausuntoa koskevaan seuraamukseen nähden. Soveltuvuus- ja etenkin täysi-ikäisten nuorten seuraamusselvitykset laaditaan usein yhden tapaamisen ja rikostietojen perusteella. Alaikäisiä ja valvontarangaistusta koskevia lausuntoja sen

sijaan tehdään yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Selvitystyö on näissä lausunnoissa tavallisesti perusteellisempaa, ja haastattelu voidaan toteuttaa joko verkostotapaamisena ja/tai haastattelutilaisuuksia voi olla useampia.

Aineistosta tehdyt rikosseuraamusasiakkaiden ominaisuuksiin liittyvät havainnot olivat samansuuntaisia opinnäyteyön teoriaosuuden asiakaskuvauksiin. Rikosseuraamusasiakkaiksi joutuvat yleensä yhteiskunnan huonoimmassa asemassa olevat henkilöt, jotka ovat jo useaan kertaan syrjäytyneet hyvinvointivaltion palvelujärjestelmistä. Heidän keskuudessaan ilmenee paljon muun muassa päihdeongelmia, koulutuksen puutetta, työttömyyttä, huonoja asuinoloja sekä toimeentulo- ja velkaongelmia. (Järvinen 2007: 16; Linderborg 2011.) Hyvinvointia heikentävät seikat lisäävät syrjäytymisriskiä, mikä taas kasvattaa rikoksiin syyllistymisen riskiä, ja rikolliseksi leimautuminen on syrjäytymistä (Rikoksentorjuntaneuvoston Internet-sivusto).

Tutkimusten mukaan yhdyskuntaseuraamusten vaikuttavuus on laitusrangaistuksia parempaa (Lavikkala 2012: 36). Yhdyskuntaseuraamuksilla pyritään vähentämään vankeuden haitallisia vaikutuksia rikoksesta tuomitun elämässä. Tavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen, rikoksentekijöiden yhteiskuntaan integroiminen ja taloudelliset säästöt. Lisäksi tavoitteiden täyttyminen lisää yhteiskunnan turvallisuutta. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 20 ja 61; Laine 2007: 357.) Esimerkiksi Linnan (2012) yhdyskuntaseuraamusten suorittamista koskevassa tutkielmassa vapaudessa suoritettava rangaistus (aktiivinen tekeminen) vaati tuomituilta heidän kokemuksensa mukaan enemmän ponnistuksia kuin vankeudessa suoritettava rangaistus (passiivinen oleminen). Samanlaisiin johtopäätöksiin on päädytty Linderborgin (2001) yhdyskuntapalvelua suorittaneiden kokemuksia kartoittaneessa tutkimuksessa, jossa haastateltavat olivat kokeneet yhdyskuntapalvelun nimenomaan rangaistuksena, koska heidän piti ottaa vastuu omasta arjenhallinnastaan.

Koska yhdyskuntaseuraamuksia ei juuri koske fyysiset rajoitukset, riippuu niiden toimivuus ja sitä kautta myös uskottavuus tuomitujen sitoutumisesta ja suhtautumisesta ehtojen noudattamiseen. Mikäli tuomittu ei ole rangaistuksensa suhteen edes jonkinasteisessa yhteistyössä, jää seuraamuksen kontrolli- ja rangaistusaspekti toteutumatta, samoin kuin muutosprosessiin tähtäävä auttamistyö. (Lavikkala 2011: 113.) Suunnitelmallisessa, muutosprosessiin tähtäävässä rikosseuraamusalan asiakastyössä pyritään lyhyellä tähtäimellä vahvistamaan asiakkaan edellytyksiä noudattaa seuraamukseen liittyviä sääntöjä ja pitkällä tähtäimellä tukemaan asiakasta rikoksettomaan elämäntapaan tähtäävässä muutosprosessissa.

Sekä nuorten että aikuisten rikosalttius näyttää liittyvän runsaaseen päihteiden, erityisesti alkoholin käyttöön. Päihdeongelmaan vaikuttaminen on sekä asiakkaiden että koko yhteiskunnan edun mukaista ja siten myös kriminaalipoliittisen kehityksen kannalta toivottavaa. (Ks. Lappi-Seppälä 2000: 72; Päihdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset 2006: 41.) Päihteiden

käytön vakavuusasteen arviointi on keskeinen asia yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemista edeltävässä lausuntovaiheessa. Runsaasti päihteitä käyttäviä asiakkaita motivoidaan ja ohjataan päihdehoitoon mahdollisuuksien mukaan jo lausuntoon liittyvän selvitysprosessin aikana, jotta edellytykset mahdollisen rangaistuksen suorittamiseen paranevat. (Ks. Auvinen 2013: 3.)

Tutkimusaineiston useimmin esiintyvä, ratkaiseva arvion peruste liittyi asiakkaan päihteiden käyttöön. Jos päihteiden käyttö vaikutti riittävän hallitulta, oli asiakkailla pääsääntöisesti arvioitu olevan edellytykset suoriutua yhdyskuntapalvelusta, ja jossain määrin tilanne oli sama valvontarangaistus selvitysten kohdalla. Nuorilla huolta herättävä päihteiden käyttö oli yksi yleisimmistä valvonnan tai nuorisorangaistuksen tarpeen perusteista. Runsas päihteiden käyttö ei kuitenkaan automaattisesti johtanut esimerkiksi kielteiseen arvioon yhdyskuntapalvelun tai valvontarangaistuksen suhteen. Arvioon vaikutti se, miten päihdeongelma nivoutui muihin elämän osa-alueisiin ja miten motivoitunut asiakas oli mahdollisen päihdeongelman hoitamisessa. Niissä nuoria koskevissa lausunnoissa, joissa valvonta tai nuorisorangaistus arvioitiin tarpeelliseksi, saattoi yksittäisissä tapauksissa olla maininta nuoren päihteettömyydestä tai hallitusta päihteiden käytöstä, ja tukitoimien tarve liittyi tällöin esimerkiksi epäsosiaaliseen käyttäytymiseen, korkeaan rikoksen uusimisriskiin ja/tai nuoren sitoutumattomuuteen aiempiin tukitoimiin. Edelleen niissä kielteisissä valvontarangaistus selvityksissä, joissa kielteinen arvio liittyi esimerkiksi siihen, että selvitysprosessi oli jäänyt kesken, ei asiakkaan päihteiden käyttöä arvioitu riskitekijäksi valvontarangaistuksesta suoriutumiseksi.

Yleisimpiä päihteiden ongelmakäyttöön nivoutuvia elämäntilanteeseen liittyviä riskitekijöitä olivat aineistossa toimeettomuus ja/tai vähäinen työkokemus, asiakkaan aiempiin yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvien veloitteiden laiminlyönti, psyykkinen terveydentila sekä asiakkaan haluttomuus tai kyvyttömyys sitoutua selvitysvaiheeseen liittyviin veloitteisiin. Tällaisista riskitekijöistä johtuva kielteinen arvio on sinänsä perusteltua, mutta vaarana on tällöin se, että yhdyskuntaseuraamusten ulkopuolelle jää suuri joukko moniongelmaisia henkilöitä, jotka voisivat hyötyä yhdyskuntaseuraamuksista merkittävästi.

Lausuntotyöhön liittyviä jatkokysymysaiheita heräsi opinnäytetyöprosessin aikana paljon.

Rikosprosessin eri vaiheisiin liittyviä tutkimuskysymyksiä voisi olla esimerkiksi:

Kuinka hyvin lausuntopyynnöt kohdentuvat tapauksiin, joissa kyseinen yhdyskuntaseuraamus voi tosiasiallisesti tulla kyseeseen? Miten lausuntopyynnön palautusajankohta suhteutuu rikosasian käsittelyajankohtaan? Millaisilla riskitekijöillä ja/tai suojaavilla tekijöillä voidaan ennustaa kunkin seuraamuksen onnistumisen todennäköisyys? Millaisia rangaistuksia asiakkaille tuomitaan lausuntopyyntöä koskevasta rikosasiasta? Mitä seuraamuksella saavutetaan sekä uusintarikollisuuden että sosiaalisen tilanteen edistämisen suhteen? Millä tavoin asiakkaiden tarpeisiin voitaisiin vastata yhdyskuntaseuraamuksessa keskeytymisriskin vähentämiseksi? Minkälaisia vaikutuksia on ollut lausuntotyön siirtymisellä erilleen täytäntöönpanotyöstä?

13 Pohdinta

Opinnäytetyöni aihevalintaan vaikutti useammat määräaikaiset virkasuhteeni Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa vuosien 2010-2013 aikana. Kyseiset työsuhteet sekä aiemmin suoritettu työharjoittelujakso Turun yhdyskuntaseuraamustoimistossa loivat olennaisen ymmärryspohjan yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvästä lausunto- ja täytäntöönpanotyöstä. Työkokemuksen ansiosta olen myös kyennyt lähdekirjallisuuteen tutustuessa arvioimaan, mikä tieto on jo mahdollisesti vanhentunutta ja milloin tiettyä yhdyskuntaseuraamusta käsittelevää tekstiä voidaan laajentaa käsittämään myös muita yhdyskuntaseuraamuksia.

Opinnäytetyöprosessin ollessa viime metreillä aloitin uuden määräaikaisen virkasuhteen arviointikeskuksessa. Tämä tarjosi mahdollisuuden viedä opinnäytetyöprosessin aikana kertynyt tieto käytännön arviointityöhön. Sen lisäksi, että osaamiseni ja tietämykseni niin yhdyskuntaseuraamusten kuin lausuntojenkin suhteen on kasvanut merkittävästi opinnäytetyötä tehdessä, olen voinut myös viedä lausunnoista tekemiäni havaintoja arviointikeskuksen lausuntotiimiin. Havaintojani esitellessä olen kiinnittänyt huomiota lausuntojen sisällöllisten seikkojen lisäksi muun muassa lausuntojen kielelliseen ilmaisuun, tekstin johdonmukaisuuteen, lausunnon rakenteeseen, olennaisten tietojen esittämiseen ja lain soveltamiseen liittyviin asioihin.

Vuodesta 2012 lähtien Etelä-Suomen arviointikeskuksessa on työskennellyt henkilöitä, joilla ei ole ollut aiempaa kokemusta yhdyskuntaseuraamuslausuntojen laatimisesta. Opinnäytetyöstä voisi olla hyötyä työhön perehtymisessä etenkin sellaisten henkilöiden kohdalla, joilla on niukasti tai ei lainkaan kokemusta lausuntojen laatimisesta ja/tai yhdyskuntaseuraamusten parissa työskentelystä. Opinnäytetyötä voisi mahdollisesti hyödyntää myös lausuntotyötä koskevan perehdytysoppaan laatimisessa.

Keskeisenä vaatimuksena rikosoikeusjärjestelmässä on, että se toimii mahdollisimman ennustettavasti ja tasavertaisesti. Ei ole olemassa varmuutta siitä, että esimerkiksi eri paikkakunnilla syyttäjät vaatisivat ja tuomioistuimet tuomitsisivat samoilla tavoin yhdyskuntaseuraamuksia. Tai että Rikosseuraamuslaitoksen eri rikosseuraamusalueilla arvioita ja selvityksiä tehtäessä päädyttäisiin yhtäläisesti suosittelemaan eri yhdyskuntaseuraamusten käyttöä. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012: 59-60.) Aluekohtaisten erojen lisäksi lausuntotyöhön liittyy myös yksilökohtaiset erot. Se, millä tavoin asiakkaan tilanteeseen paneudutaan ja miten häntä esimerkiksi selvitysvaiheessa motivoidaan, riippuu aina jossain määrin työntekijän ominaisuuksista sekä työntekijän ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksesta. Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lausuntopohjan selkeys saattaisi osaltaan edesauttaa yhdenmukaisempien lausuntojen laatimisessa, unohtamatta kuitenkaan kunkin asiakkaan yksilöllisen kokonaistilanteen arvioimisen mahdollisuutta.

Lausuntotyötä tekevän tulisi osata tasapainotella esimerkiksi lakien, asetusten ja linjausten edellyttämän kontrollin sekä kuntouttavan auttamistyön välillä siten, että asiakkaassa heräisi halu sitoutua rikoksettomaan elämäntapaan tähtäävään muutosprosessiin. Pääsääntönä lausuntotyössä tulisi pitää sitä, että tuloksinvaraisissa tilanteissa asia ratkaistaan asiakkaan eduksi (Rautiainen 2008: 94). Yhdyskuntaseuraamuksilla voidaan paitsi välttää laitoshoidosten haitoilta myös tarjota tuomitulle myönteisiä yhteisöllisiä kontakteja (Lappi-Seppälä 2000: 48). Lisäksi on hyvä huomioida, että lyhyissä vankeustuomioissa ehditään harvoin toteuttaa suunnitelmallista ja kuntouttavaa seuraamustyötä, jolloin rangaistuksen vaikuttavuus saattaa jäädä vähäiseksi tai joissakin tapauksissa vaikutukset voivat olla pelkästään negatiivisia. Nuorten selvityksissä taas olisi hyvä huomioida se, että nuoren käytöshäiriöt oikenevat usein itsestään ja niihin puuttuminen kärkeästi rikosoikeudellisin keinoin ei välttämättä johda toivottuihin lopputuloksiin (ks. Lappi-Seppälä 2000: 212-213).

Jokainen asiakas on yksilö, jonka elämäntilannetta arvioitaessa ei voida käyttää matemaattisia kaavioita, koska esimerkiksi muuttujien määrää, suuntaa tai aikataulua ei voida täysin ennustaa. Turhan pitkälle meneviä yleistyksiä tulisi välttää aina, kun on kyse ihmisistä. Se, mikä toimii toisilla, ei voida täysin monistaa vaikuttamaan samalla tavalla kaikkien kohdalla. Vastaavasti se, mikä on johtanut epäonnistumiseen yhdellä, ei välttämättä johda samanlaiseen lopputulokseen toisella. Näin ollen riskitekijät ja suojaavat tekijät vaihtelevat sen mukaan, kuinka suureen merkitykseen ne nousevat yksilön muuhun elämäntilanteeseen nähden. Esimerkiksi Keinäsen (2006) yhdyskuntapalvelun keskeytymisiä koskevassa tutkimuksessa todettiin, ettei rangaistuksen keskeytyminen ole korkeimmakaan keskeytymisriskin omaaville läheskään varmaa. Ojalan (2009) opinnäytetyön otannassa yli puolet ilman lausuntoa yhdyskuntapalveluun tuomituista suoriutui palvelusta, ja kielteisesti soveltuviksi arvioiduista tuomituista jopa kolme neljästä suoritti palvelun loppuun.

Rautiainen (2008) esittää yhdyskuntapalvelun tasavertaisuuteen liittyvässä tutkimuksessa kysymyksen siitä, millä konkreettisilla kriteereillä arvioidaan tietyn ratkaisun välttämättömyys ja yhteiskunnallinen oikeutus, ja olisiko yhdyskuntapalvelun suorittamisen yhteydessä hyväksyttävä yrittämisen mahdollisuus, vaikka syytetyn edellytykset olisivat hänestä tehdyn arvion mukaan heikot. Voimakkaasti kärjistäen jatkan Rautiaisen pohdintaa esittämällä kysymyksen siitä, mitä tapahtuisi, jos esimerkiksi Kansaneläkelaitos, työ- ja elinkeinotoimisto, päihdehoitopaikat tai vaikka sosiaalitoimi valikoisivat asiakkaikseen vain sellaisia henkilöitä, joiden kohdalla asiakkuuden ennuste olisi riittävän hyvä? Yhdyskuntaseuraamukseen liittyvä valikoivuus on yleisesti todettu ongelma. Lappi-Seppälä (2000: 204) ehdottaa sellaisten järjestelyjen luomista, että soveltuvuus ei voisi olla esteenä seuraamuksen käytölle. Käytännössä tämä ei ole kuitenkaan vielä mahdollista.

Vaikka rikosseuraamusasiakkaiksi joutuvat yleensä monin tavoin haasteellisessa tilanteessa olevat henkilöt, aineistosta nousseena inhimillisenä havaintona mainittakoon se, ettei myönteisiä arvioita laadittu vain niin sanotuista yhteiskunnan hyväosaisista jäsenistä. Lausuntotyy-pistä ja arvion lopputuloksesta riippumatta esimerkiksi työkokemuksessa, koulutustasossa ja taloudellisessa tilanteessa oli lausuntojen perusteella suuria vaihteluja asiakkaiden välillä. Useimmilla asiakkailla oli lausunnoista saadun käsityksen mukaan erilaisia ja eriasteisia haas-teita elämäntilanteissaan, mutta kielteisesti arvioitujen asiakkaiden ongelmat olivat nivoutu-neet tuntuvammin yhteen. Paradoksaalisesti ja kärjistäen todettakoon, että ne syyt, joiden vuoksi nuorille suositellaan yhdyskuntaseuraamusasiakkuutta, ovat niitä syitä, joiden vuoksi asiakkuudelle ei myöhemmin arvioida olevan edellytyksiä.

Lähteet

Asikainen, T. & Oresmaa, M. 2011. Rikosseuraamuslaitoksen uuden asiakastietojärjestelmä-hankkeen ohjaus- ja projektiryhmän asettaminen. Rikosseuraamuslaitos 10/020/2011.

Auvinen, M. 2013. Vuosille 2012-2016 tehtyjen päihdetyön linjausten pohjalta laadittu Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen kartoitus ja suosituksia linjausten toteuttamisesta vuonna 2013. Rikosseuraamuslaitos. Luonnos.

Bonta, J. 2003. Rikoksentekijöiden kuntouttaminen - tutkimuksesta käytäntöön. Teoksessa What works. Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003.

Collan, M. & Rantanen, T. 2009. Kuntouttavasta osastotoiminnasta siviiliin suuntaavaan työhön. Näkökulmia Keravan vankilan WOP (Work Out Project) -projektin prosessiin. Teoksessa Rantanen, T. (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A-66, 75-106.

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen tulosraportti 2011. Rikosseuraamuslaitos. 26/011/2010 ad.

Haapanen, H. 2012. Koti vankilana. Haaste 4/2012, 26-28.

Hallintolaki. 2003. L 6.6.2003/434

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>.

Hanson, R., Harris, A., Scott T-L. & Helmus, L. 2007. Assessing the risk of sexual offenders on community supervision: The Dynamic Supervision Project 2007-05. Public Safety Canada.

http://www.publicsafety.gc.ca/res/cor/rep/_fl/crp2007-05-en.pdf.

Ihalainen, J. 2011. Yksilö ja integraatio. Teoksessa Lavikka, R. & Linderborg, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011, 229-233.

Joukoma, M. ja työryhmä 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.

Järvinen, M. 2007. Asiakas-työntekijäsuhteen dialogonen arviointi kriminaalihuollossa. Lisen-siaatin tutkimus. Tampereen yliopisto. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007.

Keinänen, A. 2006. Yhdyskuntapalvelun keskeytymiseen vaikuttavat riskitekijät - rikostyyppi-en välinen vertailu. Edilex. Referee-artikkeli, versio 1.0.

Kiehelä, H. & Tyni, S. 2009. Vaikuttavuuden mittaaminen rikosseuraamusten arvioinnin

haasteena. Teoksessa Rantanen, T. (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A-66, 9-41.

Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Gummeruksen Kirjapaino Oy.

Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta. 2010. 24.6.2010/634.

<http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100634?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20ehdollisen>.

Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä. 2010. L 24.6.2010/633

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100633>.

Laki nuorisorangaistuksesta. 2004. L 21.12.2004/1196.

<http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041196?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=nuorisorangaistus>.

Laki valvontarangaistuksesta. 2011. L 8.4.2011/330

<http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110330?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=valvontarangaistus>.

Laki yhdyskuntapalvelusta. 1996. L 12.12.1996/1055.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961055>.

Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. 2011. Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Helsinki.

Lastensuojelulaki 2007. L 13.4.2007/417.

<http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>.

Lausunnon laadun arviointikriteeristö - Asseri. Tyyne-asiakstietojärjestelmän käyttöohjeita. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 11.4.2013

Lavikkala, R. 2007. Vankeuden vaihtoehtoja vai yhdyskuntaseuraamuksia? Haaste 1/2007.

<http://www.haaste.om.fi/Etusivu/Juttuarkistoaiheittain/Yhdyskuntaseuraamukset/1205254080336>

Lavikkala, R. 2011. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikka, R. & Linderborg, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskampus. Acta Poenologica 2/2011, 93-140.

Lavikkala, R. 2012. Yhdyskuntapalvelun hyvistä vaikutuksista kertynyt näyttöä. Haaste 3/2012, 35-37.

Lehti, M. & Kivivuori, J. 2011. Henkirikokset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Helsinki.

Lehti, M., Sirén, R., Aaltonen, M. & Kivivuori, J. 2011. Pahoinpitely- ja ryöstörikokset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Helsinki.

Linderborg, H. 2001. Brott och straff. En undersökning av samhällstjänsten som straff. Åbo akademis förlag. Turku.

Linderborg, H. 2011. Seuraamusjärjestelmän sosiaalinen ulottuvuus. Haaste 1/2011.
<http://www.haaste.om.fi/Etusivu/Lehtiarkisto/Haasteet2011/Haaste12011/1290610406121>

Linna, A. 2012. Yhdyskuntaseuraamuksiin tuomittujen kokemuksia vapaudessa suoritettavasta rangaistuksesta. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Marttunen, M. 2002. Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsitteilyn arviointia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193. Helsinki.

Marttunen, M. & Keisala, H. 2007. Nuorisorangaistus, osa I: Nuorisoprosessi ja tuomitseminen ja osa II: Toimeenpano ja vaikuttavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 231. Helsinki

Marttunen, M. 2011. Nuorten seuraamukset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Helsinki.

Mohell, U. 2012. Onko valvontarangaistus löytämässä paikkansa seuraamusjärjestelmässä? Puheenvuoroja kriminaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion kiinnostavassa välimaastossa Portti vapauteen -internetsivustolla.
http://www.porttivapauteen.fi/blogi/kirjoitukset/32/onko_valvontarangaistus_loytamassa_p_aikkansa_seuraamusjarjestelmassa

Nafek, M. & Motiuk, L. 2002. The Statistical Information on Recidivism – Revised 1 (SIR-R1) Scale: A Psychometric Examination. Research Branch. Correctional Service of Canada.
http://publications.gc.ca/collections/collection_2010/scc-csc/PS83-3-126-eng.pdf

Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittäminen. 2011. Rikosseuraamuslaitos 2/004/2011. Helsinki.

Nuorisorikostoimikunnan mietintö, osa II. 2003. Komiteamietintö 2003:2. Oikeusministeriö.

Nuorisorikostyöryhmän mietintö. 2004. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:12.

Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely. 2002. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2002:3.

Ojala, A. 2009. Silti yhdyskuntapalveluun. Ilman (myönteistä) soveltuvuus selvityslausuntoa tuomittujen suoriutuminen yhdyskuntapalvelusta. AMK-opinnäytetyö. Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008. Vankien ammatillisen koulutuksen kehittämisen toimenpidesuunnitelma. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Yliopistopaino.

Pekkola, K. & Sundman, T. 2006. Lainriikkoja-asiakkaiden näkökulma palveluihin ja niissä tehtäviin suunnitelmiin. Pikassos Oy, sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa 6/2006

Pesonen, J. & Rasku, T. 2012. Pitkospuut – lausuntotyön kehittämishanke. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys eri toimijoiden silmin Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella. AMK-opinnäytetyö. Laurean ammattikorkeakoulu.

Portti Vapauteen Internet-sivusto

<http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2508/normaalisuusperiaate>. Viitattu 17.12.2012

Päihdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset. 2006. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2006:19

Rautiainen, M. 2008. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusarvioinnin, tuomitsemisen ja palvelun suorittamisen yhdenvertaisuus. Edilex 2008/14. Referee-artikkeli 1.0.

Rautiainen, M. & Asikainen, A. 2013. Valvontarangaistusselvitys ja soveltuvuus kriteerit - mikään yksittäinen tekijä ei yksinään ratkaise henkilön soveltuvuutta valvontarangaistukseen. Edilex 2013/2. Artikkel, versio 1.0.

Rautniemi, L. 2009. Vapaus – suuri vankila. Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2009.

Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1575813&Site=CM>

Rex, S. 2005. Reforming Community Penalties.

Rikoksentorjuntaneuvoston Internet-sivusto

<http://www.rikoksentorjunta.fi/Etusivu/Rikoksentorjunta/Rikoksetjarikollisuus> Viitattu 16.3.2013

Rikoslaki. 1889. L 19.12.1889/39.

<http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Rikoslaki>

Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto a

<http://www.rikosseuraamus.fi/49146.htm>. Viitattu 17.12.2012

Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto b

<http://www.rikosseuraamus.fi/15139.htm>. Viitattu 20.11.2012

Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto c

<http://www.rikosseuraamus.fi/37249.htm>. Viitattu 17.12.2012

Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivusto d
<http://www.rikosseuraamus.fi/57800.htm>. Viitattu 28.1.2012

Rikosseuraamuslaitoksen internet-sivusto e
<http://rikosseuraamus.fi/49170.htm>. Viitattu 13.4.2013

Rikosseuraamuslaitoksen Keskushallintoyksikkö, Tyyne-asiakastietokanta. Rikosseuraamuslaitoksen Tyyne-asiakastietojärjestelmä. 13.3.2013.

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. 17.1.2011. Rikosseuraamuslaitos.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf>

Salmi, V. 2011. Nuorisirikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Helsinki.

Salmi, V. 2012. Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2012. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 113. Helsinki.

Sariola, V. 2009. Persoonallisuuspiirteet ja attribuutiot talousrikoksista tuomituilla vangeilla. Teoksessa Rantanen, T. (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A-66, 42-74.

Soveltuvuusselvityksen laatiminen. 2011. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 20.4.2011.

Suomela, M. 2002. Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa Salminen, M. ja Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 221-238.

Suomisanakirja Internet-sivusto
<http://suomisanakirja.fi/bifurkaatio> Viitattu 15.2.2013.

Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.

The Justice Committee 2008. Towards Effective Sentencing. Fifth Report of Session 2007-08. The House of Commons. Lontoo.

Tilastokeskus 2012. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2011. Julkaistu 17.12.2012.
http://www.stat.fi/til/syyttr/2011/syyttr_2011_2012-12-17_fi.pdf.

Tolonen, M. 2006. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoite ja keinot sen toteuttamiseksi vankeuslain mukaan. Teoksessa Laitinen, A. (toim.) Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa, Juhlajulkaisu. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy, 221-240.

Tuomi, J. ja Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy

Valkama, A. 2013. RISE-ATJ -hankkeen materiaali: Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojen hallinnan kohdearkkitehtuuri vaihe 1. 14.2.2013

Valtioneuvoston asetus yhdyskuntapalvelusta. 2011. A 13.1.2011/4
[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110004?search\[type\]=pika&search\[pika\]=soveltuvuus selvitys](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110004?search[type]=pika&search[pika]=soveltuvuus selvitys)

Vesterbacka, E. ja Oresmaa, M. 2009. Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestys. Annettu 28.12.2009.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/z5xgcbf4s2.pdf>.

Vinkkejä lausuntojen painotuksista ja kieliasusta. Tyyne-asiakastietojärjestelmän käyttöohje. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 11.4.2013.

Virtanen, P. 2011. Arviointikeskuksen toiminta -yksilöllinen arviointi, rangaistusajan suunnitelma ja tarkoituksenmukainen laitossijoitus. Vanki-infopäivän diaesitys 5.4.2011.
http://www.kiipula.fi/easydata/customers/kiipula/files/kehityshankkeet/tekemalla_oppia/virtanen_lsra_arke_vanki-infopaivan_esitys.pdf.

Väkiparta, H. & Marttunen, M. 2009. Valvonta nuorten rangaistuksena. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 95. Helsinki.

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012. Yhdyskuntaseuraamustoimikunta. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisuja 12/2012.

Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006. Helsinki, Kriminaalihuoltolaitos, Rikosseuraamusvirasto.

Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006. Kriminaalihuoltolaitos. Helsinki.

Julkaisemattomat lähteet:

Andersson, P. 2011. Yhdyskuntaseuraamusten lausuntotyössä sovittuja käytäntöjä ja linjauksia. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus.

Kujala, A. 2012. Asiakastietojärjestelmä-seminaari Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa 16.8.2012.

Nurminen, N. 2009. Arviointi-koulutukseen liittyvä rikoksen uusimisriskin arviointia ja vaikutavuutta koskeva luentomateriaali 4.11.2009. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Ohjelmaesitteet: Suuttumuksen hallinta, Viisi Keskustelu muutoksesta, Liikenneturva ja Ohjauspyörä. Vantaan yhdyskuntaseuraamustoimisto/Kriminaalihuoltolaitos.

Päihitteettömyyden valvonnan linjauksia yhdyskuntaseuraamuksissa. 2011. Luonnos-materiaali 28.6.2011/HK

Riittinen, L. 2011. Arviointikeskuksen lausuntotyön Pitkospuut -ohjaushanketta koskeva toimieksianto 2.12.2012

Rikosseuraamusviraston tiedote 2009. Sähköposti-tiedote 30.12.2009.

Vogt-Airaksinen, T. ja Kangaspunta, H. 2011. Yhdyskuntaseuraamuslainsäädäntöä koskeva luento luentomateriaaleineen 13.12.2011 Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa.

Kuviot

Kuvio 1: Rikosseuraamusalueet, yhdyskuntaseuraamustoimistot toimipaikkoineen ja vankila

Kuvio 2: Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020

Taulukot:

Taulukko 1: Lausuntojen rakennekaavio

Liitteet

Liite 1. Tutkimuslupa.....	98
----------------------------	----

Liite 1 Tutkimuslupa

Päätös

18.2.2013

4/332/2013

Mari Virrankoski

Hakemuksenne 22.1.2013

Tutkimuslupahakemus

Olet hakenut Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Laurea -ammattikorkeakoulun rikosseuraamusalan koulutusohjelman opinnäytetyötä varten. Opinnäytteen ohjaajana toimii yliopettaja Teemu Rantanen. Opinnäytetyön yhteyshenkilöinä toimivat Rikosseuraamuslaitoksen erityisasiantuntija Pia Andersson ja hankepäällikkö Lasse Rautniemi.

Tutkimuksen aihe

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevien lausuntojen sisällön tarkastelu. Opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella, miten yhdyskuntaseuraamuksia koskevissa lausunnoissa tuodaan esiin seikkoja, jotka ohjaavat lausuntojen lopputuloksiin.

Tutkimuksen toteutus

Työne-tietojärjestelmässä olevien korkeintaan sadan yhdyskuntaseuraamuslausunnon analysointi. Analysointi tehdään keväällä 2013.

Lupahakemus

Hakemusta lupaa Työne-järjestelmän käyttöön.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimuslupan hakemuksenne mukaisesti. Tutkimuksen yhteyshenkilönä toimii erityisasiantuntija Taina Alakahri. Työneen käyttöön liittyvät asiat tulee sopia hänen kanssaan.

Osoite
Lintulahdenkuja 4
00530 HELSINKI

Puhelin
029 56 88500

Telekopio
029 56 88446

Sähköpostiosoite
kirjaamo.rise@om.fi

2(2)

Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa Rikosseuraamuslaitoksen muulle toiminnalle. Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa.

Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vernissakatu 2A, 01301 VANTAA). Opinnäyttestä tulee myös lähettää sähköpostitse tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (peter.blomster@om.fi). Rikosseuraamuslaitos pidättää oikeuden julkaista tiivistelmän internet-sivuillaan.

Tähän päätökseen voi hakea muutosta Helsingin hallinto-oikeudesta.
Valitusosoitus liitteenä.

Kirsti Kuivajarvi
kehitysjohdaja

Peter Blomster
tutkija

Tiedoksi

Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen kirjastonhoitaja Silja Rekoma